

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTO, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS
JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN,
KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

**1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története
Második szakasz (1946–1948; 1968–1983) (Második rész)**

Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története Második szakasz (1946–1948; 1968–1983) (Második rész)

1909. november havában ugyanis Heimler Károly egyik szervezője volt Sopronban a munkásművelődés „szabad iskola”-jának és ennek megnyitóján a következőket mondta: „A munkások szellemi színvonalának emelése nemcsak magának a munkásnak érdeke, hanem fontos gazdasági érdek is. Ennek tudatában érlelődött meg a terv, hogy a város falai között létrehozunk egy olyan intézményt, amely a munkásosztály tudását fejleszti”. A „munkásgimnázium” 1910. január 25-én meg is nyílt negyvennégy hallgatóval. Mindez egyáltalán nem Heimler Károlynak a munkáskérdés iránti érzéketlenségére” vall, inkább az ellenkezőjére.^{[154\(1\)](#)}

Az 1962. év folyamán ismét szaporodnak Sopron „kőbe vésett krónikájának lapjai”: a líceumi ifjúság kezdeményezésére Szakál Ernő emléktáblát farag az egykori líceumi diák, Berzsényi Dániel szállásának, a Pócsi utca 12, számú háznak falára. Megörökítik az országos nevű írónak, Pap Károlynak emlékét Fegyvertár utca 5. számú szülőházának falán. Szakái Ernő felügyelete alatt helyreállítják az Országos Műemléki Felügyelőség soproni kőfaragó-műhelyében az erősen megrongálódott középkori Pékkeresztet.^{[155\(2\)](#)} Szakál Ernő egy másik művészeti jelentős szobrászati és restaurátori teljesítménye, a kapitóliumi triász a Fabricius-ház kőtárában kerül a nyilvánosság elé.^{[156\(3\)](#)}

A növekvő idegenforgalmat jelzi, hogy az év folyamán 79 városismertető sétán kilencezer nyaraló

gyönyörködik a város művészeti és természeti értékeiben.[157\(4\)](#)

Az 1963. évben indul meg a soproni idegenforgalom egyik legnagyobb létesítményének, a Fenyves (ma: Lövér) szállónak építése.[158\(5\)](#) Talán legjobban az mutatja Sopron idegenforgalmának rendkívüli növekedését, hogy a szállót alig két évtizeddel később már bővíteni kell, 1982-ben indulnak meg a nagybővítés munkálatai, 1983-ban újra megnyitják a szállót. Az 1963. évben meghal Mende Gusztáv, a városszépítés fáradhatatlan művész-munkása, végrendelete méltó párja Heimler Károlynak: képeinek javarészét Sopron városára hagyja.

2 Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a soproni képzőművészek akciót indítottak Művészház létesítésére. A Szélmalom utcában lévő barokk épületben műtermeket és kiállítóhelyiségeket terveztek. Noha a kiviteli tervek elkészültek és az épületet csupán raktárnak használják ma is, az akció sikertelen maradt.[159\(6\)](#)

Az 1964. év folyamán továbbfejlesztik a Bécsi dombon a hegyiligetet és ennek keretében ötezer erdei fenyőt ültetnek el. Mayer Antal szigorló mérnök (nem azonos Majer Antal professzorral) elkészíti az Erzsébet kert délkeleti részének rendezési tervét.[160\(7\)](#) Az év jelentős kulturális és idegenforgalmi eseménye a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar fennállásának tizenötödik évfordulójára rendezett Pedagógus Énekkarok Fesztiválja.[161\(8\)](#) Érdekes kezdeményezés volt ugyanebben az évben az egykori Caesar-féle házban (Hátsókapa utca) festők, írók, zenészek számára tervezett művészklub, ahol a város szellemi, főleg művészeti életének problémáit vitatták volna meg. A jószándékú terv nem vált be, a klub hamarosan elnéptelenedett, először az írók hagyták el, majd a zenészek és festők is.[162\(9\)](#)

Az 1966-os és az azt követő években az Országos Műemléki Felügyelőség ásatásokat végeztetett a Szent György utca mögötti városfal szakaszán, a Tűztorony tövében és a Városház utcában. A beépített várfalak szabaddá tétele Európában mindenütt divattá lett, a kibontott erődítmények látványa idegenforgalmi attrakció, de különösen az Sopronban, ahol már 1340-ben a polgárok „munkája, költsége és gondoskodása által háromszoros fallal falazott” erősítés védte a belvárost, ami európai ritkaság, mert abban az időben Bern, Regensburg, Bártfa, Varsó, Kolozsvár várát csak kétszeres falgyűrű vette körül.[163\(10\)](#) Ezek az ásatások bizonyosságot szolgáltatottak arra is, hogy a soproni szájhagyomány igaz: a Tűztorony római falterony maradványaira épült.

Az 1966-os évben két emléktáblával is bővült a város szellemi értéktára. A Geodéziai és Kartográfiai Egyesület az év novemberében leplezte le Fuchs Károlynak, a fotogrammetria tudósának emléktábláját az egykori leánygimnázium (ma: József Attila Postaforgalmi Szakiskola) bejáratánál.[164\(11\)](#) A másik emlékeztetőt a KISZ városi bizottsága emelte a Fövényverem utca 21. számú házban annak jeléül, hogy ott működött a Kommunisták Ifjúsági Munkások Magyarországi Szövetségének soproni szervezete.[165\(12\)](#)

Az Erdészeti Egyesület fennállása százéves évfordulóján nagy kiállítás keretében mutatta be Diebold Károly munkásságát. A fényképezés halkszavú művészenek lencséje költői szépségű képekben örökítette meg nemcsak a várost, hanem a soproni erdőket is.[166\(13\)](#)

1897. december havában nyílt meg a Soproni Képzőművészeti Kör első kiállítása. Ennek emlékére visszatekintő kiállítás mutatta be az azóta eltelt majd hét évtized festőinek munkáiból készült válogatást.[167\(14\)](#)

33. Az Orsolya-téri Mária-kút helyreállítása (Finta Béla felvétele)

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története
Második szakasz (1946–1948; 1968–1983) (Második rész) / Az új Városszépítő Egyesület
megalakulása

4Az új Városszépítő Egyesület megalakulása

Az előbbieken a hatvanas évek néhány társadalmi, művészeti és kulturális eseményét soroltuk fel, amelyek közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban vannak a város szépítésével és amelyek jelt adnak arról, hogy a városszépítés munkája az elmúlt két évtized folyamán sem lanyhult el, csupán széttagolódott. Majd minden emléktáblát, kiállítást más-más szerv létesített és éppen ezért hatása is csak szűk körben nyilvánult meg, legtöbbször alig lépve túl a létrehozó szerv, intézmény keretét. Ugyanez áll a kulturális, művészeti események nagy részére is.

A széttagoltság és ennek következményeként az átfedések a társadalmi egyesületek működésében is megmutatkoztak. A városrendezés kérdéseit a városi tanács állandó bizottságain kívül a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is megvitatta, de foglalkozott velük még egy sor szakszerv is.

A városrendezés során felmerültek olyan kérdések, mint a fedett uszoda elhelyezése, Balf fürdő teljes rekonstrukciója, a város területén nagy, összefüggő zöldövezetek kialakítása, a Tómalom körüli terület rendezése, vasúti alul- és felüljárók, a Fertőtáj kialakítása. Mind nagy horderejű kérdések, mind kapcsolódnak esztétikai problémákhoz is s éppen ezeknek nincs gazdájuk.

A városszépítési problémák már régen nem olyan egyszerűek, hogy a szép vagy nem szép alternatívájával meg lehetne oldani őket. A problémák már nem is problémák, hanem művészek, tudósok, szakemberek „témái”, amelyeket megoldásuk előtt különböző szempontokból „közelítenek meg”. Javaslatok, ajánlások, tanulmányi, előkészítő, kivitelezési tervek s hozzájuk megfelelő dokumentációk készülnek, ezeket tanácskozáson, ankétokon, munkaüléseken, bizottságokban tárgyalják meg s eközben a résztvevők legjobb szándéka, tudása, tehetsége ellenére bizony néha háttérbe szorulnak a városszépítés szempontjai. Szemléltető példája ennek az Orsolya tér 4. számú épület esete. Tehetséges építész jó (díjat nyert) terve a különböző fórumokon olyan sok változtatáson ment keresztül, hogy végül is a mai, a tér esztétikai képét zavaró formában valósult meg. A jóképességű építész, aki „nem számolhatott a hosszú helyreállítás során kialakult képpel”¹⁶⁸⁽¹⁵⁾ annyira elkedvetlenítette tervének „elromlása”, hogy elköltözött a városból.

A hatvanas évek vége felé divatossá vált a városokban a „Pro urbe” kitüntetés alapítása. A 2/1970. számú soproni tanácsrendelet kimondja, hogy a kitüntetés annak adományozható, aki Sopron város gazdasági élete, a termelés, a városfejlesztés és városépítés, a tudomány, a kultúra és művészet, valamint a társadalmi és politikai élet terén kimagasló tevékenységet fejt ki.¹⁶⁹⁽¹⁶⁾ Sopronban a kitüntethetők köréből a városszépítés munkásai kimaradtak. Bizonyos, hogy nem szándékosan, talán tévedésből vagy mert a Városszépítő Egyesület még nem szólhatott bele az előkészítő munkába.

Elengedhetetlenül szükséges, hogy a néha egymás mellett, egyidőben vagy egymástól függetlenül folyó tervezésekben, munkálatokban a városszépítés szempontjainak is mindig kellő súllyal rendelkező képviselője legyen. Erre pedig a leghivatottabb a Városszépítő Egyesület.

5Az új Városszépítő Egyesület létesítése az 1968. április 9-én kelt, a Hazafias Népfront által kezdeményezett tervezettel indult meg. A Hazafias Népfront és Sopron város tanácsa ugyanis megállapította, hogy „az 1950. december 10-én összeült tanácsülés által alakított bizottságok tevékenysége a várospolitikai valamennyi területére kiterjedt és úgy gondolta, hogy az állandó bizottságok majd helyettesíteni fogják a Városszépítő Egyesület tevékenységét. Noha a kezdeti években a bizottságok

kielégítően működtek a várospolitikai minden területén, tevékenységük a hatvanas évek közepére ellanyhult és a Városszépítő Egyesület helyét már nem tudták betölteni. A lakosság közhangulatában egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a város nem nélkülözheti egy olyan egyesület működését, amely összefogja a közös célért munkálkodó erőket, felkelti az érdeklődést a város történelmi, művészeti és természeti értékeinek védelme és fejlesztése iránt és ápolja a város iránti szeretetet”. A Sopronról még mindig hangoztatott lokálpatriotizmus vádjára a soproni emberek egyre öntudatosabban kezdték idézni Kádár János szavait: „Nehéz hinni az olyan ember hazaszeretetében, aki nem szereti a maga faluját, városát”.

A tervezet szerint az új Városszépítő Egyesület a Hazafias Népfront kebelén belül létesül, de az egyesületnek a városszépítés területén teljes önkormányzatot biztosítanak. Az egyesület megalakulásának tényleges lebonyolítására ideiglenes választmányt alakítottak, amelynek egyik tagja a Hazafias Népfront elnöke volt.

Ez a választmány állította össze az alapszabálytervezetet, a megválasztásra javasolt végleges választmány névsorát és gondoskodott az alakuló közgyűlés összehívásáról. Meghatározta a választmány állandó jellegű feladatait. Ezek: éves program összeállítása, ankétok rendezése, szakszerű előadások tartása, cikkek közzététele. Intézmények, vállalatok, magánszemélyek felkérésére épületek, közterületek, létesítmények szépítése vagy rendbehozása, a város szép részleteiről fényképek készítése, gyűjtése, terjesztése. A városkép szebbé tételére alkalmas létesítmények, szobrok, emlékművek, emléktáblák, parkosítások terveinek elkészíttetése és megvalósítása. Évkönyv kiadása, amely a titkári jelentésen kívül beszámol a város műemlékvédelmi, városrendezési és városszépítési munkálatairól.

Az egyesület bevételeit tagsági díjak, jogi tagok által fizetett összegek, rendezvények és az évkönyv hirdetései bevétele, valamint a városi tanács és a Hazafias Népfront támogatása képezik.

Az alakuló közgyűlést 1968. október 19-ére a városi tanács nagytermébe hívták össze. Az ülést dr. Erdély Sándor tanácselnök nyitotta meg. Visszaemlékezett az egyesület elődjének működésére és korábbi értékelésével szemben, amikor Heimler Károly működésében a munkásosztály problémái iránti érdeklődést hiányolta, most megállapította, hogy „zászlóvivő volt a haladó polgárság”, amely nemcsak a szellemi, fizikai és anyagi eszközöket mozgósította”, hanem „a haza, a város és a magyarság szeretetét is ápolta”. Megállapította, hogy az új egyesület feladata lesz ezeknek a haladó hagyományoknak folytatása.

A Hazafias Népfront elnöke, dr. Szabó Dénes is foglalkozott az előd-egyesület múltjával, célkitűzéseivel és azok megvalósításának módjával, majd Heimler Károlynak a régi egyesület 75-ik közgyűlésén mondott beszédéből idézve kijelentette: „Hazai városaink életében talán egyedülálló az olyan szervezet, mint egyesületünk, amelyben Sopron társadalmának minden rendű és rangú tagja városunk szeretetében és szolgálatában találkozik”, majd kérte, hogy az ülés mondja ki az egyesület megalakulását.

Dr. Erdély Sándor szavazásra tette fel a javaslatot és az alakuló ülés ellenszavazat nélkül, egyhangúan kimondta az egyesület megalakulását.

A következő napirendi pont, az alapszabály-tervezet megszavazása hosszabb vitát váltott ki. Az ülés végül is az eredeti tervezetet változtatás nélkül megszavazta, hat ellenszavazattal. Egyhangúan fogadta el az ülés az ideiglenes választmány által előterjesztett vezetőségi taglistát. Ennek értelmében: elnök dr. Földi Lőrinc; alelnökök Boronkai Pál és Lisiczky Lajos; titkár dr. Friedrich Károly; pénztáros Mühl Nándor; jegyző dr. Kiss József. Az ellenőrző bizottságba Sallay Ferenc, dr. Medgyesi József és Kossow József tagokat választották meg.

A vezetőség huszonhárom tagja közül hat a régi városszépítő gárdába tartozott, mint Becht Rezső, Csík Ferenc, Karper Ödön, Leitner József, dr. Mollay János, dr. Winkler Oszkár. Az alakuló ülés jegyzőkönyvét a Hazafias Népfrent részéről Seregély Zsigmond titkár, a városi tanács részéről dr. Erdély Sándor tanácselnök írta alá. A jegyzőkönyvet – nomen est omen – Heimler Mártonné vezette. Az esemény jelentőségét az is mutatta, hogy már a következő napon, október 20-án a Magyar Nemzet hírt adott a „lelkes lokálpatrióták” üléséről, amelyen az országban elsőként megalakították a Városszépítő Egyesületet Sopronban.

A vezetőség első ülését november 15-én tartotta s ezen megalakították a szakbizottságokat.

Az Építési-műemléki-művészeti Szakbizottság (elnöke dr. Winkler Oszkár) feladata városfejlesztési és műemlékvédelmi kérdésekben tanácsadás, javaslatokkal a művészi szempontok érvényesülésének elősegítése. Emléktáblák, plakettek létesítésének kezdeményezése és megvalósítása.

Az Erdészeti és természetvédelmi Szakbizottság (elnöke dr. Gál János) feladata a védett területek ellenőrzése, utak jelzése, jelzőtáblák, tájékoztatók elhelyezése, erdőbiztonsági szervezet kialakítása.

A Propaganda-sajtó-fotó Szakbizottság (elnöke Radó Ferenc) feladata a soproni fényképek gyűjtése, készítése, terjesztése, fényképpályázatok kiírása, sajtóbeszámolók készítése, évkönyvek, plakátok szerkesztése.

A tagok toborzását nagyon fontosnak tartják, négy szakbizottságot is létesítenek e célból. A tanulóifjúság beszerzésére az „Iskolaközi”, az üzemekben, vállalatoknál, intézményeknél az „Üzemi”, a kisipari szövetkezetekben és a kisiparosok közt a „Szövetkezetek és Kisiparosok Szakbizottsága” volt hivatva a tagszervezés intézésére. A „Tagszervezési Szakbizottságnak” pedig a nem helybeli hírverés, főleg pedig a „Sopron Barátai Kör”-ök szervezése a feladata.

Az 1969. évben – majdnem száz évvel az első Városszépítő Egyesület megalakulása után – tehát újból megindul az egyesület folyamatos élete. Az év január 18-án megnyílik csekkszámolója, február 25-én jóváhagyja az Építési és Közlekedési Osztály az alapszabályokat, ezzel a megalakulás hivatalosan is befejeződött.

1976. december 19-én Sopron város tanácsa megtárgyalta az új Városszépítő Egyesület első tízévi munkáját. Köszönetét fejezte ki az egyesület vezetőségének és biztosította, „hogy tevékenységét a jövőben is támogatja, segíti, hogy nemes törekvéseiben minél jobb eredményeket érjen el”.

7Bognár Dezső az egyesület első tíz évének munkáját így értékelte: „Egyesületünk életében egy évtized nem nagy idő. Az első években a szervezeti élet és anyagi bázis megteremtése volt a legfontosabb feladat. Az alkotásokra nem maradt már több mint négy-öt esztendő”.

„Alapjában véve egyesületünk – folytatta – csak 1974-ben került olyan szervezeti és anyagi helyzetbe, hogy megindíthatta a tervezést és megkezdhette terve megvalósítását. Ha ehhez az öt vagy tíz esztendőhöz viszonyítjuk eredményeinket, akkor azok nem mondhatók rosszaknak, de ha Sopron közismert városszeretetőből és patriotizmusából indulunk ki, már eleve nem lehetünk megelégedve. Egyesületünk kezd ugyan valamit visszanyerni abból a megbecsülésből és bizalomból, amelyet elődeink hosszú évtizedek alatt a lakosság körében kiérdemeltek, de sajnos, mi e téren csak a kezdet kezdetén vagyunk”.

A szervezés munkáját főképpen dr. Földi Lőrinc és tisztikara végezte el, az anyagi megerősödése pedig dr. Erdély Sándor elnöksége idejére esik. Az 1974-ben elnökké megválasztott Bognár Dezső számára maradt a

tényleges városszépítési munka.

Az új egyesület munkája is gyökeresen különbözik a régiétől. Nem csupán azért, mert egy új, most épülő társadalmi rendszerben folyik, de problémái, megoldandó feladatai is mások. Némelyik olyan makacs, hogy szinte évről-évre, ha csupán, egy közgyűlési felszólalás erejéig is, de konokul visszatér. Mások viszont annyira bonyolultak, hogy messze túllépik az egyesület kereteit, lehetőségeit. Van olyan megoldandó feladat, amely valósággal megtervezhetetlen, mert meg kell előznie mindenfajta tervezést. És persze megmaradtak a „hagyományos” feladatok is, mint a fásítások, parkosítások, az üres tűzfalak, a tisztaság, propaganda, tagtoborzás.

A tagtoborzás munkájával az egyesület szervei állandóan foglalkoznak és állandóan elégedetlenek. A négy szervező bizottság működése, főképpen azonban a „Szövetkezetek és Kisiparosok Szakbizottságá”-é, nem kielégítő. Ennek ellenére már az induláskor mutatkoznak eredmények is. A GYSEV személyzetének tíz százaléka az 1969. évben tagként belép az egyesületbe, az év folyamán alapító tagként jelentkezettek között olyan neves személyiségek is vannak, mint Kisházi Ödön, a Nyugatdunántúli Intéző Bizottság elnöke, Révay Zoltán dr., a megye országgyűlési képviselője, az európai nevű dr. Tárczy-Hornoch Antal professzor. Alapító tagságot vállalnak üzemi KISZ-bizottságok, a Pamutipar, az Északdunántúli Gázgyártó Vállalat és a Húsipari Vállalat kiszesei 200–500 forintos kollektív hozzájárulással lépnek be az egyesületbe. A Kisalföld 1970. március 20-án arról ad hírt „Soproniak Sopronért” című cikkében; hogy a Városszépítő Egyesületnek már hatszáz tagja van. Az egyesület vezetősége azonban egy hónappal korábban tartott vezetőségi ülésén másképpen értékelte ezt a számot: „Ez a taglétszám nem nagyon hízelgő az egyesületre, azt vártuk volna, hogy a soproniak nagyobb létszámban keresik fel az egyesületet. Bizonyos közönyt kell áttörni s ehhez segítségül kell hívni az ifjúságot és a szakmaközi bizottságot”. Noha a Kisalföld újabb lelkesítő cikkben számol be arról hogy a GYSEV és az AFIT 10 000 forintos hozzájárulással jogi tagként belépett az egyesületbe,¹⁷⁰⁽¹⁷⁾ a tény azonban tény marad: 1929-ben a sokkal kisebb lélekszámú városban 920 tag volt!

8Közgyűlések, elnökségi ülések felszólalói ismételten javasolták, hogy tagszervezést főképpen a jogi személyek verbuválására terjesszék ki. A vezetőség ennek érdekében küldött is ki évente felhívásokat, amelyek eredményeként 1969-ben 2, 1970-ben 3, 1971-ben 19, 1972-ben 9, 1973-ban 23, 1974-ben pedig hat vállalat lépett be jogi tagként az egyesületbe, összesen mintegy 300 000 forint hozzájárulással.

Az aggasztó mértékben apadó tagállomány az oka annak, hogy a tagtoborzás továbbra is állandóan napirenden marad, mert amíg 1969-ben 466 tagot tartottak nyilván, 1974-ben már csupán 176 a létszám. Ennek oka azonban nem csak a lakosság közömbössége, hanem nagyrészt a tagdíjbeszedés megoldatlansága és az alapszabályok ama rendelkezése, hogy a két évi tagdíjjal hátralékban lévő tagot a tagnévsorból törölni kell.

A befizetőlap útján való tagdíjfizetés, ami addig a gyakorlat volt, nem volt kielégítő, nem járt jobb eredménnyel pénzbeszedő alkalmazása sem, noha tíz százalék jutalékot kapott. Nyugdíjasok sem vállalták a fáradságos munkát, a bélyegrendszer bevezetését adminisztrációs akadályok nem engedték. Végül is az egyesület visszatért a befizetőlap-rendszerhez, amely azóta működik kifogástalanul, mióta az elnökség egyik tagja, Nagyzsadányi Endre gondos munkával kartotékrendszert fektetett fel és azt pontosan, naprakészen vezeti.

Az 1975. november 25-i vezetőségi ülésen a Városi Pártbizottság kiküldötte, Pintér Ferenc igen keményen bírálta főképpen a vállalatok és intézmények magatartását: „Különösen megdöbbenő – mondotta –, hogy a

vállalatok csak ilyen kis mértékben (az elmúlt öt év alatt 300 000 forinttal) támogatták az egyesületet!”.

A vezetőség el is határozta, hogy ismételt levélben szólítja fel a vállalatokat, intézményeket, üzemeket az egyesületbe való belépésre. Egyéni tagtoborzásra 1500–2000 belépési felhívást küld ki befizetőlappal, azonkívül tagszervezésre buzdító cikk megjelentetését kéri a Népszabadságban és a Kisalföldben. A Kisalföld nem, csak a Népszabadság közölte a cikket, 1975. szeptember 28-án és eredményeképpen az ország különböző részeiből ötvenöten jelentkeztek tagul (tizenhárman a Zalamegyei Bútorgyárból).¹⁷¹⁽¹⁸⁾

Megkereste a vezetőség a tanács Művelődési Osztályát, hogy az hívja fel a tantestületek figyelmét az ifjúság városszépítési és környezetvédelmi nevelésének fontosságára.

A szervező munka gyümölcsei azonban lassan érnek. Kocsis József tanácselnök-helyettes a „700 éves évforduló ünnepségei” című beszámolójában¹⁷²⁽¹⁹⁾ ugyan azt írja, hogy a város vezetői elmentek az ország legkülönbözőbb városaiba propagandát csinálni és „ezeknek a találkozásoknak eredményeként számos, a városon kívül élő állampolgár tagja lett a Városszépítő Egyesületnek, ennek következtében 1976-ról 1977-re megháromszorozódott a Városszépítő Egyesület tagjainak száma”, ez az állítás azonban téves. Az egyesület tagjainak száma 1976-ban 482, 1977-ben 547, 1978-ban 710.

Bognár Dezső sokkal reálisabban méri fel a helyzetet. 1981. március 7-i közgyűlési beszámolójában elismeri: „1974-ben azt hittük, hogy könnyen toborozhatunk négy-ötezer tagot, de csak 1980-ra sikerült taglétszámunkat megkettőzni, 980-ra emelni. Ennek a számnak viszont az a szépséghibája, hogy 9225 olyan tag is szerepel benne, aki két éve nem fizette meg a tagdíját (s ezért az alapszabály értelmében törölni kellene)”.

A tagok létszámának nagyobb növekedése 1978-ban indult meg a szocialista brigádok belépésével. Elsőnek az AFIT Bordás András szocialista brigádja jelentkezett évi 500 forint kollektív tagdíjat vállalva. A brigád a Kisalföldben is megjelent cikkben hívta fel a város többi brigádját csatlakozásra. A vezetőség ezen felbuzdulva további százötven belépési felhívást küldött szét, aminek eredményeképpen újabb hatvan szocialista brigád vállalt tagságot, úgyhogy az 1980. év végére az egyesületbe belépett szocialista brigádok száma 127-re nőtt, ami brigádonként öt főt számítva 625 belépő tagot jelentett.

Az 1983. január 29-i közgyűlésen számolhatott be végre Bognár Dezső arról, hogy a taglétszám elérte az ezret. Az ezredik belépőnek, Németh János nyugdíjasnak oklevelet adtak át. A közgyűlés felszólalói egyöntetűen megállapították, hogy nem szabad megállni, a tagszervezést folytatni kell.

Dr. Friedrich Károly felszólalásában azt ajánlotta, hogy minden tag legyen szervező, szerezzen évente legalább egy második tagot. „Mindenki – mondta dr. Friedrich Károly – dolgozzon hivatalban, rendelőben, műhelyben, pult mögött, ha szívességet, szolgálatot tett embertársainak vagy segített rajtuk, majd mindig hallja a kérdést: 'Hogyan hálálhatnám meg?' Legyen a válasz ilyenkor: 'Úgy, hogy belép a Városszépítő Egyesületbe!' Ezt a módszert követte dr. Heimler Károly is”.

A manapság divatos hála-, csúszópénzes, borraivalós világban a felszólalás igen elgondolkoztató és mutatja elődeink önzetlen városszeretetét.

A tagtoborzásnál több kritikát csak az egyesület propagandamunkája kapott. Az új egyesületnek alig van közgyűlése vagy vezetőségi ülése, amelyen felszólalók ne bírálják. A kellő propaganda hiányának tudták be a tagszervezési munka elégtelenségét és főképpen azt, hogy a város lakossága keveset tud az egyesület tevékenységéről. Az egyik felszólaló éppen azért azt ajánlja, hogy az egyesület jelölje meg emblémával,

jelzőtáblával minden létesítményét.

Még szerencse, hogy olykor segítséget is kap a Propaganda Szakbizottság. Így a Liszt Ferenc Múzeum, amely a Fabricius-ház nagytermében „Városszépítő Egyesület 1869–1969” címmel igen jó propagandahatású kiállítást rendezett a „lokálpatriotizmus helyes megnyilvánulásának bizonyítására”.¹⁷³⁽²⁰⁾

A hírverés munkájának bírálata már az alakuláskor megkezdődik. Fekete Ferenc az 1968. december 12-i választmányi ülésen azt állapítja meg, hogy „jó lenne, ha a sajtó többet foglalkozna az egyesület munkájával”. Talán ezért is választják meg a Propaganda Szakbizottság első elnökéül Radó Ferencet, aki a megyei lap soproni munkatársa, de sajnálatosan fiatalon, 1970. januárjában meghal.

Hiba az is, hogy az egyesület ugyan már 1971. február 8-i ülésén elhatározza, hogy az üzemekben rendszeresen tájékoztató előadásokat tart, de ennek végrehajtására majd csak évek múlva kerül sor, amikor Bognár Dezső lesz az elnök. Ő és az újonnan választott titkár, Garád Róbert járják a város üzemeit és agítálnak az egyesület érdekében.

A számtalan bírálat között leggyakoribb Lisiczky Lajos alelnöké. Hol azt kifogásolja, hogy a bizottság „nem kellő mértékben veszi igénybe a megyei 10sajtót,¹⁷⁴⁽²¹⁾ máskor meg azt teszi szóvá, hogy a Propaganda Szakbizottság elnöke nem vesz részt az üléseken, „azért is nem tudósít róluk”.¹⁷⁵⁽²²⁾ Összehasonlítja a hírverést a szomszédos Vas megyéével, „ahol pedig később indult meg a városszépítés, de a propaganda terén lényegesen előbb járnak”.¹⁷⁶⁽²³⁾ De támadja a sajtót közvetlenül is, „mert nem segít, pedig újságcikkek kellenének”.¹⁷⁷⁽²⁴⁾

Elégedetlen a hírverés munkájával a városi pártbizottság is, noha az új bizottsági elnök, Lovass Gyula működése alatt az lényegesen javult.¹⁷⁸⁽²⁵⁾ Egyes túlzó bírálók, mint Landl Róbert azt kívánják, hogy a megyei lapban legyen az egyesületnek emblémával ellátott állandó rovata, mert „a város lakosságát az egyesület munkájáról állandóan tájékoztatni kell”.¹⁷⁹⁽²⁶⁾

Dr. Majer Antal, az Erdészeti és Természetvédelmi Szakbizottság elnöke is elégedetlen, hangsúlyozza a propaganda szükségességét azért is, mert elősegíti a tagság lélektani összekapcsolódását. Fontos összekötő erőnek tartja a közös múltat és ebből a szempontból kiemeli a Soproni Szemle hasznos munkáját. A folyóirat azzal, hogy tanulmányokat közöl a város múltjáról és foglalkozik a jelen problémáival, jelentősen hozzájárul a várostudat formálásához.¹⁸⁰⁽²⁷⁾

Amint az előbbiekből kitűnik, a felszólalások, bírálatok zöme voltaképpen a megyei sajtót hibáztatja az akadozó propaganda miatt. Hasonló megállapításra jut Kocsis József elnökhelyettes is a hétszáz éves jubileumi ünnepségről szóló beszámolójában: „A jubiláló Sopronnak a hazai lapok és egyéb hírközlő eszközök is nagy figyelmet szenteltek ... Megyénk lapjában kezdetben érthetetlenül kevés híradás jelent meg. A Városi Pártbizottság és a Városi Tanács vezetése a Kisalföld szerkesztőségének vezetésével egyértelműre jutott abban, hogy a mindkét fél részéről megnyilvánuló hiányosságok felszámolásával a következő időben gyakrabban jelennek meg írások, tudósítások Sopronról”.¹⁸¹⁽²⁸⁾

Az egyesület tagsága azonban továbbra is elégedetlen a propagandával, amely – az 1978. május 26-i közgyűlés egyik felszólalója, Gárdai Gábor szerint – csak akkor javulna meg, ha a Kisalföld rendszeresen közölné az egyesület híreit. Mindez azonban azt is mutatja, hogy a megyei lap – éppen mert megyei lap – a legjobb szándékkal sem tudja pótolni a soproniak számára a helyi lapot.

A propagandát bíráló felszólalásokra Bognár Dezső válaszolt. „A propaganda nehéz mesterség – mondotta – az egyesületünk propagandabizottsága pedig alig egy-két tagból áll, pedig ez a munka sok időt, nagy türelmet és még több embert igényel, hiszen az emberi tudatot formálja”.

A tudatformálást és egyben az egyesület régi hagyományát, a soproni krónikák közzétételét¹⁸²⁽²⁹⁾ szolgálta az is, hogy az 1978. március 3-i ülésén az egyesület ¹¹úgy döntött, megveszi dr. Németh Alajos „Sopron könnyes-véres dátumai” (1943–45) című visszaemlékezéseit, amelyet azután dr. Hiller István közreműködésével a Soproni Szemle közölt. Dr. Németh Alajos Sopron „könnyes-véres” éveiben a belvárosi plébánia káplánja volt s az eseményeknek nem csupán szemlélője, hanem aktív résztvevője is, közreműködött az áldozatok, kivégzettek temetésénél, illetve a holttestek agnoszkálásánál, hozzátartozók értesítésénél.

A művészet tudatformáló erejét használta ki a Propaganda Szakbizottság, amikor 1977. június 4–19-e között kiállítást rendezett Csík Ferenc fényképeiből. Csík Ferenc fotói kétszer is szerepeltek a „Világ legjobb száz képe” című gyűjteményben s az 1938. évben a világ fotósainak ranglistáján az előkelő huszonötödik helyen állott.¹⁸³⁽³⁰⁾ Művészi képei és az azokhoz készült igényes ismertető füzet jó propagandája volt Sopron szépségeinek, ugyanúgy mint az 1982. április 18-án megnyitott, Mühl Aladár festményeit bemutató kiállítás, amely valósággal színpompás kirakata volt a város szépségeinek, majd Soproni Horváth József festői hagyatékát bemutató tárlat a Zöld-, illetve Caesar-házban.

Kár, hogy a Propaganda Szakbizottság nem valósíthatta meg azt a tervét, hogy Csík Ferenc fényképeit más városokban, elsőnek Szombathelyen bemutattja. Ugyancsak nem a Szakbizottság valósította meg az egyesületben felmerült tervet, hogy a budapesti Kossuth-klubban „Soproni nap”-ot rendez. A „Soproni napok”-at Budapesten 1978. április 21–22-én az MSZMP Sopron Városi Bizottsága, a város tanácsa, a TIT, a Kossuth-klub tanácsa, a Hazafias Népfront budapesti bizottsága és a „Soproni Öregdiákok Baráti Köre” rendezte meg.¹⁸⁴⁽³¹⁾ A fiatal egyesület erejét és kereteit meghaladó vállalkozás lett volna ez, mint ahogyan ugyancsak túlméretezett volt az induláskor létrehozott Tagszervezési Szakbizottság is, amelynek Sopron barátait az országban, tehát a nem Sopronban élő tagságot kellett volna „összefognia”.

A Propaganda Szakbizottságnak igen sokszor alkalmazkodnia kellett a helyzethez. Állandó hírlapi kontaktus lehetősége híján például a Széchenyi téren híradó táblát állított fel a tagság folyamatos tájékoztatására. Alpár Gejza felszólalása az 1982. évi közgyűlésen bizonyítja, hogy a tagság ezt helyeslően vette tudomásul. A jobb tájékoztatást szolgálja az is, hogy az egyesület évente a tevékenységét ismertető körlevelet küld szét tagjainak s újabban híreit a havonta megjelenő „Soproni Műsor” című füzetben is közli.

Tagtoborzásnál, propagandánál is súlyosabb gondot jelent az egyesület számára a lövérek pusztulása.

Dr. Metzl János az 1972. május 15-i választmányi ülésen követelte: „A lövéreket meg kell védeni a beépítéstől. Az egyesületnek oda kell hatnia, hogy ennek a területnek legfőbb értéke, a lövér-jellege ne semmisüljön meg. Tanácsrendeletet kell hozni a természetvédelemről!”

Hogy ez a felszólalás nem csupán túlzó aggodalom volt, azt az építész is bizonyította. Dr. Kubinszky Mihály 1973. október 30-án a Helytörténészek Baráti Körében tartott előadásában felsorolta a hibákat, amelyeket a lövérekben ¹²sorozatosan elkövettek: túl szélesre méretezték az utakat,¹⁸⁵⁽³²⁾ az új kerítések ízléstelenek, otrombák, nem illenek a környezetbe, a fákat szükségtelenül irtják, beépítések rontják a táj képét (mint például a Cseresznye sor új házainak betontömbjei). A múlt században épült, arra érdemes építményeket műemlékké kell nyilvánítani, a jellegzetes lövéri stílusú faverandák és házak fennmaradását biztosítani kell. Mindennél fontosabb azonban a lövérek további felaprózásának megakadályozása, ne

legyen 360 négyszögölnél kisebb lövértelék !

Ez az elv érvényesült 1892-ben a Spangenburgban, a Muck András kezdeményezésére megindult parcellázásoknál (ma Villator), amikor 400–800 négyszögöles telkeket alakítottak ki. Ezek az erdőket csak akkor volt szabad kiirtani, ha helyén parkot vagy gyümölcsösöt létesítettek és még konyhakertet sem engedélyeztek.¹⁸⁶⁽³³⁾ De már nem érvényesült századunk hatvanas, hetvenes éveiben, amikor a városi tanács építési és közlekedési osztálya megengedhetetlen liberalizmussal kezelte a lövéri építkezéseket. Elnézte a szép kilátások beépítését (például a Szabadság körút Egeredi dombi szakaszán), holott az építési szabályrendelet (3628/166 kgy. 1887) 166. §-a kimondja a kilátás védelmét. A Városszépítő Egyesület tiltakozásai azonban nem jártak eredménnyel, ezért nem is csodálható, hogy az ülésein a lövérek ügye szinte állandóan napirenden volt. Az 1974. szeptember 10-i ülésen Thier Antal vetette fel meglehetősen szenvedélyesen: „Az Alsó-lövérekben olyan ütemű építkezés folyik, hogy húsz év múlva nem is lesznek már lövérek. És ez éppen manapság történik, amikor szerte a világon a zöldövezetek megmentésével foglalkoznak!”. A tanácsot képviselő Kocsis József elnökhelyettes kénytelen elismerni a felszólaló igazát: „Az Alsó-lövérekben egy ténnyel állunk szemben. Ami eddig üdülőtelep volt, azt lakóteleppé kell nyilvánítani és az üdülőtelep határát kijebbetolni. A Felső-lövérekben szeretnénk a lövéri jelleget megóvni. Ezt a célt szolgálja a jelenlegi rendezési terv”.

A probléma azonban nem olyan egyszerű, hogy az „Alsó-lövérek lakóteleppé nyilvánításával” és az „üdülőtelep határának kijebbetolásával” meg lehetne oldani. Évszázadok során kialakult páratlanul jellegzetes tájegység pusztul napról-napra. Ez ellen nem véd meg az sem, hogy „rendezési tervet készítenek”, amelyről egyébként hamarosan kiderül, hogy rossz, használhatatlan, aki készítette talán sohasem járt a lövérekben. A terv különben is majd hetven évet késett, hiszen már 1905-ben kimondta a város középítési bizottsága, hogy a (lövéri) „telep létesítése egységes terv szerint valósíttassék meg, nehogy az ötletszerű építkezések a jövőben a fejlődést akadályozzák”.¹⁸⁷⁽³⁴⁾

Csatkai Endre írja,¹⁸⁸⁽³⁵⁾ hogy a lövéridék 1867 után kezdett divatba jönni, viszont Bredeczky Sámuel „Topographisches Taschenbuch”-ja szerint már a XIX. század első évtizedeiben a „bon ton”-hoz tartozott „kerttel bírti a lövérekben”.¹⁸⁹⁽³⁶⁾ Csatkai Endre szerint Frankenburg Adolf volt a lövéri nyaralás úttörője s talán az első állandó lövérlakó is. (A Lándzséri út 1. szám alatti lövériben lakott).

13A mai lövérek területén a XVI. században gesztenyések, szőlők, gyümölcsösök voltak. A soproniak azonban ekkor még inkább a város falai alatt elterülő kerteket kedvelték, amelyek nagyrészt a tanács által a polgárok fájának tárolására kijelölt közterületeken (*Gemeinde Stadt Boden*) létesültek. A polgárok ezeket a helyeket lassanként elidegenítették (*indistincte abalionirt*),¹⁹⁰⁽³⁷⁾ ott házat, pincét, „Lusthaus”-t építettek. A távolabbi lövéri szőlőkbe, gyümölcsösökbe legfeljebb napszámosok jártak ki dolgozni, ők maguk csak gyümölcsöt szedni, szüretelni. A XVIII. század harmincas éveig a városfalaktól távolabb eső kertek a háborúk és az őket követő zavaros viszonyok miatt nem voltak biztonságosak.

Már 1724-ben azonban megtiltotta a tanács, hogy a fatároló helyeken „falon kívüli épületeket (*Extramoenial Gebäude*)” emeljenek.¹⁹¹⁽³⁸⁾ Valószínűleg ennek a rendelkezésnek volt a következménye, hogy a polgárok a lövéri gesztenyéseiket és gyümölcsöseiket kezdték kertként használni és bennük építtették Lusthaus-aikat. Erre mutat az 1767. évi „Vermögen Buch” és az 1848. évi „Grundbuch” adatainak összevetése. 1767-ben még csupán 34 felsőlövéri és 65 alsólövéri van kimutatva, 1848-ban a felsőlövérek száma 65. az alsólövéreké 82. Az 1848. évben a Grundbuch még 69 szőlőt és 175 gyümölcsösöt, gesztenyést mutat ki.

Dr. Thirring Gusztáv „Sopron házai és háztulajdonosai 1734–39-ig” című munkájában közli, hogy 1784-ben a külső várfalakon kívül 68 épület állott, ezek egy része bizonyosan a mai lövérek területén lehetett. Petz Dániel írja krónikájában,¹⁹²⁽³⁹⁾ hogy lövéri Lusthaus-át 1798 májusában építette.

Mi tette a lövért lövérré? Elsősorban az, hogy gyéren lakták. Az egyes kerteket elválasztó és utakat határoló sövények nem zavarták a természet harmóniáját. A lövérházikók megbújtak a fák alatt, a lövérlakó úgy érezhette magát, mint aki erdőben lakik, a közeli Raxról a folyton fúvó soproni szél pedig a legtikkasztóbb kánikulában is hozott neki friss alpesi levegőt. Hosszú évtizedeken át a soproni a lövéreben csupán nyaralt. A lövér sajátos jellege akkor került veszélybe, amikor egyre több nyárilakot „téliesítettek”, egyre több lett az állandó lakás a lövérekben. Ez a felszabadulás utáni lakásínséges időkben szükségből, később ugyanabból a luxusigényből fakadt, mint a XIX. század elejének lövérvásárlásai. Az autók elszaporodása siettette ezt a folyamatot, mert megkönnyítette még a messze fekvő lövérek állandó lakhatását is, viszont elszaporította az esztétikai igényt kivétel nélkül megcsúfoló garázsokat.

Érthető, hogy az 1974. szeptember 10-i vezetőségi ülés nem elégedett meg a tanácselnök helyettesének válaszával, hanem az ügyet továbbra is napirenden tartotta. Határozatilag kimondta, hogy a lövérek esztétikai védelmének a következő évi és az ötéves tervében is szerepelnie kell. A lövér-probléma komolyságát mutatja, hogy két hét múlva, szeptember 23-án a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság az Építési Bizottsággal közös ülést tartott, majd folyamatos bejárásokon mérte fel a lövérek helyzetét.

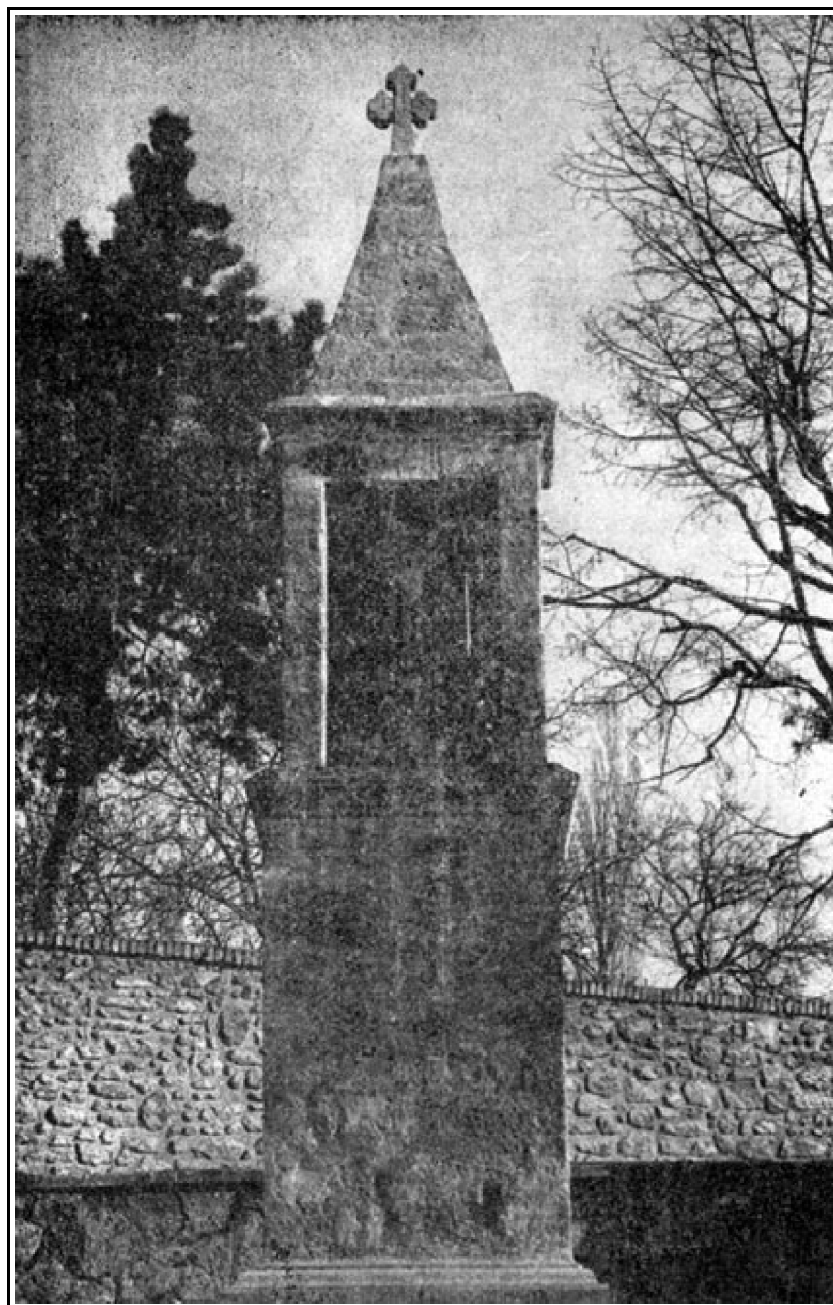
A vezetőségi határozat értelmében az Építési, Műemléki és Geológiai Szakbizottság 1975. évi tervében (a február 25-i vezetőségi ülés hagyta jóvá) kétszer is szerepelt a lövérek védelmének ügye. A bizottság megvizsgálta a lövérekben felépítendő pavilon-sor kérdését, továbbá elhatározta, hogy fényképfelvételeket készített a Lövéreket elcsúfító épületekről, kerítésekről, megvitatja az összegyűlt anyagot és javaslatokat készít az esztétikai szempontból kifogásolható építmények lebontására.

Az 1975. március 27-i vezetőségi ülésen is szerepelt a lövérek ügye. Dr. Majer Antal (ő vette át dr. Gál Jánostól a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság elnökségét) mindenképpen ellenezte a pavilon-sor felépítését, mert az „csúnya” lesz, a sok új építkezés rontja a lövérek esztétikai arculatát. Dr. Winkler Oszkár szerint a pavilon-sort úgy kell elhelyezni, hogy ne rontsa az esztétikumot. Kossow József úgy vélte, mivel az üdülők teljes ellátást kapnak, boltsor felépítése felesleges. Dr. Erdély Sándor tanácselnök szerint a kereskedelmi pavilonokra szükség van azért, mert a lövérekben háromezer ember él s ellátásuk rosszabb, mint egy ezres lélekszámú községé. Végül is úgy határoztak, hogy újabb bejárástól és igényfelméréstől teszik függővé, javasolják-e a boltsor megépítését. Végeredményben sikerült megakadályozni a boltsor felépítését.

Az 1975. július 21-i vezetőségi ülésen a Lövér-kérdés más vonatkozásban került szónyegre. Dr. Winkler Oszkár megállapította, hogy a „város rendezési tervének előírásait nem mindig tartották be, gondolok itt az Egeredi dombon történt parcellázásokra, a Cseresznye sor és Hársfa sor zsúfolt beépítésére, az elburjázott betonkerítésekre”. Egy másik felszólaló a felelősség kérdését is felvetette: „Tervezési munka csak az Építési és Közlekedési Osztály engedélyével indulhat, amely véleményem szerint sajnos nem áll a helyzet magaslatán”. Hasonló a véleménye a pártbizottság képviselőjének, Pintér Ferencnek is: „Jó volna, ha a szakemberek véleménye ezekben a kérdésekben nagyobb mértékben érvényesülne, mert sokszor nem egészen hozzáértők döntenek e téren”. Dr. Gangl János arra figyelmeztetett, a lövérekben nagyon vigyázni kell, „nehogy az épületek kiszorítsák az erdőt!”.

Az egyesületnek az 1975. évben még egyszer alkalma volt a lövérek védelmében szót emelni. A város tanácsa az év augusztus 26-án tárgyalta a város általános rendezési tervét s erre az ülésre az egyesületet is meghívta. Bognár Dezső elnök ismertette a tervvel szemben fennálló aggályokat. Az egyesület helytelenítette a városnak Bánfalva, Ágfalva irányában való fejlesztését, mert ez csökkenti a zöldövezetet, inkább Magyarfalva, Kópháza felé kellene a terjeszkedést irányítani. Az egyesület véleménye szerint a Felső-lövérek részletes rendezési terve rossz, mert megvalósítása tizenöt kilométernyi kerítés, közte öt kilométeres élősövény, számtalan fa, bokor kiirtását jelentené. Nincs tekintettel a terv a hasznos madarak védelmére és nem védi az évszázados gesztenyefa-állományt.

A kifogások ellenére a tanács elfogadta a tervet és dr. Erdély Sándor elnök nem volt hajlandó azt revízió alá venni. Ezért a következő évi, 1976. május 20-án tartott közgyűlésen ismét szerepelt a lövér-kérdés. Az egyik felszólaló azt is kifogásolta, hogy a Nevelőotthon (József Attila utca) elavult fűtési technikája miatt az egész lövérnegyed befüstölődik (A Nevelőotthon otromba gyárkéménye sem volt éppen üdülönegyedbe illő látvány!). Dr. Metzl János a lövérek vonatkozásában ismételten a természetvédelem nagy fontosságára hívta fel a figyelmet.

154. Az ún. Máriacelli kereszt a Bécsi úton (Finta Béla felvétele)

A jubileumi 1977-es évben is napirenden maradt a lövérek ügye. A szeptember 30-i ülésen Bognár Dezső arra figyelmeztet, hogy a lövérekben a meg nem felelő és kilátást rontó építményeknek már a létrejöttét kell megakadályozni. Az 1978. november 10-i elnökségi ülésen dr. Winkler Oszkár arról tájékoztatta a vezetőséget, hogy a lövérek rendezése ügyében több ízben is folytattak tanácskozást a tanács illetékes osztályával és az a vélemény alakult ki, hogy az építési tilalmakat esetenként fel lehetne oldani.

Ezzel éppen ellenkező álláspontot foglalt el az 1980. február 2-i közgyűlésen dr. Metzl János: „A városi

tanács évekkel ezelőtt különböző terveket dolgozott ki a lövérek rendezésére, azok mégis évről-évre egyre jobban parcellázódnak és beépülnek, mert mindig vannak kivételek és ha nem figyelünk oda, néhány éven belül a lövérek jellege meg fog szűnni!”.

Dr. Metzl János szavai a város közvéleményét fejezik ki és Bognár Dezső válaszában egyet is ért vele: „A Felső-lövérek védelme a Városszépítő Egyesület szívügye. Amikor az első panaszok az új rendezési tervre megjöttek, megállapítottuk, hogy az íróasztal mellett készült és aki csinálta, talán sohasem járt a lövérekben”. Az egyesület azonban csak annyit tudott tenni, hogy a tervet megvétőzta, mert a „Városszépítő Egyesület, sajnos, nem hatóság!”.

Hogy a város lakossága továbbra is éberem figyeli a lövér-problémát, mutatja, hogy az 1983. január 29-i közgyűlésen Győri Kálmán követelte: „A lövérekben azonnal szüntessék be a további építkezéseket”. Egy másik felszólaló, Tóth Antalné pedig kifogásolta, hogy a lövérek hangulatát minden épülő „új palotával” tovább rontják és hogy a lövértulajdonosok kutyát, macskát tartanak, ezek pedig zavarják a hasznos madarakat. A felszólaló szerint igen sajnálatos; hogy a lövérekben manapság már alig ismerik az élősvényt. Dr. Metzl János felszólalásában azt kívánja, hogy az egyesület akadályozzon meg a lövérekben minden új utcanyitást. Egy ilyen tilalom elejét venné a lövéri telkek további osztódásának.

A lövérprobléma időleges nyugvópontonra jutását az új tanácselnöknek, Markó Józsefnek köszönheti, aki megértve a táj megtartásának fontosságát, a Felső-lövérek rendezésére olyan új tervet készíttetett, amelyet a Városszépítő Egyesület szakemberei is elfogadhattak.

Aggódik a város közvéleménye Sopron erdeiért is, nem csupán a háromszázharminchárom hektárnyi sajátjáért, hanem a várost körülölelő többiért is, korábbi birtokáért. Ettől az aggodástól hajtva a Városszépítő Egyesület Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottsága lankadatlan küzdelmet folytat nemcsak az erdők, hanem azok minden egyes fájának megmentéséért.

A Szakbizottság már 1969. március 4-én tartott ülésén átfogó munkatervet állított össze, amelynek figyelme kiterjedt minden erdővel kapcsolatos problémára. Elhatározta, hogy részt vesz nem csupán a dr. Mollay Jánosné által készített tízéves parkerdő-terv, hanem a soproni zöldövezet ötvenéves tervének megvitatásán is, kapcsolatot tart városi tanács Erdészeti és Természetvédelmi Állandó Bizottságával, állást foglal a várisi tölgyes felújításával kapcsolatban, tanulmányozza és javaslatot készít a város utcafásítása terveire vonatkozóan, gondot visel a kilátókra, erdei pihenőhelyekre, új padok létesítésére, sőt geológiai bemutatóhelyek megvalósítására is, évről-évre meghirdeti a „Virágos Sopron” mozgalmat és annak jobb megszervezésére a városi kertészet vezetőjének elnökségével albizottságot állít fel, előadásokat szervez az iskolákban az erdő és természet védelméről.

Az 1970. január 23-i ülésén a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság emlékfák ültetését javasolta a Tolvajárok bejáratánál és ajánlotta a város tanácsának, kössön szerződést a Tanulmányi Erdőgazdasággal az utcafásításhoz szükséges sorfák nevelésére, továbbá javaslatot tett ötvenöt emlékpád elhelyezésére. A Szakbizottság december 7-i ülésén Kossow József szükségesnek tartotta, [17](#) hogy a város tanácsa mindenfajta erdészeti és természetvédelmi ügyben hallgassa meg a Szakbizottság véleményét.

Az 1971. május 25-i közgyűlésen bejelentették, hogy befejeződött a sörházdombi kilátó építése és folyik a Printz-pihenő környékének rendezése, továbbá hogy a „Virágos Sopron” győztesének jutalmazására száz oklevelet adtak ki. Ugyanebben az évben a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottságnak az Építési, Műemléki és Geológiai Szakbizottsággal november 29-én tartott közös ülésén fontos elvi jelentőségű városszépítési határozatot hoztak: megállapították, hogy Sopron adottságai következtében a zöld növényzet

szorosan hozzátartozik az épületekhez és hogy a város jellege megkívánja a belső és külső tereknek főképpen örökzöld növényzettel való díszítését. Nyomatékosan felhívták a város tanácsának figyelmét a szelídgesztenyefa-állomány megvédésére.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság az 1975. év folyamán elkészítette és megvalósította a „Felszabadulási emlékerdő” tervét, továbbá a város utcafásításának védelméről szóló szabályrendelet tervezetét. [193\(40\)](#)

Az 1975. március 17-i ülésen szintén jelenlévő dr. Erdély Sándor tanácselnök a tervezetet a tanács részéről hatálybaléptetésre átvette. Dr. Majer Antal javaslatára a tervezetbe pótlóan felvették – talán országosan először – a járdák konyhasóval való felhintésének tilalmát. Konyhasó helyett a növényzetre ártalmatlan kálisót kell használni.

Ezen az ülésen tárgyalta meg a Szakbizottság ugyancsak dr. Majer Antal javaslatára a soproni hegyvidék tájvédelmi körzetti alakítását. Nemcsak az egyesület, de a város szempontjából is nagyjelentőségű kezdeményezés volt ez, bár az Országos Természetvédelmi Tanács tervei között szerepelt a soproni körzet kialakítása, de csak későbbi időpontban, 1985-ben. A kérelmet az egyesület a tanács támogatásával nyújtotta be, mellékelve a tanulmánytervet, amelyet dr. Majer Antal és szakembergárdája készített el társadalmi munkában. Főképpen ennek a tudományos alapossággal készült tanulmánytervnek volt köszönhető, hogy a soproni tájvédelmi körzet a tervezettnél tíz évvel korábban valósult meg.

Az 1977. január 27-i elnökségi ülésen dr. Csapody István ismertette a lövérektől az országhatárig terjedő erdős terület nyolc védett részét: a Daloshegy vörösfenyvesét és darabosát, a Nagyfüzesközt, az Országhatár-Magasbércet, a Várhelyet, a Tolvajárkot, a Hidegvízvölgyet és az Asztalfőt.

A hétszáz éves jubileumra a Szakbizottság egy másik terv megvalósítását, a „Hétszázéves emlékerdő” létesítését is elhatározta. A meghirdetett pályázatra tíz pályamű érkezett be, az első díjat Szendrődi László munkája nyerte el és ennek alapján a munkálatok 1977. május havában el is kezdődtek.

Alig egy évvel a tájvédelmi körzetek létesítése után az 1978. május 16-i közgyűlésen már felhangzik a panasz: a körzetekben sok az autó, az erdei levegőt benzinbűz fertőzi, korlátozni kell a forgalmat – hiszen ez is hozzátartozik a tájvédelemhez.

Hogy a Városszépítő Egyesület már az újrainduláskor mennyire gondját viselte Sopron minden fájának, azt mutatja az is, hogy az 1970. december 7-i elnökségi ülésen Kossow József kifogásolta a Liszt Ferenc Művelődési Központ előtti régi gesztenyefák, a Főtér (akkoriban még Beloiannisz tér) sophoráinak és a Váris öreg tölgyeséből hetven faveteránnak a kivágását. A felszólalás eredményeképpen **18** csak egyetlen fát sikerült megmenteni, a Liszt Ferenc Művelődési Központ előtt ma is álló gesztenyefát.

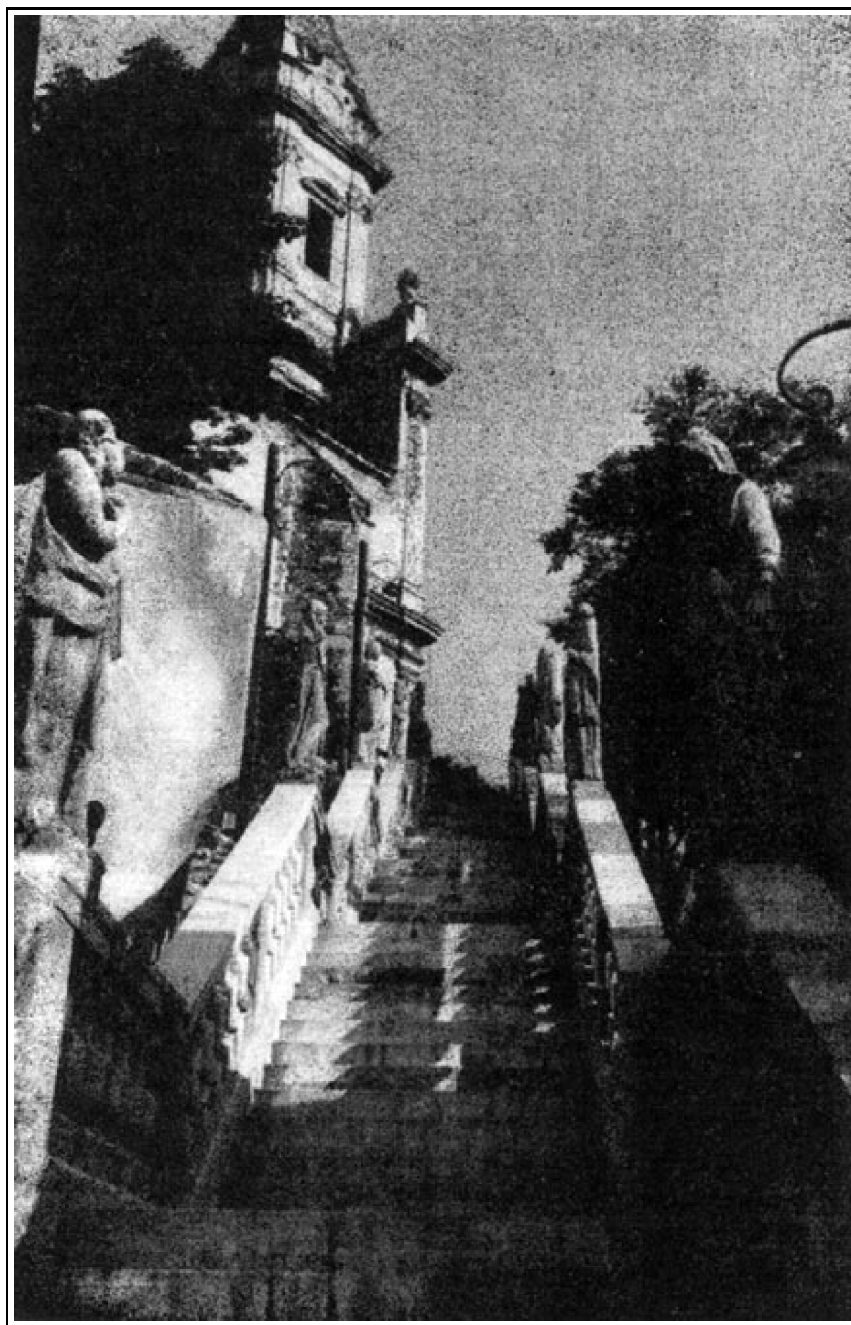
Amikor azonban az 1977. január 27-i elnökségi ülésen ismét napirendre került a várasi tölgyesben harmincöt öreg fa kivágása, már más volt a helyzet. Noha a kivágás a kertészet vezetője szerint az „üzemterv alapján történt azért, mert a fák korhadtak voltak”, dr. Csapody István ellenvéleményen volt, szerinte az ütemterv rossz. Azt kívánta, hogy a jövőben a fák kivágását az erdészeti, a tanács és az egyetem küldötteiből álló bizottság vizsgálja felül.

Az 1979. május 18-i elnökségi ülésen Bognár Dezsőnek ismét arról kellett beszámolnia, hogy bár az egyesület vezetősége és a szakbizottságok mindent elkövetnek a város művészeti és természeti értékeinek megvédésére, az elmúlt 1978-as évben a csuklós autóbuszok forgalombaállítása miatt a Május 1. téren

kivágtak öt gyönyörű, 60–80 éves gesztenyefát. Kivágásukat a Győrben székelő Közlekedési Tanács rendelte el, „balesetek elkerülésére”. Egy évvel később a Lenin körút úgynevezett kisvárkerületi szakaszán kilenc fa esett a buszmegálló áldozatául, szintén a győri Közlekedési Tanács jóvoltából, noha ezt közlekedési szakemberek véleménye szerint el lehetett volna kerülni. A Szabadság körúton a Pedagógus üdülő bővítésénél kezdték irtani az erdőt, 80–100 éves hatalmas tölgyóriásokat vágtak ki. Az egyesület közbelépett, de már csupán öt-hat fát tudott megmenteni. Szerencsére a Május 1. téren a szegélykőáthelyezési tervről idejében értesült az egyesület és a munkálatok leállításával sikerült megmenteni a tervezett áthelyezéssel pusztulásra ítélt jegenyefákat. Az 1982. évben a Lövér szálló bővítési munkálatainál huszonöt-harminc egészséges régi fa kivágása vált szükségessé és ehhez az egyesület hozzájárulását kérték. A fák kivágását állítólag utólagos tervmódosítás tette szükségessé. Az egyesület nem adta meg a hozzájárulást és mivel a Természet- és Környezetvédelmi Hivatal is tiltakozott, a fákat nem vágták ki. Kiderült, hogy a tervmódosítást fakivágás nélkül is meg lehetett oldani.

Az egyre gyérülő szelídgesztenye-állomány pótlására, főleg azonban a lövérek szépítése érdekében ültetési akciót indított az egyesület, évente 150 darab szelídgesztenye-oltványt bocsát az érdeklődők rendelkezésére ötven százalékos árkedvezménnyel, azt remélve, hogy a magasra megnövő fák lombja eltakarja majd a lövérek számos, esztétikailag erősen kifogásolható újabb épületét.

Idejekorán figyeltek fel az egyesület szakemberei a sopronkörnyéki erdőkben folyó fakitermelésre és a tarvágások esztétikai veszélyeire. A Természetvédelmi és Erdészeti Szakosztály a MTESZ-szel közösen 1979. november 26-án „Erdőgazdálkodás és természetvédelem” címmel ankétot rendezett, amelyen dr. Majer Antal, a Szakbizottság elnöke tartott referátumot arról, hogy az erdőgazdaság 1973-ban készült ütemterve hektáronként 8.8 köbméter átlagnövedéket és 8.1 köbméter folyónövedéket irányzott elő, az 1963-ban készült terv viszont hektáronként csupán 4.7, illetve 4.4 köbméter növedéket tervezett. Nehezen képzelhető el, hogy a soproni hegység erdeinek növedéke tíz év alatt a kétszeresére emelkedjék, az ilyen növekedésre alapozott kitermelési előirányzat a faállományt károsítja. A Városszépítő Egyesület ezért ellenez minden olyan tervet, amely az addigi évi 20–21 000 köbméternél magasabb kitermelést irányoz elő.

195 A helyreállított kertvárosi (bányfalvi) barokk lépcső (Finta Béla felvétele)

Ez is mutatja, milyen éber, előrelátóan és következetesen kell védelmezni az esztétikumot a gazdaságosság túlzott hajszolása ellen. „Csak egyetlen járható út van – mondta Bognár Dezső az 1980. február 2-i közgyűlésen –, [20](#)ha bizottságaink jó előre ismerik a rendezési terveket és ily módon lehetőséget kapnak arra, hogy természeti érdekeink védelmében szót emelhessenek. Műemlékeink védelme megoldott, azt törvény biztosítja, [194\(41\)](#) de természeti értékeink védelme az emberek éberségén múlik”.

Az utcafásítás ügye a felszabadulás után a város tanácsának hatáskörébe tartozott, a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság e téren főleg a tervezést segítette javaslatokkal, szaktanáccsal (mint a fásítási anyag megtermeltetésére a Tanulmányi Erdőgazdasággal megkötendő szerződés stb.). A város tanácsa még 1958. november 10-i ülésén fogadott el egy tízéves utcafásítási tervet, évenkénti bontásban meghatározva, hol, milyen és mennyi fát ültet, illetve pótol. Egy 1979 nyarán készült felmérés szerint Sopron 116 utcájában 4497 sorfa van, köztük a legtöbb a juhar (26.3%), azután az ostorfa (Celtis) 15.8%, hárs 12.7%. Ennek a tervnek a végrehajtását az egyesület szakemberei állandóan figyelték és (különösen dr. Csapody István) több ízben bíráló javaslatokkal segítettek. Vö. Rác Józsefné: Sopron város utcafásításairól. SSz. 1981, 67–71.

A Városszépítő Egyesület azonban a fásítás „hagyományos” városszépítő munkájába ténylegesen is befolyt, az 1980. év folyamán, a Mária fasor kiültetésével. Az új fasor nevét – régi soproni szokás szerint – Stagl Máriáról kapta, aki tízezer forintot hagyományozott az egyesületnek, hogy az abból jegenyefákat ültessen. Több fásítási munkához az egyesület pénzbeli segítséggel járult hozzá, így a Tóth Antal utcában fák ültetéséhez 10 434 forinttal, a Jereván városrész fásításához 3970 forinttal.¹⁹⁵⁽⁴²⁾ A Soproni Sport Egyesület pályája körül nyárfák ültetése 2800, több utcában, úton és téren tujafák ültetése 4500 forintba került.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság szorgalmazta és szervezte a sörházdombi kilátó megépítését, amely 1971-ben a Tanulmányi Erdőgazdaság közreműködésével valósult meg. (Életveszélyessé válván 1983-ban lebontották). Egy másik kilátót 1974-ben a Kövesháton létesítettek az erdészet segítségével. Bánfalvi Mátyás és Tschurl Mátyás érdemes erdészek emlékezetére Mátyás kilátónak nevezték el. A várhelyi kilátó építéséhez az egyesület közel nyolcvanezer forinttal járult hozzá.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság Geológiai Albizottsága egyik főfeladatának tekintette a deákkúti kőfejtő rendezését. Ennek során sikerrel hártotta el a bizottság a kőfejtő alsó területén tervezett négyszáz (!) férőhelyes autóparkoló létesítését. A kőfejtő geológiai bemutatóterülete 1978-ra készült el.

Ugyanebben az évben a magyar szénbányászat megindulásának 225. évfordulóján Ó-Brennbergbányán impozáns kőzetfeltárás és kilátóterasz létesült s az Ady Endre úton két helyen is geológiai bemutatóterületet alakítottak ki. Az 1980. év folyamán az Ultra Besenbinderin-ről elnevezett csúcsán a rendezéssel kapcsolatosan szintén kőzetfal-bemutatót hoztak létre.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság közreműködött az erdei személgócok feltérképezésében. Az Erdészeti és Faipari Egyetem és az Erdészeti ²¹Technikum fiataljai dr. Firtás Oszkár tanár vezetésével 450 helyen találtak személgócokat, közöttük kétszáz fertőzött volt!¹⁹⁶⁽⁴³⁾

Jelentős összegeket fordított az egyesület a „Virágos Sopron” mozgalomra. A kezdeti években (1969–1973) a kiadások csak két-háromezer forint között mozogtak, ezekben az években az egyesület csupán emléklappal jutalmazta a nyerteseket. 1975-ben új alapokra fektették a mozgalmat. Elhatározták, hogy egységes virágládákat készíttetnek és azokat virággal ellátva bocsátják az érdeklődő lakosság rendelkezésére, tervezték, hogy a tűzfalakat, csupasz falfelületeket felfutó növényzettel takarják el (rég –, úgy látszik – meg nem szüntethető probléma ez!) és főképpen az idegenforgalmi szempontból jellegzetes udvarokat füvel, virággal és örökzöld növényzettel díszítik. Ilyen „látványos” udvarok vannak a Szent György utca 12., 14., a Templom utca 2., a Főtér 7. számú házakban. Ugyancsak tervezték a belvárosi terek virágosítását, ami nagyon igényes feladat, az Országos Műemléki Felügyelőség és a Várospítési Tervező Iroda szakemberei együtt törik rajta a fejüket. Mindezek megvalósítására munkabizottságot

állítottak össze, amelynek elnöke Dávid Ferenc, a Műemléki Felügyelőség művészettörténésze lett.

Az egységes virágládák háromszáz méter hosszúságban, kétszáz forintos méterenkénti áron elkészültek. Az akciót azonban nem ismételték meg. „A házak homlokzatát díszítő virágládák nem szépek, ezért alkalmazásukat elvetettük. Sajnos az erkélyek ízléstelen díszítését nem tudjuk megakadályozni” – állapította meg dr. Winkler Oszkár beszámolójában. Az egyesület ezért inkább az útszegélyek virágosítására helyezte a hangsúlyt.

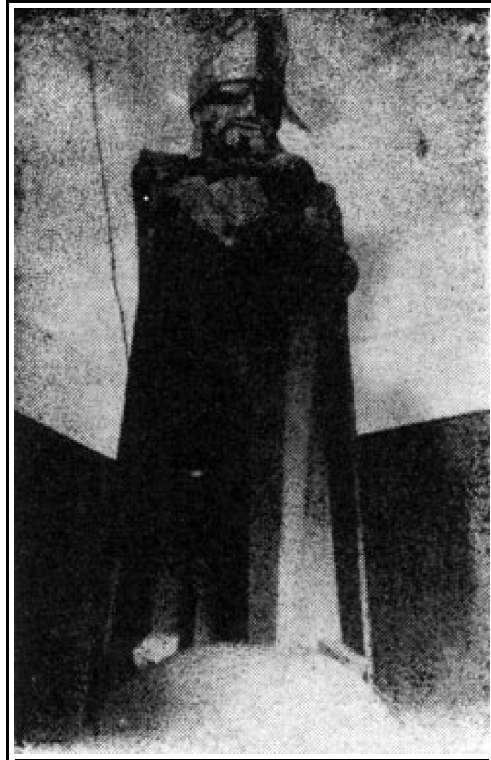
Az 1977-es jubileumi évben rózsafák ültetésére az egyesület 32 000 forintot fordított, parkok virágosítására további 45 000 forintot. 1978-ban a Csengery, Lenkey, Kis János utcákban négyezer rózsatövet ültettek el, ennek költsége 25 095 forint volt. Sajnos, hamarosan további 15 000 forintot kellett kifizetni a belvárosban a letaposott rózsák pótlására, védőkerítésekre pedig további 20 000 forintot.

Az egyesület folytatta elődjének hagyományát, az erdei sétautakon pihenőpadok felállítását, bár szerepe főleg a padok helyének kijelölésére szorítkozott. 1969-ben volt ugyan egy javaslat, hogy a város tanácsa adja át az egyesületnek a padok készítésére előirányzott összeget és az egyesület intézze abból a padok beszerzését és felállítását, de az indítványt elvetették. Az 1969–71. években a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság évente terjesztett be a tanácshoz javaslatot padok elhelyezésére. Padtáblákra az egyesület 1971-ben 369, 1972-ben 1185 forintot adott ki, 1978-ban a Szabadság körúton lévő körpad helyreállítására az egyesület 5839 forintot fordított.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság az egyesület egyik legaktívabb és -eredményesebb szerve, tagjainak szakértelmét a város tanácsa azzal is elismerte, hogy az 1975. augusztus 26-i tanácsülésen hozott fásítási szabályrendelet 14. §-ában kimondta: „minden fakivágáshoz és fásításhoz a Szakbizottság előzetes engedélye szükséges”. A Szakbizottság közölte, hogy „örömmel vállalja a feladatot”: a paragrafus valósággal hatósági jogkört biztosít neki.

A Szakbizottság elnökét, dr. Majer Antal egyetemi tanárt kiváló munkásságáért az egyesület 1978-ban emlékplakettel tüntette ki.

²²Hasonlóan eredményes és jó munkát végzett az Építési, Műemléki és Művészeti Szakbizottság. Emléktáblával jelölt meg egy sor politikailag és művészetileg jelentős épületet, mint a Színház utca 1. számú házat, ahol a Vörös Segély működött; a Sas tér 2. számút, a Munkásotthon épületét; Újteleki utca 54. szám alatt az Auschwitzban elpusztult szociáldemokrata Ferenczy János, Új utca 19. szám alatt a Tanácsköztársaság soproni direktóriumának egyik vezetője, Knapp Gábor, Halász utca 5. szám alatt a múlt században jelentős munkásmozgalmi tevékenységet folytató Ihlringer Antal, Templom utca 19. szám alatt a magyar jakobinus Hajnóczy József, Templom utca 2. szám alatt a barokk zeneszerző Rauch András, Pócsi utca 1. szám alatt Bartók Béla, Színház utca 19. szám alatt az európai nevű statisztikus, dr. Thirring Gusztáv, Pozsonyi út 8. szám alatt a Zeneegylet alapítója, Kurzweil Ferenc egykori lakóházát.

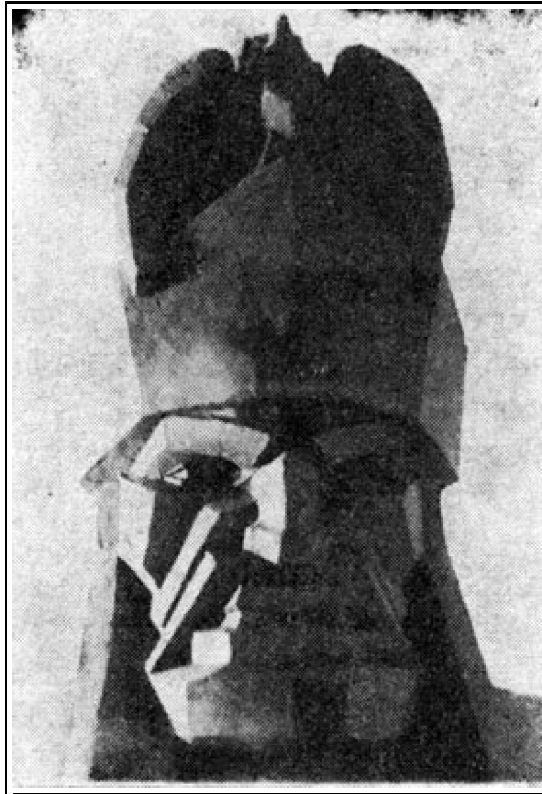
Az egyesület restauráltatta a Lénárt oszlopot, a Fehér keresztet, a bánfalvi Mária szobrot, helyreállította a Sas téren a Szakál Ernő tervezte díszkutat, az Orsolya téren visszahelyezte a lebombázott Gyóni ház helyén épült házra a költő restaurált emléktábláját, a Színház utca 33. számú ház udvarán álló Halászeány szobrát pedig kijavította. A Tacsai árokban a munkásmártírok emlékművének tervezéséhez és elkészítéséhez 105 000, a Jereván városrészben az örmény–magyar barátság szobrához 20 000, az Ifjúság parkban a Hűség emlékműhöz 51 730, a lebombázott Tanítóképző Intézet helyén létesített emlékfalhoz 39 493 forinttal járult hozzá. Közreműködött a Pataki Ferenc-emlékmű létrehozásában.[197\(44\)](#)

A városban lévő szobrok karbantartására 1978-ban 11 307, 1980-ban 8293 forintot fordított. Több régi cégér másolatát is elkészítette és felszereltette: Így Lenin körút 67. szám alatt a „Vasember”-t, Lenin körút 27. szám alatt a „Keztyű”-t, Lenin körút 110. szám alatt a „Fekete elefánt”-ot. Elkészítették, de még nem helyezték el az Ezüst utcában a „Gyertyaöntő”-t, a „Cukorsüveg”-et, [23](#) amely a Kolostor-utcába kerül. Így valósult meg a Városszépítő Egyesület és Stornó Miksa évtizedekkel ezelőtti kezdeményezése. És folytatódik is: készülöben van az „Arany szarvas” fogadó cégére s régi kapukopogtatók restaurálása.

Az Építési Műemléki és Művészeti Szakbizottság résztvesz a városfejlesztési és rendezési tervek elbírálásában, javaslatot tesz nem csupán az emléktáblák, emlékművek elhelyezésére, hanem a régiek helyreállítására, illetve a restaurálások sorrendjére.

Több ízben foglalkozott az Építési Szakbizottság Liszt Ferenc mellszobrának elhelyezésével, ami már annak idején Heimler Károlynak is sok gondot okozott. A Petőfi téren létesített autóparkoló miatt először az Erzsébet kert bokrokkal övezett egyik szögletébe, majd a Liszt Ferenc Művelődési Központ előtti kis térre helyezték., ami esztétikailag is kielégítő megoldásnak látszik. Viszont sajnálatos, hogy a Petőfi teret a város

egyik legsivárabb autóparkolójává alakították át.

Nagy vita folyt Deák Ferenc szobrának és Vörös János „Attila” szobrának elhelyezéséről. Deák Ferenc szobrát „nem helyezték el”, maradt a Május 1. téri sarokházon, csak éppen nem az utcai, hanem a kerti fronton. Az „Attila” szobrot, noha talán egyetlen a világon, nem állították fel. Dávid Ferenc megokolása: „Az Attila szobor tartalmi része az 1936–44-es évek német agresszivitására utal, a minőségi helyzet pedig már megghiúsítja a helyreállítás lehetőségét”. Dr. Erdély Sándor: „Az Attila szobor világnézeti kérdés és most már egyszer és mindenkorra le kell venni a napirendről”. Nem a napirendről, hanem az alapzatáról vették le. A kései druszájáról, József Attiláról elnevezett városrész egyik rézsűjében, „földelték el”. Ez volt a jónéhány agresszív germán törzset jogara alá kényszerítő és a középkori krónikákban „Isten ostorá”-nak nevezett hun fejedelem második temetése Magyarországon. Titokban történt: nem számított kulturális eseménynek.¹⁹⁸⁽⁴⁵⁾

²⁴Tiltakozott az egyesület a tervezett vasúti felüljárónak a Kossuth utca végén való létesítése ellen, mert annak az Erzsébetkert megcsonkítása lenne a következménye, ez pedig az országosan kiemelt természetvédelmi objektumok között szerepel (a kilencvenhetedik helyen).¹⁹⁹⁽⁴⁶⁾ Az egyesületnek sikerült keresztülvinnie álláspontját, a vasúti felüljáró a Frankenburg úti átjárónál épül meg. Ugyancsak sikerrel tiltakozott az egyesület a Várison létesítendő töltőállomás ellen. Nem vonták bele az egyesületet a Múzeumkert Május 1. tér felé néző, a Gázmű által létesített üzemépület és a Széchenyi téren létesített forgalomirányító berendezések tervezésébe. Mindkét létesítmény rontja a városképet, kellő hozzáértéssel esztétikusabban is el lehetett volna őket helyezni.

Az Orsolya tér 4. számú, lebombázott Lunkányi ház helyén emelt új épület városszerte elítélő kritikát váltott ki, amelynek jogosságát végül a szakemberek is belátták²⁰⁰⁽⁴⁷⁾. Az egyesület ezért 1978-ban a MTESZ-szel együttműködve ötletpályázatot írt ki a kifogásolt épület „városképi negatívumainak csökkentésére”. A pályázaton hat építész vett részt, az Orsolya tér 4. számú épületre vonatkozóan Sedlmayr Jánosné tervét, a Fegyvertár utcai hézag építési megoldására Nagypál Judit és Jánossy György tervét, az Új utca 30. (az Orsolya tér 4. számú házzal szomszédos) épület tetejének kialakítására vonatkozóan pedig ismét Sedlmayr Jánosné tervét ajánlotta a bírálóbizottság megvalósításra. A Városszépítő Egyesület a beérkezett pályaműveket kiállításon mutatta be a város közönségének. Noha a tervek még nem valósultak meg, létrejöttük bizonyítja, hogy az egyesület városszépítési energiája nem hátrál meg semmiféle „kész helyzet” előtt sem.

Az egyesület nagyjelentőségű kezdeményezése a bánfalvi barokk lépcső restaurálásának elindítása. A munkálatokhoz az egyesületen kívül Sopron városa, a Nyugatdunántúli Intéző Bizottság és az Országos Műemléki Felügyelőség is jelentős összeggel járult hozzá. A középkori remetekápolna helyén épült templomhoz vezető lépcső helyreállítása megtörtént és Bánfalva (jelenleg Sopron-Kertváros) művészi és idegenforgalmi látványossága.

A Szakbizottság jelentőségét mutatja, hogy az 1978. évben dr. Winkler Oszkár elnöknek sikerült elérnie, hogy a város rendezési, fejlesztési terveit rendszeresen ismertessék a Szakbizottsággal s így már a kezdeti szakaszban kiküszöbölhetőek legyenek a városszépítési negatívumok.

Dr. Winkler Oszkárt és Dávid Ferencet a Szakbizottságban végzett kiváló munkájukért az egyesület emlékplakettal tüntette ki.

A régi és új Városszépítő Egyesület számadásait nem lehet összehasonlítani nemcsak a pengő és forint összegek eltérő vásárlóértéke, hanem a megoldásra váró feladatok nagysága miatt sem. Az új egyesületre olyan nagy feladatok megoldása nehezedik, amelyeknek megvalósításához a számszerűleg sokkal nagyobb pénzügyi keretek sem elegendők.

Az egyesület vagyona az első év végén (1969. decemberében) 28 170, 1970-ben 63 153, 1971-ben 159 357, 1972-ben 178 117, 1973-ban 360 160, 1980-ban pedig 429 513 forint. Az egyesület ilyen nagymérvű „vagyonosodása” főképpen a jogi tagság pártfogásának köszönhető. A jogi tag hozzájárulása 500–15 000 forint között mozog, kivétel a GYÁÉV (Győr-Sopron megyei Állami Építő Vállalat soproni telepe) amely 40 000, a GYSEV, amely 20 000 és az AFIT, ²⁵amely 10 000 forintot fizet. A Talajerőgazdálkodási Vállalat, a Nyugatmagyarországi Fagazdasági Kombinát, a Vasöntöde, az Ingatlankezelő Vállalat, a Posta, az Elzett, a Pamutnyomóipari Vállalat 5000–5000, több kisebb vállalat, szövetkezet 1000–1500 forintos tagságot vállalt. Alig van év, amelyben a jogi tagság hatjegyűnél kisebb összegű hozzájárulást fizetett. A legtöbb az 1973. évben folyt be, 23 tag után 170 000 forint. Ennek ellenére az 1975. november 25-i elnökségi ülésen Pintér Ferenc a pártbizottság képviselőjében megróttta a vállalatokat, intézményeket, mert csak „kis mértékben” támogatták az egyesületet. De ugyanakkor azt is kifogásolta, hogy az egyesület a 170 000 forintos tervelőirányzatából csak 38 000 forint értékűt valósított meg.

6. Az Ojtozi fasor (Finta Béla felvétele)

Másfajta, nagyvonalúbb, rendszeresebb gazdálkodás ez a felszabadulás előtti időkhöz mérve, amikor az egyesület egy-egy nagyobb létesítményhez – mint például a Deáktér parkosításához, a Károlyvár felépítéséhez – éveken át gyűjtötte a pénzügyi fedezetet és ennek ellenére még hitelre is szorult. És hányszor nyúltak a régi tagok zsebükbe, amikor a pénztárban nem volt egy fillér sem!

De nem csupán a pénzügyi gazdálkodás keretei tágultak, az egyesület tevékenysége is módosult. Az egyesület és szakbizottságai évente rendszeresen terveket készítenek, amelyeknek biztosítják a pénzügyi fedezetét is. Végrehajtásukról, illetőleg a megvalósítás akadályairól az elnökségi üléseken és a közgyűlésen számolnak be. Az MSZMP Városi Bizottsága, a Hazafias Népfront és a Városi Tanács állandóan figyelemmel kíséri az egyesület munkáját s már több ízben kifejezte elismerését és köszönetét az egyesületnek, de segített a felmerült akadályok elhárításában is.

26Az egyesület feladatai annyira megnöttek, hogy egymaga nem tudta volna megvalósítani őket. Állandóan együttműködött a tanács egyes osztályaival, az állandó bizottságokkal, a városi kertészettel, a Tanulmányi Erdőgazdasággal, a Táj- és Környezetvédelmi Bizottsággal, a Nyugatdunántúli Intéző Bizottsággal, az Országos Műemléki Felügyelőséggel, a TIT-tel, a MTESZ-szel és még több más szervvel.

A városszépítés problémái főképpen építészeti vonatkozásokban merültek fel, ami természetes. Nincs példa

a város többszázados történetében arra a nagyarányú építkezésre, amely Sopronban az utóbbi évtizedekben folyt. A Kőfaragó tér, a Cseresznye sor, a József Attila lakótelep, az Ibolya út, a Jereván többemeletes lakótömbjei persze nem arattak egyöntetű tetszést, egységes vélemény legfeljebb a cseresznye sori építkezés elmarasztalásában nyilvánult meg. Ezért is volt helyes, hogy a Soproni Szemle sorozatosan közölt cikkeket Sopron felszabadulás utáni problémáiról, főképpen építkezési vonatkozásban, kiváló szakemberek tollából (Boronkai Pál, Entz Géza, Füredi Oszkár, Szakál Ernő, Tompos Ernő, Winkler Gábor, Winkler Oszkár) és ílymódon nagy mértékben hozzájárult a helyes ízlés és közvélemény kialakításához.

A városszépítés problémái sem olyan egyszerűek ma, mint voltak induláskor. Olyannyira összetettek, szétágazók lettek, hogy a gazdaságosság és esztétikum közötti ellentét gyakran csak viták, ankétok, ülések, bejárások sorozatain át volt feloldható. „Nagyon hosszúra nyúlna beszámolóm, ha a bejárásokról, megbeszélésekről, eredményes és eredménytelen tiltakozások hosszú soráról szót ejtenék”, – mondta Bognár Dezső az 1979. május 18-i elnökségi ülésen. „Egyesületünk elnöksége és szakbizottságai erejükhöz képest mindent megtesznek, hogy városunk természeti és művészeti értékeiben még sokáig gyönyörködhesünk”.

Ennek a fáradhatatlan munkának köszönhető, hogy a Városszépítő Egyesület az utóbbi évtizedekben a közvélemény előtt a városnak valóságos esztétikai lelkiismeretivé kristályosodott ki, ülései, ankétjai, közgyűlései a városszépítés fórumai, ahol minden városát féltő és szerető soproni hallathatja szavát. Ez az esztétikai lelkiismeret a város mozgató ereje is, mert az egyesület ülésein nem csupán a kritika, hanem számtalan terv, gondolat, ötlet is megnyilvánul. Közülük nem egyet néha évek múltán más szervek valósítanak meg.

Megváltozott az egyesület régi, hagyományos munkájának tartalma is. A „Virágos Sopron” mozgalomnak például az egyesület egyik albizottsága a gazdája, de a kivitelezést több más szerv fontolgatja, tervezi és hajtja végre. Az utcák fásítását a városi kertészet intézi tudományos javaslatok, jóváhagyott tervek alapján. Az egyesület ezekkel a munkákkal – amelyek a régi egyesület tevékenységének nagy részét tették – csak akkor foglalkozik, amikor akadály merül fel vagy koordinálni kell. Egy-egy nagyobbszabású városszépítési megmozdulást az egyesület kérésére a város tanácsa szervez meg és ilyenkor társadalmi munkások százai vesznek söprűt, lapátot a kezükbe, s diákok, egyetemi hallgatók csapatai járják be az erdőket, hogy szemétdócot fedezzenek fel és szüntessenek meg.

A városszépítés munkája igazában csak az új Városszépítő Egyesület működése nyomán lett városi mértékű közösségi munkává. Ehhez Heimler Károlynak nem voltak lehetőségei, egy új társadalmi rendszer kellett hozzá.

27Az egyesület történetének végéhez érkeve szólni kell a régi és a jelenlegi tisztikarról, vezetőségről. Dr. Földi Lőrinc és dr. Erdély Sándor elnökökről, akik az indulás adminisztrációs és anyagi nehézségein segítettek át az egyesületet, Kucsara Mihályról, a volt titkárról, aki Gyuláról került Sopronba és lelkes városszépítő munkája során valódi soproni bennszülötté vált, a Mühl Nándor pénztáros örökébe lépett dr. Margittai Endréről, aki több mint egy évtizeden át vitte kifogástalan gondossággal és pontossággal az egyesület pénzügyeit.

A jelenlegi tisztikar és vezetőség munkájának értékelése későbbi idők feladata, de annyit már ma is megérdemelnek, hogy nevük szerepeljen azoké között, akik Sopron város szépítéséért dolgoztak.

A Soproni Városszépítő Egyesület tisztikara és elnökségi tagsága az 1983. évben:

Az elnökség tagjai hivatalból:

Kienzl János MSZMP városi titkár; Dr. Ulreich József városi tanácselnökhelyettes; Keresztényi Richárd, a Hazafias Népfront titkára; Takács József KISz-titkár.

A választott tisztikar:

Bognár Dezső elnök; Lisiczky Lajos alelnök; Dr. Rácz Józsefné alelnök; Garád Róbert titkár; Kosztko Vilmos pénztáros; Dr. Mezősi István jegyző.

Az ellenőrző bizottság:

Dr. Medgyesi József, Kossow József, Dr. Molnár István.

Az elnökség

Boldizsár István, Dr. Csapody István, Dr. Firbás Oszkár, Dr. Gunda Mihály, Hargitai Nándor, Dr. Hiller István, Krisch Róbert, Dr. Környei Attila, Dr. Majer Antal, Nagyzsadányi Endre, Szalay Csaba, Thier Antal, Vajda Géza, Varga Imréné, Dr. Winkler Oszkár.

Szakbizottságok:

Építész-műemléki-művészeti Szakbizottság (elnöke dr. Winkler Oszkár);

Erdészeti és természetvédelmi szakbizottság (elnöke dr. Majer Antal);

Propaganda-sajtó-fotó. Szakbizottság (elnöke Szalay Csaba).

28 *Albizottságok:*

„Virágos Sopron” albizottság (elnöke Varga Imréné);

Műemléki albizottság (elnöke Vajda Géza).

Munkám befejezése után nyílt alkalmam a család szívességéből – amelyet ezúton is köszönök – Bruckner Gottlieb soproni gazdapolgár kéziratot „házi” krónikájának beható tanulmányozására. Munkámban (SSz. 1983, 11.) arról írtam, hogy a soproni sajtó már az első évtized munkáját pozitíven értékelte és hozzáfűztem: „feltehetően ez a kortárs polgár véleménye is”. Feltételezésemet teljes mértékben igazolja a Bruckner krónika 1874. évi bejegyzése (428. lap): „... traten reiche Herren zusammen, diese heisst man Verschönerungs Kommission. Diese Herren gaben Geld her nach belieben, alle Jahre ein bis fünfzig Gulden. Da kam jährlich zusammen 500–600 Gulden. Das Geld wurde verwendet auf die Spaziergang-Wege, zum Beispiel Ferdinand Höhe, am Warisch Karlshöhe. Sängenstein und auf viele, viele verschiedene Waldwege, zur Bequemlichkeit alles Volk u.s.w.”

Az első elnöknek, Flandorffer Ignácnak a soproni borkereskedelem fejlesztése érdekében folytatott munkájáról mint érdekelt, szőlőtermelő-gazdapolgár többször is ír Bruckner Gottlieb elismerően. Az 1887. évről (461. lapon): „Das grosse Weinhandlungshaus Ignatz Ritter von Flandorffer hatte bereits alles aufgekauft mit einen guten Preis”, amit azért említ meg Bruckner, mert „die Juden hatten auch viel gekauft, aber sie hatten den Preis herunter gesetzt”. Az 1889. évben (467. lapon): „der junge Herr Paul (Flandorffer) hatte einen guten Preis gemacht”, sőt az 1890. évben (470. lapon): „die Firma hatte mich den

Grad bezahl”.

A munkámra érkezett észrevételek közül kettőre kell kitérnem. Igaza van dr. Winkler Oszkárnak, a Postapalotát Orth Ambrus és Somló Endre tervezte, Schármár Károly építette.

Mint közvetlenül érdekelt bizonyosan dr. Winkler Oszkár tudja a legjobban, hogy a Károly-kilátó tervét nem ötven, hanem öt másik terv közül választották ki megvalósításra. A túlbuzgó egyesületi funkcionárius, akinek jegyzőkönyvéből ezt az adatot – mint munkám majd legtöbb adatát vettem, – bizonyosan túlzott.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fried István: Gottschedianus pietista folyóirat Sopronban (1779)

29 Fried István: Gottschedianus pietista folyóirat Sopronban (1779)

1. Méltán kelthet meghökkenést a cím. Hiszen Johann Christoph Gottschedhez (1700–1766), az ún. magyar gottschedianizmushoz mindenekelőtt nyelvújítási–nyelvészeti, illetve esztétikai–irodalomkritikai tendenciák kapcsolódnak;¹⁽⁴⁸⁾ vagy olyan áttételesen jelentkező államelméleti törekvések,²⁽⁴⁹⁾ amelyek többnyire nem a magyar rendi gondolkodás különféle változataiban jutnak érvényre. Emellett Gottsched magyar(országi) adaptációja példaszerűen mutatja ama sajátosságokat, amelyeket általában a német korai, sőt, a kései felvilágosodás magyar utóéletével kapcsolatban figyelhetünk meg: nem Gottsched teljes életműve, nem életművének valamennyi szektora érdekli a magyar gondolkodókat, írókat, hanem tevékenységének csupán egyes – nem mindig a legjelentősebb – területei. Gottsched színházelméleti–dramaturgiai megállapításai viszonylag kevés visszhangot keltenek. Morális hetilapjainak nincsen magyar nyelvű folytatása. Bél Mátyás Nova Posoniensiaja (1721–1722) a pietista Hallétól kap ihletést, mint ahogy Bél más területen, az időbeli egybeesés miatt is – szintén August Hermann Franckéhoz (1663–1727) kapcsolódik. Később Windisch Károly Gottlieb (1725–1793) feltehetőleg tanulmányozza Gottsched műveit, mégis inkább a bécsi mérsékelt felvilágosodás eszmevilágával azonosítja magát. Legalább is erre mutat csatlakozása-bekapcsolódása a Christian Gottlob Klemm (1761) és Josef v. Sonnenfels (1732–1817) nevével fémjelzett osztrák aufklerista kezdeményezésekbe. Másfelől viszont a pietizmus bensőségességet, befelé fordulást, őszinte áhítatot igénylő világa³⁽⁵⁰⁾ érintkezik pl. a főleg Francke által hangoztatott hasznosság-elvben a gottschedi bölcselettel, valójában azonban az átfedések, az érintkezések, az olykor szorosnak mondható kapcsolódások nemigen dokumentálódnak. Sőt, a német morális hetilapokban a pietista alakja általában a rajongó vagy a képmutató karikatúrájában kap ábrázolást. A nem-manifesztált közös alapot a pietizmus etikai vonásaiban, a hasznosságra irányultságban, a Praxis Pietatisnek a világban való érvényesítésében látjuk egyrészt, másrészt ama törekvésben, amelyet a morális hetilapok gyakorlati bölcsölete képvisel, többek között a gyakorlati nevelés vonatkozásában. Francke nevelésközpontúsága és a (gottschedi indíttatású) morális hetilapok művelődés- és nevelésoptimizmusa azonos talajról fakadt, mint ahogy megfigyelhető az ortodoxia, a dogmatizmus iránt érzett ellenszenv nyílt kifejeződése, s a való élet mozzanatainak, helyzeteinek ábrázolását sürgető igény is.⁴⁽⁵¹⁾

302. Ha mármost a magyarországi morális hetilapokba⁵⁽⁵²⁾ lapozunk bele, még felületesebb betekintéskor is kitetszenek az eltérések a velük legközelebb rokon németországi–osztrák periodikumoktól. Mentalitástörténeti vonatkozásban hangsúlyoznunk kell, hogy Magyarországon nem a kissejdelmi udvarok reprezentáló magatartásával szemben kialakított városi-kisvárosi életfelfogást-eszményt körvonalazzák a lapok, hanem egy lényegesen kisszerűbb, avittabb rendi gondolkodással szegezik szembe a maguk

ugyancsak kisszerű világát. Mintegy védekezésképpen ama látszatcsillogással szemben, amit a velük egy városban lakó nemesség áraszt. Német földön és Magyarországon egyként polgári törekvésekről van szó; ennek megfelelően az óvatosan társaságba, körökbe szerveződő, az intimitásban, a szűkkörű társas együttlétben – és nem utolsósorban a megalapozott vállalkozásokban helyet kereső-lelő, városi tudatú polgárságról.⁶⁽⁵³⁾ Német földön a politikába be nem engedett, ám politikai kérdésekről fokozatosan mind határozottabb véleményt nyilvánító rétegről tudunk, amely előbb az utolsó két évszázad természettudományos eredményeit, felfedezéseit a maga módján adaptálva, ezzel egyidejűleg a klerikális-középkori világnézet helytálló voltában kételkedve, legjobb képviselőivel mind láthatóbban és mind hatásosabban körvonalazza a maga élet- és világszemléletét, anyanyelvi és általános tudományos területeket birtokba véve. Magyarországon a morális hetilap látszólag csak importcikk. Azaz a megfelelő németországi (vagy osztrák) sajtótermék utánzata. Ezt látszik támogatni, hogy Windisch hetilapjai és az elemzésre kerülő 1779-es soproni hetilap tulajdonképpen a bevált német mintát utánozzák, a lapok szerkezetében, tematikájában, érdeklődési körében, nem egyszer a megírás mikéntjét tekintve is. A külső hasonlóság (helyenként szinte azonosság) azonban megtévesztő.

Az első tény, amit számba kell vennünk: magyarországi (pozsonyi, soproni) lapokról van szó. Olyan tágabb környezetben készülnek a lapok, ahol a lakosság többsége nem német anyanyelvű, de az írni-olvasni tudó lakosság többsége érti a német nyelvet. A közvetlen környezet: míg a németországi morális hetilapok közül is viszonylag kevés volt az országos (azaz a német birodalmi) jelentőségű és hatókörű, a pozsonyi és a soproni hetilapok jelentősége, hatóköre jóval csekélyebb. Nem tudjuk pontosan, kiknek szóltak a lapok (csak valószínűséggel sejtjük), a példányszámról sem tudunk közelebbit, aligha tévedünk feltételezésünkben, hogy részei annak a művelődési folyamatnak, amelynek egyik elágazása a magyarországi kisvárosok polgárságára támaszkodva a tudománynépszerűsítéssel, a hasznos tudnivalók terjesztésével alapozta meg a később kibontakozó, nemzeti-anyanyelvi elemekkel feltöltődő felvilágosodott törekvéseket. Többnyire tanárok és lelkészek (esetleg orvosok) alkotják ezt a kört, amely szervezőjévé, erjesztőjévé válik e kulturális folyamatnak. Általában ún. iskolavárosokban szerveződik ez a kör, amelyben megvitatásra kerül(het)nek a morális hetilapokban közölt dolgozatok. A szerkesztői gyakorlatlanságot pótolja a német mintához idomulás. A témák adottak, a feldolgozás ³¹módja is. A kisváros (mert a XVIII. század közepén Pozsony is az!) egyik művelődési központja: az iskola. Az iskola egyben a szigorú tantervi előírások, a szigorú felügyelet ellenére az új eszmék kísérleti terepe. Persze, ami Pozsonyban vagy Sopronban újnak és merésznek számított, nem bizonyos, hogy Halléban és Lipcsében is új volt. Mindenesetre Bél Mátyás pedagógiai, szerkesztői, tudományos tevékenysége nagyhatású kezdeménynek bizonyult, és bizonyosságát adta annak: miképpen lehet például az iskolai oktatást újsággal (adott esetben: latin nyelvű újsággal) szolgálni. Windisch újítása nem kizárólag a sajtó német nyelvűségében, sem pedig műfaji újszerűségében értékelhető. Bizonyította a morális hetilapok életképességét magyar földön, továbbá a polgári-tudományos szemléletnek és a piétisztikus fogantatású gondolkörnek interpretálási lehetőségét. Innen egy lépés, és a soproni hetilaphoz jutunk, amely a szakirodalomban eddig sem volt teljesen ismeretlen,⁷⁽⁵⁴⁾ de amelynek értékelése, sajtótörténeti szempontú elemzése, a közölt dolgozatok szélesebb háttér előtt történő bemutatása még nem történt meg. Nem a lap vonalvezetése, sem újszerűsége a figyelemre méltó, hanem a kísérlet, amelynek létrehozásában minden bizonnyal az áldozatkész Siess-nyomda mellett (bár feltehetőleg anyagilag keveset kockáztatott) az az értelmiség jeleskedett, amely tanárként tevékenykedett a líceumban vagy pedig lelkészként Sopron városában. S miközben a lap köré szerveződött csekély létszámú kört tételezünk föl, eddigi adataink szerint egyszerezős lapra gondolunk. Az eddig ismert egy félévi, nem teljes, egybekötött példányon kívül ugyancsak az Országos Széchényi Könyvtárban fölbukkant az 1779-es első félévi „kötetnek” még csonkultabb példánya, de teljes tartalomjegyzékkel. A tartalomjegyzék utolsó lapjának verso-ján „Nachricht” címszó alatt egy sajtóhiba

javítása, s egy szerkesztői jegyzet található: „Eine heftige Krankheit hat den Verfasser in seiner Arbeit zurück gesezt ...” Tehát egyetlen „Verfasser”-ről esik szó, kinek betegsége egyelőre nem engedi a folytatást, de állapotában – folytatja a tudósítást – javulás állt be, s így várható a 25. szám megjelenése, azaz a második félév elkezdése. Nincs nyoma annak, hogy ez valóban megtörtént.

3. Ki lehet a szerző-szerkesztő? Gyanakodhatunk Wietoris Jonathanra, aki 1767-től igazgatója volt a líceumnak. Bár ellene szól, hogy nem tudjuk: írt-e egyáltalában német verseket? (Persze, lehetséges, hogy a lap versikéi átvételek.) Lehetséges, hogy Torkos József a szerkesztő, több tudós társaság soproni tagja, bár az ő egyéb művei nemigen vágnak a morális hetilapok témaköreinek irányába. Gamauf Sámuel egyházkerületi senior neve is fölmerülhet, ismerjük egy 1785-ös keltezésű, pozsonyi kiadású Gesangbuchját. Talán az egyszerű előkerülő levéltári adat dönt ebben a kérdésben.

A hetilap teljes címe így hangzik: Wochenschrift für die Liebhaber der Geschichte, der Erdbeschreibung, der Naturkunde, der Weltweißheit und der schönen Wissenschaften.⁸⁽⁵⁵⁾ A tárgykörök vannak a címbe kivetítve, és ezek a tárgykörök részben megegyeznek az iskolai anyaggal. Ha számított olvasóra a szerkesztő, akkor a Liebhaber-típusú olvasón, azaz az ihlető kicsiny szellemi **32**körön kívül, mindenekelőtt a diákságra számíthatott. A folyóirat rövid bevezetőjében a szerkesztő megrajzolja ama olvasótábor körvonalait, amelyre építeni szeretne. A tudásvágyó polgárok hasznos időtöltéséül szánja a lapot, s a tanulóifjúság épüléséül. A kulcsfogalmak a morális hetilapokéi: hasznos időtöltés. A hasznossági szempont itt és a lap egyéb közleményeiben nem elsősorban az egyoldalú utilitarisztikus nézőponttal azonos, hanem a szép látszatot kedvelő, a fölös fényűzésben elmerülő, tétlenség és túlhajszoltság között vergődő nemesi magatartás ellenképeként felvázolt polgári tudat szerint fogalmazódott meg. E hasznos időtöltésre nevelés a cél, az egyes, többnyire folytatásos, tehát több számon át terjedő, cikkek pedagógiai fogantatásúak és irányultságúak. A részletekben és főleg a megfogalmazás módjában érezhető a didaktikus szándék, kiszólás a cikkből az olvasóhoz, a példabeszédszerű előadás, a mintegy katedráról vagy templomi szószékről szólás. Különböző tudományágak tanulmányozása a tanulás levonásával lesz teljes. Az egyes diszciplínákban elmélyülés nem önmagáért való foglalatosság, hanem segít a világban való tájékozódáshoz, az élet célszerű berendezéséhez, mint ahogy a bölcsélet, a Weltweißheit, célja: a boldogsághoz vezető út kijelölése.

Egyként jelen van ebben a célkitűzésben a tisztas kereskedéssel, iparral foglalkozó, kisvárosát nem szűk börtönnek, hanem tevékenységi területnek érző polgár öntudatos gesztusa és a meghatározott cél szerint leélt élet értelmességében való hite. Ez a hit nem a vallásos elmélyülést és az önfeladást jelzi, hanem az észokokkal megvédett és alátámasztott vallás polgári öntudatot segítő változatát reprezentálja. Óvatos, pusztán az elvakult ortodoxiától visszariadó, a, bensőségességben, az őszinte érzelmek szemérmes megnyilvánulásában az emberi érintkezés tiszta formáját hirdető eszmekör a morális hetilapoké, és így Wochenblattunké is, melynek kulcsszavai: a mérséklet, a boldogság, a hasznosság, a megelégedés, a belső béke. Gottsched és a pietizmus⁹⁽⁵⁶⁾ felé mutatnak e fogalmak, tartalmi lényegük és kifejtésük módja is, legyen szó értekezésben bujtatott elmélkedésről vagy sententia-típusú versről, melyet szinte kizárólag versformája különböztet meg az iskolai versgyakorlattól.

4. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra. Ugyanis az a tény, hogy kisvárosi polgárságról és ilyes polgári öntudatról szólnak, megtévesztő lehet. Aligha szükséges kifejtenuk: nem a győzelmes forradalmát gazdagodáshoz vezető, megegyezéssel koronázó angol polgárságról, vagy a gazdasági hatalom mellé a politikai érvényesülést is kiereszkolni akaró francia polgárságról, mégcsak nem is a németalföldi polgársággal azonos erejű, tudatú, hatókörű polgárságról van szó, pusztán a lassan fejlődő Magyarország még német vagy ausztriai-csehországi mérték szerint is csenevész kisvárosi polgárságáról és értelmiségéről, amelynek nem kizárólag az országos ügyintézésből való kiszorítottság meghatározó élménye, hanem a

nemzetből, ti, a nemesi nemzetből való kiszorítottsága is és amely előtt majd csak II. József nyitja meg rövid időre a felemelkedés nem túl tágra méretezett kapuit. Sopront és Pozsonyt szem előtt tartva, polgáraink, értelmiségi foglalkozású olvasóink öngazolásul és életkeretük megteremtése céljából (és nem menekülésként) használják a pietizmus frazeológiáját,¹⁰⁽⁵⁷⁾ átélve a jól szervezett, kiegyensúlyozottnak tetsző állam wolffgottschedi érveléssel alátámasztott utópiáját. Utópiáról szólhatunk anélkül, ³³ hogy az elvagyódás rajongó megnyilvánulásait megfigyelhetnők; továbbá néhány helyen kibukó antifeudális magatartásról természetesen anélkül, hogy a csak morális síkon megjelenő életértelmezés (akár gondolatilag) átcsapna a legcsekélyebben is nyílt társadalomkritikába. Ugyanakkor nem mondhatjuk el, hogy ez a moralista beállítottság ne a való életben, ne a gyakorlatban gyökerezne. Igaz az, hogy a német kisfejedelmi udvarokhoz hasonló képződmény nem lelhető Magyarországon, a Sopron közvetlen közelében lévő Kismarton vagy Eszterháza fényűző udvartartása más jellegű mint a hercegérsek, választófejedelmek parányi, ám annál hivalkodóbb udvara. Viszont nem felejtethetjük, hogy mind Sopronban és vonzaskörében, mind Pozsonyban a főúri paloták, kastélyok, Pozsonyban a megyegyűlésre és országgyűlésre betóduló nemesség felvonulásai elkápráztathatták az egyszerű városlakót. Az e tárgykörbe vágó írások forrása nyilván a németországi morális hetilapokban keresendő, de áttételesen azért a magyar viszonyokra is alkalmazható Wochenblattunk etikai jellegű kifakadása:

„Die Höflinge wünschen ihren Gönnern alles Gute, nur gesunde Vernunft und Weißheit nicht”. Ugyanez a gondolat a magatartás felől szemlélve: „Die schlimmsten und verderbtesten Tyrannen sind auch gemeinlich die eitelsten, die mißtrauischesten und die gefährlichsten ...”. A helyét nem tudórol, a felkapaszkodottról, azaz az egészséges értelemről és a bölcsességtől eltávolodottról: „Nichts ist stolzer und eingebildeter als ein zum Edelmann geworden er dummer und eitler Sklave, oder ein im Hofmannskleide stozender ehemaliger Knecht”. A gondolatmenet lezárásául szokatlan heveséssel fordul a szerző-szerkesztő az uralkodó(k)hoz; számon kérve saját életideálját: „O Fürsten! Fürsten! glaubt keinem Verläumder, der euch um sich einzuschmeicheln, und Endzwecke zu erreichen, die schändlichen Unwahrheiten, die schwärzesten Verläumdungen vorträgt. Seyd billig, bescheiden, überlegt, schiebt euer Urtheil bis zur gänzlichen Ueberzeugung auf, lernt die Leidenschaften der Menschen, ihren Unterschied, die Menschen selbst und die Absichten einzelner kennen, und einsehen, so werdet ihr die Schmeichler an eurem Hofe, von redlichen Leuten, und die niederträchtigen Würmer, von rechtschaffenen Männern unterscheiden lernen, und niemand wird euch zu eurer Beschämung mehr vorwerfen können, daß ihr Verläumdung traut, sondern man wird von euch behaupten können, er ist ein einsichtsvoller Fürst”.¹¹⁽⁵⁸⁾ Az uralkodó legyen tehát helyes belátású, szerény, méltányos, jó emberismerő, ne higgyen a hízelgőknek, a rágalmozóknek. Jellemezze őket mindaz, ami a tisztas polgárokat jellemzi. S bár a morális hetilapoknak nemigen jut olyan gondolat eszébe, amely a társadalmi különbségek megszüntetését érintené, vagy amely kétségbe vonná a kötelező tiszteletet a fensőbbség iránt; indirekt módon, a moralitás szférájában, mégis megvalósulhat az igazságosság, a méltányosság: az egymás kölcsönös–kötelező tisztelete. „Ich handele freylich als ein Weltweiser bloß von der natürlichen Tugend” – írta le Christian Wolff.¹²⁽⁵⁹⁾ Ennek német kisvárosi-kispolgári létre alkalmazása történik meg az egyik morális hetilapban: „Der Mensch ist, seiner Bestimmung nach, ein vernünftig freyes Wesen, und soll also durch sein eigenes Nachdenken, und durch einen der Natur gemäßen Gebrauch seiner ³⁴Kräfte, sich selbst, die Welt und Gott richtig kennen lernen, und nach dieser Erkenntniß handeln und dadurch seine Glückseligkeit aufs möglichste befördern”.¹³⁽⁶⁰⁾ S most e tárgykörben szemelgessünk Wochenblattunkban! Íme, egy versrészlet:

„Sey klug, und weiche nie von der Bescheidenheit!
Ja! Zeige vor der Welt Muth und Zufriedenheit!

Selbst Fürsten müssen sich oft dieser Kunst bedienen”¹⁴⁽⁶¹⁾

S a természettől szabad gondolkodás és a tiszta erkölcs visszája: „Die erwachsenen Menschen (...) sind Sklaven des Vorurtheils, und öfters der wunderlichen und widrigsten Einbildungen...”¹⁵⁽⁶²⁾ Ezzel szemben: „Verstand haben, heißt richtig denken, gründlich urtheilen, und das, was man denkt, deutlich leti megalapozásául szolgáló cikksorozatból idézünk: „Jeder Mensch ist mit einer natürlichen Fähigkeiten begabt, Wahrheiten zu erkennen, die erkannten und anständig vertragen können ...”¹⁶⁽⁶³⁾ S a sort lezárva, a Wochenblatt bölse zu untersuchen, und cinige Ursachen dieser Wahrheiten anzugeben, ohne daß er eben im Stande seyn muß, regelmäßige Vernunftschlüsse zu machen ...”¹⁷⁽⁶⁴⁾ Ez utolsó mondat már átvezet a rendszeralkotás szükségességét indokoló fejtegetésbe, amely éppen nincs ellentétben a leibnizi alapvetésre épített, kevésbé elvont, közvetlenebbül gyakorlati wolffi–gottschedi felfogással. Ez utóbbi szerint aligha kerülhető el az uralkodói hatalom bizonyos mérvű megszorítása, de maga az uralkodás sem mentes a veszélyektől, melyek az erkölcs hiánya miatt adódhatnak. Már idézett versünk szerint:

„Wie oft droht die Gefahr dem königlichen Throne,
Und zeigt, daß widrig’s Glück die Herrscher selbst nicht schone!”

S ebből látszólag illogikusan, valójában épp a moralitásban megvalósuló boldogulás-boldogítás következik:

„Jedoch! ein Aristid, ein Bürger, Menschenfreund!
Der ist es, dem die Sonn’ alltäglich heiter scheint!
Gleichgültig schauet er auf alles Glück der Großen! [...]
Er bleibt Herr seiner Zeit [...]
Kein Zwang, kein leeres Nichts wird von ihm je empfunden! [...]
O Glück! Das öftermals der arme Bauer fühlt,
Wenn Kummer und Verdruß im Königsbusen wühlt!”¹⁸⁽⁶⁵⁾

A boldogság-boldogulás több úton érhető el: életvitellel, magatartással, amely ez életvitel szabályait megfogalmazza. Ez életvitel jellege feltétlenül világi, laicizált, a hit, a vallás is ésszerű keretek között kell, hogy megnyilvánuljon. Amennyiben rajongásba csap(na) át, egy szintre kerül az élet más területein jelentkező kicsapongással, fölös erőpazarlással; más oldalról szemlélve, álszenteskedésbe, ³⁵képmutatásba fülhat. A megelégedés és a belső béke antitézise: a külsődlegesség, a látszat. Az életszabályozó igazi erkölcsisége a képmutatás. Versbe szedve:

„Man Christenthum prangt nicht mit äusserlichem Schein!
Was hilft Scheinheiligkeit, wenn wahre Tugend fehlet!”

Az igazi erkölcs része az emberek, a világ helyes megítélése. Az uralkodó feladatai közül is ez volt az egyik legfontosabb. Életszabályba rögzítve emígy hangzik:

„Ich seh’ auf Menschen nur, und niemals auf ihr Gold!”¹⁹⁽⁶⁶⁾

Ez az életszemlélet, a helyes ítélőképesség teszi aztán lehetővé a tartalmas élet tudatos alakítását. A mérséklet, tartózkodás a szélsőségektől, a helyes összműködés elősegítése látszik a legfontosabbnak, ez eredményezi az igazi hasznot. A haszon itt is, másutt is, több mint laponan utilitarisztikus célmegfogalmazás. Az igazi haszon a bölcsen leélt élet megkoronázása. Az ésszerű időtöltés morális

hetilapok címeként jeleskedik: tagadja a nemesi-reprezentatív szép látszatot, ebbe a körbe vonva a költészet s a zene túlzott élvezetét is. Pontosabban szólva : a költészet s a zene is lehet hasznos időtöltés, de ezeknél több a nemes tudásvágy, viszont a túlságosan buzgó tudásvágy tompává tesz. A horatiusi magamérséklés (*Est modus in rebus* 'van mértéke a dolgoknak') párosul a pietista hasznosságkultusszal, a gottschedi bölcs életélvezettel. S most néhány sor a Wochenblatt egy verséből:

„Ein Weiser weiß gar wohl, das edle Wißbegierde
Dem Menschen rühmlich sey, und seiner Seele Zierde;
Er denket aber auch, wie kurz das Leben sey,
Und hält die Neigungen mit Recht, für Raserey [...]
Doch auch stets bey ernsten Werken sitzen,
Ermüdet, und macht stumpf! Man darf die Welt auch nützen!”²⁰⁽⁶⁷⁾

A valódi értékek megbecsülése, önmagunk alaposabb megismerése (vö. a pietizmusnak az elmélyedésre, a belső vizsgálatra készítő tanításaival) elviselhetővé teszi még a csapásokat is, segít ahhoz, hogy megküzdjünk a sorssal.

„Doch müßt ihr mit dem Schicksal streiten [...]
Laßt's nie an Heldenmuthen fehlen;
Denn Lorbeer krönt euch auf den Streit”²¹⁽⁶⁸⁾

A férfias, a sorscsapásokat keményen álló magatartás abból táplálkozik, hogy a földi boldogság mérsékelt élvezete ellenállóképessé, bölccsé teszi az embert. A bölcs mindig változatlan marad. A szerencsétlenségben nem lesz kicsinnyé, a szerencsében nem gögössé. A jót s a pénzt becsüli, de ésszel él velük.

³⁶„So soll ein Weiser, fragt ihr mich,
Schon todt auf Erden seyn?
Nein Freunde! er ergetzet sich
Bey Liebe, Scherz und Wein.
Doch mäßig bleibt er stets dabey [...]"²²⁽⁶⁹⁾

Hasonlóképpen jelenik meg a dőzsölő, a tékozló figurája, aki csak a bujaságban leli örömét, a pénzszerzésben vagy a dicsekedésben. „Der Hang” a vers címe, felvonulnak az elítélést érdemlő alakok. Köztük a morális hetilapokból jól ismert Harpax, Gessner idilljeinek ellenszenves kizsákmányolója, Windisch Freund der Tugendjének megvetést érdemlő „ellenpéldája”. Harpax: beszélő név, etimológiailag a görög 'megragadni, megfogni' igéből eredeztethető, talán Molière névadása (Harpagon) is ide vezethető vissza. Harpax után az ifjú kacér hölgy (*Buhlerin*), a játékos, a vadászgató nemes vonul el, s egy másik. Baron von Seitenklang (szintén beszélő név), az ő nem kevésbé szatirikusan megrajzolt portréja a hiú szórakozások paródiáját adja. S mindezekkel szemben:

Az igazi bölcs „liebet die Musik, macht mäßig auch ein Spiel Fährt mit
euch auf die Jagd, schießt mit euch nach dem Ziel!
Ist Gastfrey, gutes Muths und gültig für die seinen,
Gefällig denen, die bey ihm als Gast erscheinen;

Doch immer mäßig, klug. vom Schwärmer Hange frey!"²³⁽⁷⁰⁾

A rajongástól, a mértéktelenségtől, a képmutatástól egyként távol áll a bölcs, aki emberbarát is, és minden ember sorsa részvétet ébreszt benne. A főleg versikékben, kisebb részben értekezésekben kifejtett ember- és világuideál a *Wochenblatt* szerkesztőjének a való életre alapított utópiáját, iskolai és társadalmi nevelésen keresztül egykor megvalósítható polgári gondolatrendszerét hozza emberközelbe. S bár a való életen alapul, s tagadni látszik a nemesi fogantatású életeszményt, az udvari nemes ideálját éppen úgy, mint a szorosabb értelemben vett magyar nemesi reprezentációt, ugyancsak lényegesnek tetszenek az utópisztikus elemek. Hogy ti. a harmónikus-elégedett bölcs inkább a vágyak és elképzelések birodalmában elevenedhetik meg, mint a szűkös-hazai-viszonyok között. Mindazonáltal mégsem tagadhatjuk meg *Wochenblatt*tunktól sem az előre mutató vonásokat, amelyeket W. Martens ekképpen fogalmazott meg:

„Der tugendhafte, sich vernünftig gebietende, nach Vervollkommnung – statt nach dem christlichen Heil – strebende Mensch der *Wochenschriften* präludiert deutlich des freien, seiner selbst mächtigen, harmonischen, die Welt ordnenden Menschen des deutschen Idealismus. Den Vorstellungen von der Würde und Schönheit des Menschen, denen die deutsche Klassik huldigt, arbeiten die *Wochenschriften* vor”.²⁴⁽⁷¹⁾

5. Nincs szó a *Wochenblatt* felértékeléséről, nem a schillerei-goethe-i klasszika előfutárát fedeztük föl. Nem tette ezt Martens sem a színvonalasabb németországi hetilapokat elemezve. Mindössze azt hangsúlyozták, hogy az a harmóniára törekvés, az a kiegyensúlyozott életre nevelés, amely általában a morális hetilapokban megjelenik, olykor gyöngye színvonalon, olykor gondolattöredékek ³⁷formájában, mégis a szüntelen tökéletesedés, az ember esztétikai-etikai nevelődésének célzatát és lehetőségét példázza. A többnyire lapos fejtegetések mögött az udvari-rendi eszmények tagadása rejlik. Az erők egyensúlya egyben az emberi természet békéjének záloga, megállapodottságot jelent és természeti-természetes állapotot, amely következik a harmóniára épített rendből. „Das Glück ist [...] – fejtegeti hetilapunk²⁵⁽⁷²⁾ – eine Art von Ruhestand, welcher nach der Art, vermöge welcher er unsere Empfindsamkeit befriediget, und anhaltend wirklich und wesentlich zu seyn fortduert, von uns für angenehm gehalten wird, und mit unserm ganzen Weesen und Gefühle überein stimmt”. A természetes állapot szerint az ember szereti az örömeket, gyűlöli a bosszúságot, mivelhogy az előbbieket hasznosak szervezetének, kedélyének, temperamentumának, az utóbbi viszont káros hatással van az emberi gépezetre. Tehát: „Die Ordnung der menschlichen Maschine bestehet in der Fähigkeit ihrer Theile, dem Ganzen die Erhaltung und Vergnügung zu verschaffen”. Az emberi gépezet rendje-rendszere nem a mechanisztikus materializmus képviselőjétől, La Mettrie (1709–1751) elméletéből származik itt, bár a kifejezések hasonlósága szembeűnő. Az embergép szerveinek összműködésére a szerző példát antik auctoroknál is lelhetett (Menenius Agrippa meséje). La Mettrie éppen nem az élvezetek ellen írt, a lélek halhatatlanságát tagadó világa sem vág egybe a pietista szellemiséggel. „Vonjuk hát le bátran a következtetést – írja La Mettrie –, hogy az Ember egy gépezet; és hogy az egész világmindenségben csupán egy, de különbözőképpen módosult szubsztancia létezik”.²⁶⁽⁷³⁾ La Mettrie tapasztalat-fogalma összekapcsolódik a fizikai megfigyelések módszerével. A morális hetilap is hangsúlyozza a tapasztalat (*Erfahrung*) fontosságát, de nem a tudományos kísérlet, sem a figyelmes szemlélődés vonatkozásában. Ama egyetlen létező szubsztancia, mely La Mettrie világmindenségének lényege, hitbeli és általában vallási elemeitől megfosztottan nyilvánul meg. A morális hetilap világegésze viszont inkább Leibniz (1646–1716) eleve megállapított harmóniájával tart – távoli – rokonságot. Az embergép e rendjéből majdnem következik a társadalom különböző tagjai összműködésének rendje: „Die gesellschaftliche Ordnung ist jener glückselige Zusammenfluß des Willens und der Handlungen derjenigen Menschen, welche eine Versammlung, oder Gesellschaftausmachen, durch dessen Uebereinstimmung der Glieder mit dem Ganzen, die Glückseligkeit ganzer Gesellschaften gemacht und befestigt wird”. A

továbbiakban már nincs szó a világegész gépezetéről, annál több a valódi élvezetről, örömről. Persze, az öröm, az élvezet akkor valódi, ha ésszerű, azaz nem érzelmi, hanem értelmi szférába tartozó, de egyben morális és társadalmi érvénye is van. Morális, mert a károst a hasznostól képes megkülönböztetni, és társadalmi, minthogy e megkülönböztetés az igazira és a látszólagosra is kiterjed. Az élvezetek és örömök nem magánügyek. A megengedetteket jól fogadja a társaság, melyben élünk, a meg nem engedetteket tiltja a törvény. De nem pusztán testi élvezeteket ismerünk. „Dasjenige Vergnügen, welches man ein Vergnügen des Geistes, oder des Verstandes nennt, bestehet in denjenigen innerlichen Ergetzungen, welche in uns von denen Begriffen gewürkt werden, die wir durch ein Gedächtniß, die Beurtheilung, den Verstand 38 und die Einbildung erlangt haben, und deren innerliche Betrachtung unsern Geist auf eine angenehme Art beschäftigt und unterhält”. A szellemi öröm főforrásai szintén az értelem köréből származnak. Általában a (hasznosság árnyalta) racionalitás kormányozza értelmi képességeinket, s az értelmi képesség nyomán kialakult tevékenység hat az érzelmekre. Az érzelmi motívumok tovább árnyalhatják a cselekedeteket.

Az emberélet legjobb szabályzója mégis a bölcelet, melyet – Gottscheddel egyetértésben²⁷⁽⁷⁴⁾ – Weltweißheit-nek nevez a szerző.²⁸⁽⁷⁵⁾ Mindenekelőtt a tapasztalati lehetőségeket és fokozatokat kell körülírni. A tapasztalat nem más mint az emberi ismeret különböző fokozataiból származó értelem, okosság. Ennek három foka van: a történeti, azaz annak tudása, hogy egy dolog megtörtént, valóságos, a filozófiai, amely már jelzi a dolgok okát, valamint a matematikai, amely a dolgok erejét is mennyiségét tárja föl. Aki bölcselkedni (*philosophieren*) akar, annak a dolgok és igazságaik összefüggéseit is ismernie kell. Aki bölcselkedni akar, annak nem egyedül az érzékeket, hanem az értelmet is tanácsul kell hívnia. A bölcsülethez megfelelő képességek kívántatnak meg: a bizonyításé, az előadás rendszerességé, világosságáé, amelyek nélkülözik a fölösleges cifrázatokat, s a tapasztalatokra épített ismeretek is szükségesek. Oly tudományról, alapelvről van szó, amely az igaz boldogsághoz vezet, illetve az elért boldogságot erősíti. A bölcelet lehet elméleti, lehet gyakorlati (akár Gottschednél). Az eleméleti bölcelet logikára (*Vernunftlehre*, észtan), metafizikára, fizikára, azaz természettanra tagolható. A metafizika tovább bontható: ontológiára, kozmológiára, pszichológiára és természeti hittudományra (*natürliche Gottesgelehramkeit, theologia naturalis*).²⁹⁽⁷⁶⁾ A gyakorlati bölcelet részei: természetjog, politika, erkölcsan. Nem meglepő, hogy a „Recht der Natur” (természetjog) hangsúlyos helyet kap ebben a rövid tudományelméleti fejtegetésben; Grotius (1583–1645) és Pufendorf (1632–1694) óta sokat vitatott, mind részletesebben kidolgozott mind több területre alkalmazott diszciplína. Más kérdés, hogy a teológiában jó darabig a skolasztikus érvelés és értelmezés maradt érvényben, míg a bölcelet és a jog új utakat tört; adott esetben – s nem csupán morális hetilapunk kurta utalására gondolva – érzékelnünk kell az elmozdulást a teológiától a jog és a törvény elválasztását célzó nézetek (Thomasius) felé. A politika címszó alá a wolffi államképzetből levezetett jóléti állam elméleti megalapozása tartozik. „Die Politik unterrichtet uns, wie wir zu unserm Besten, in Verbindung mit andern, für uns und andere sowohl, als zu Erreichung eines heilsamen Entzwecks für das allgemeine Wohl, denken und handeln sollen, und kan daher die Lehre von dem gemeinschaftlichen Leben heissen; Denn sie trägt Lehren vor, wodurch der Wohlstand der in einem Staate, Lande, oder Stadt gesellschaftlich lebenden Einwohner befördert befestigt, und Unordnung und Schaden verhütet wird”. Nem járunk messze a felvilágosodott abszolutizmus államideáljától, nem II. József elképzeléseitől. Feltehetőleg a források a közősek: végső fokon Christian Wolff (1679–1724), közelebről szemlélve pl. Karl Martini (1726–1800) és 39 Sonnenfels. Az egyes részdiszciplínák tisztázása után a szerző az egyes tudományágak tanításának sorrendjét állapítja meg. Logikával kell kezdeni, mert képessé tesz az igazságok felfogására, s a további ismeretek elsajátítását jól készíti elő. Ezt követheti a metafizika, majd az erkölcsan, a természetjog és a politika. Épp így: ontológia-kozmológia, pszichológia s végül a teológia. Egyfelől tehát a politikával záró gyakorlati bölcelet, másfelől a hittudománnyal záró elméleti bölcelet: a tudományágak hierarchikus elhelyezkedésére is következtethetünk, s ez nem független a följobb

bővebben tárgyalt harmóniaelvtől. Ugyancsak: egyfelől az általános jó(lét) biztosítása, másfelől viszont a lehetséges zavarok és rendetlenség kiküszöbölése az állam életéből ugyanebbe az irányba céloz.

A bölcséletbe történő vázlatos bevezetés után a szerző a Vernunftlehre (logika) tudományába vezet be:[30\(77\)](#) Az alapállás itt is a pedagógusé, a gottschedianus, szabályokban gondolkodó bölcselőé, aki az egyszerűt, a hasznosat, az áttekinthetőt, az egyértelműt, a célszerűt, a helyesen felállított premisszákból származtatott okozatot keresi és akinek a jól elrendezettség, a megfontoltság, a pontos körülírás és a világos megfogalmazás az ideáljai. „Gott und die Natur thun nichts umsonst” – hangzik egy példamondat, és ez az idézet egyben jellemzi a cikk sugallta felfogást. Már idéztük a dolgozat alaptételét az ember természet adta képességéről. A természet adta képesség azonban nem elegendő; az csupán a lehetőséget biztosítja, de nem a célszerű oksági műveletek elvégzését. Minthogy az emberi értelem gyakran tévelyeg, ha nem meghatározott szabályoktól vezetetik, „so muß auch nothwendiger Weise die natürliche Vernunftkunde ihre Regeln haben”. A továbbiakban aztán a szerző-szerkesztő bevezet az elméleti és a gyakorlati észtan részletkérdéseibe, a fogalom avagy idea meghatározását adva, osztályozva azt, rámutatva a teljes – nem-teljes, a világos–zavaros (homályos) fogalompárok jellemzőire, a fogalmak szintén hierarchikus rendszerére, érintve az egyesnek és általánosnak viszonyát. A tudományos haladás – hangzik a továbbiakban – nélkülözhetetlen feltétele a tiszta fogalomalkotás, ehhez különösen a matematikai szemlélet segíthet. Ezekután a szó meghatározására kerül sor, a szóhasználatnak is megvannak a szabályai. Az egyes részleteket pedagógiai intelmek zárják-foglalják össze: „Da die Worte Anzeigen der Gedanken sind, so überlege wohl, was du denkst, so oft, und mit wem du alsdann auch zu reden hast”. Külön fejezetben van szó a magyarázatokról, a definíciókról, az ítéletalkotásról, valamint a mondat típusokról; az axiómáról, a postulatumról, a teorémáról, a problémáról (*Aufgabe*), a corollariáról-consectáriáról (*Folgerungssätze, oder Zugaben*), a lemmáról – azaz az iskolai stilisztika- és fogalmazásanyag tételeiről, amelyek az antikvitásban gyökereznek, s amelyek oktatását a német korai felvilágosodás pedagógiája is szorgalmazta.

Cikksorozataink gottschedi indíttatását néhány példamondattal bizonyítjuk:

„Die Weisheit überhaupt ist eine Wissenschaft der Glückseligkeit; wie Leibniz dieselbe zuerst beschrieben hat” – állapítja meg Gottsched tömören, gondolatvilágának forráskörére utalva.[31\(78\)](#) Ezzel szemben a hetilap éppen a direkt [40](#)praeceptorai magatartás miatt részletezőbb, magyarázóbb. „Wenn man die Weltweisheit nach ihrer wahren Eigenschaft betrachtet, so findet man, daß sie von solchem Sachen handelt, deren Erkenntniß den Menschen zur wahren Glückseligkeit bringen, oder sein bereits erlangtes Glück befestigen kann”.[32\(79\)](#)

Egy másik Gottsched-meghatározás: „Wenn ein Begriff deutlich und zugleich ausführlich ist, so heißt er eine Erklärung.”[33\(80\)](#) A Wochenblattban emígy: „Eine Erklärung ist nichts anders, als ein mit Worten, oder mit der Rede ausgedrückter, deutlicher, und vollständiger Begriff”.[34\(81\)](#)

Gottsched az ítéletalkotásról: „Ein Urtheil ist [...] die Verbindung oder Trennung zweener oder mehrerer Begriffe, in Gedanken. Wenn ein Urtheil mit Worten ausgedrückt wird, so nennet es einen Anspruch, oder Satz”.[35\(82\)](#) A hetilapban ismét kicsit bőbeszédűbben: „Wenn wir die Begriffe, welche in unserer Seele entstehen, mit einander zusammen halten, um zu sehen, ob zween derselben mit einander übereinstimmen, so fällen wir ein Urtheil [...] Eine mit Worten ausgedrückte Beurtheilung heißt man einen Satz”.[36\(83\)](#)

A kifejezések hasonlósága (helyenként azonossága) a szemlélet azonosságából fakad. Gottsched nem pusztán nyelvtankönyvek szerzőjeként volt jelen a XVIII. századi magyar gondolkodásban, hanem bölcselőként is. Hatása – morális hetilapunk esetében – egyesült pietista sugallatokkal, és ennek

eredményeképpen vált a szellemi épülés és a mértékkel üzött élvezet hirdetőjévé. Mindezt a célszerűség és a hasznosság tudata hatja át. Az ember természete szerint – tudja a szerző – érzékeny, értelmes és társas lény,³⁷⁽⁸⁴⁾ ez reprezentálja az ember vonzódásainak, hatókörének, kapcsolatainak-kapcsolódásainak jellegét. Érzékeny: a mértékkel üzött élvezetek, mértékkel élvezett művészetek következtében; értelmes: képességénél fogva, hogy a különböző igazságok között differenciál; társas: mert jól elrendezett társadalomban-világban él, s a maga kis világában is a jól elrendezettségre törekszik. A történettudomány azért szükséges, mert az embert bölccsé és óvatossá teszi, az erény és a jótulajdonságok példái utánzásra ösztönöznek.³⁸⁽⁸⁵⁾ Ennek a szemléletnek tulajdonítható, hogy az irodalomból is azok a műfajok érdeklik igazán a szerzőt–szerkesztőt (a német felvilágosodás bölcselőihez hasonló módon), amelyek a „hasznosat a kellemessel vegyítve” (*utile dulci*) jegyében állnak. Mindenekelőtt a mese (*Fabel*), ezután a mitológia avagy a pogány istenekről szóló tan.³⁹⁽⁸⁶⁾ A költészet céljául vallott morális haszon (Gottschednek is alapelve) a mese által kifejezésre juthat. A XVIII. század folyamán a német felvilágosodás irodalmának egyik legfontosabb műfaja lesz (Gellert, Lessing). A mese egyesíti a kellemest a haszonnal. „Eine Fabel ist eine poetische Erdichtung, welche darzu dienen soll, entweder einige zu belehren, oder andere zu betriegen, auch einigen durch Erdichtungen zu schmeicheln”. A mesének két fajtája van: az erkölcsi, azaz az aesopusi, valamint a hősi (Homéros, Ovidius). A továbbiakban a hősi meséről lesz szó. Igen fontos ezek tanulmányozása, minthogy e mesék „aus der heiligen Schrift gebort **41** sind, und erdichtete Nahmen und Umstände solche Geschichte verstecken, welche im Grunde wahr, und in der heiligen Schrift enthalten sind ...” Végezetül a szerző mitológiai magyarázatokat ad.

A mitológia és a biblia összekapcsolása nem épp újdonság, még az sem, hogy ez a mesék ürügyén történik meg. A *Wochenblatt*-ban megjelenő racionalista szemlélet a mitológiát és az ókor nagy műveit a bibliára alapított észkokokkal alátámasztott magyarázatokkal értelmezte. Az égi, földi, tengeri istenek nagy száma a költőknél például – írja a lap – jelzi Isten tulajdonságait. Saturnus és három fia, Juppiter, Neptunus és Pluto tulajdonképpen Noé és három gyermeke. Saturnus és felesége a világtengerből jött elő így menekült meg Noé és felesége a vízözönből. Ne keressük a német egyetemeken már előtérbe került összehasonlító vallástudományt e primitívnek ható sorokban. A biblia és a mitológia egymáshoz közelítése, egymással való magyarázata némiképp mindkettő relativizálását jelenti – és racionálisabb szemlélet előretörését.⁴⁰⁽⁸⁷⁾

A másik műfaj, amelyről lapunkban szó esik, az ún. *pictura*-költészet,⁴¹⁽⁸⁸⁾ az iskolai versgyakorlatok sokat üzött neme, azaz a leíró költészet, amely a XVIII. században virágkorát élte Európában, a német nyelvű irodalmakban is (pl. A. von Haller: *Alpen*). Előbb a költészetet határozza meg a szerző: „Sie ist die Kunst, denen Gedanken einen Körper und Farbe zu geben, so wie sie imgleichen den unbelebten Dingen Geist und Leben giebt”. Az értelmes embernek okvetlenül szükséges, hogy helyesen gondolkodjék, a költőnek ezenfelül még élénk képzeletűnek kell lennie. Horatius ismerte föl a festészetnek a költészetre alkalmazható törvényét (*ut pictura poesis*). Ebből a szemléletből támadt az iskolai és az iskolás klasszicizmus *pictura*-lírája is, amely a gyermek Csokonai latin- és magyarnyelvű verstermését is bizonyos mértékig meghatározta. A cikk további példái Homéros és Vergilius élénken megfestett jelenetei, hivatkozva a francia szobrászra, Bouchardonra (1698–1762), aki szerint Homéros a festők számára rendeltetett költő. Ugyanezt lehetne Vergiliusról is elmondani. Nincs az a Michelangelo – folytatódik a cikk –, aki erőteljesebben örökíthetné meg Cacus küzdelmét, mint az *Aeneis* VIII. éneke. Minden költeménynek bizonyos fokig festőinek kell lennie, az élénkség, az igaz és lelkesült tetszetősség különbözteti meg a költői előadást az egyéb előadástól. Az a költő, aki nem él képekkel, nem költő, csupán rímfaragó. A poéta és a versificator megkülönböztetése a magyar irodalmi gondolkodásnak is problémája lesz majd; éppen úgy, mint az út a *sententia*- és a *pictura*-típusú iskolai-iskolás költészettől a bölcséleti líráig. Az irodalmi gondolkodásnak azonban még csak kezdeti fokán vagyunk. Az akár dogmatikusnak is nevezhető mimétikus

felfogás jellemzi szerzőnk álláspontját: a költészet igazi tárgya a természet, a költőnek szüntelen gyarapítania kell ismereteit. Ha nem teszi, nem képes a pontos és szemléletes leírásra, hanem más írók műveiből kölcsönzi a képeket. Mások oly pontatlanul és helytelenül írják le a vidéki életet, hogy műveikben csupán hajnalpírról, virággal teli mezőkről, patakcsörgésről és zefírsusogásról lehet olvasni. Ebből kitészik, hogy e leírások nem az eredeti helyszín ismeretében, hanem a városban születtek. A bíráló megállapítások összhangban vannak olyan világnézeti jellegű fejtegetéssel, amely a helyes életvitelről szóló passzusokban jut kifejezésre: az udvari-rokoko létforma és gondolatvilág, valamint ennek költői-festői ábrázolása ellen a józanabb, földközelibb, célszerűbb (s tegyük hozzá: költőietlenebb) felfogást szegezi szembe a szerkesztő.

A szolid, megalapozott tudás, a jártasság, a minőségre törekvés, általában a szerény keretekben is méltó produkció: ez az, ami morális hetilapunk nevelési céljaként megjelölhető. Ennek ellentéte egyesül abban a kedvvel megrajzolt karikatúra-versben, amely a mindenhez felületesen értő, dilettáns portréját rajzolja meg, jellemzően „Der Tausendkünstler” (‘Az ezermester’) címmel. Strumpf (Harisnya) úr minden mesterséghez, művészethez ért, sőt, jobban ért, s ezért egyikhez sem igazán.

6. Morális hetilapunk 1779-ben valószínűleg befejezte pályafutását. Előkerülhetnek még majd levéltári adatok, s akkor többet tudunk meg a szerkesztőről, az olvasókról, talán a folytatásról is. A lap jól példázza magyarországi kisvárosok értelmiségi törekvését, érdeklődését, líceumaik nevelési céljait. Művelődéstörténetünk a jövőben bizonyonnyal számon tartja még Sopron 1779-es német nyelvű folyóiratát.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása

Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása / 1. A múzeum alapításának előzményei és működése 1957–1970-ben

1. A múzeum alapításának előzményei és működése 1957–1970-ben

A Központi Bányászati Múzeum tevékenységéről 1971-ben jelent meg utoljára részletes beszámoló a Soproni Szemle hasábjain, Vendel Miklós akadémikus, múzeumigazgató és Domonkos Ottó, a soproni Liszt Ferenc Múzeum igazgatója tollából.¹⁽⁸⁹⁾ A híradás óta eltelt hosszú idő miatt is indokolt rövid

visszapillantás a múzeum első korszakára, a bányászati műszaki emlékek védelmére tett állami- és minisztériumi intézkedésekre.

A bányászat műszaki emlékeit az egykori felvidéki és erdélyi bányavárosokban – Selmecbányán, Rozsnyón, Nagybányán, Máramarosszigeten és Zalatnán – gyűjtötték, de ezek anyagát nem központosították országos múzeumban, amint azt a közlekedési és mezőgazdasági ágazatok az 1896-os millenniumi ünnepeksorozathoz kapcsolódó „Ezredéves kiállítás” alkalmával megtették. Az első világháborút követően egyedül a selmecbányai gyűjtemény részlete került Budapestre. A Magyar Nemzeti Múzeumban láthatók bányászatunk gazdag közép- és korai újkorára jellemző kincsek, melyeket Ernyey József történész (1874–1945), a természettudományok történetének kutatója szállított át 1919-ben. Az írásos emlékek megmentője elsősorban a Bányászati és Erdészeti Főiskola tanári kara, közülük jelesen Réz Géza (1865–1936) ⁴³és Kövesi Antal (1896–1961) professzorok és a főiskolások, akik 1918/19 rendkívül hideg telén átszállították az akadémia világhírű könyvtára és irattára mellett a tanszékek muzeális értékű modelljeinek egy részét is Sopronba. ²⁽⁹⁰⁾

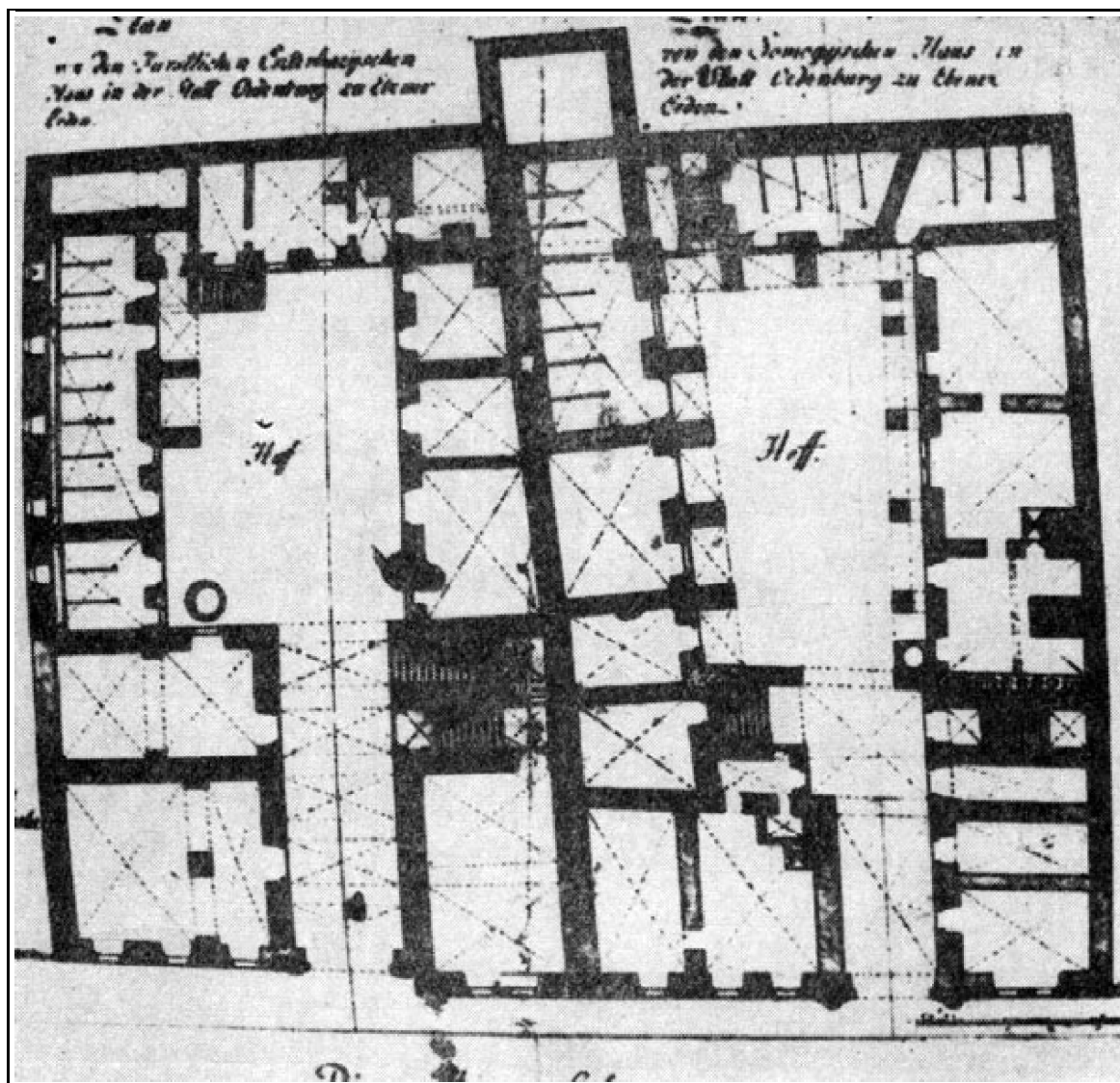
A két világháború között a bányászat műszaki dokumentumainak gyűjtésére jóformán semmiféle szervezett intézkedés nem történt. Faller Jenő, Krausz Sándor, Lázár Béla és Pohl Károly bányamérnökök 1943-ban felhívással fordultak a Bányászati és Kohászati Lapok hasábjain a „magyar bányáskultúra minden barátjához” az emlékek megőrzésére, de felhívásuk a háború szörnyűségei között nem érthette el célját. ³⁽⁹¹⁾

1. Az épület helyreállított homlokzata

A felszabadulás utáni első évtizedben a háborús károkat nagy nehézségek között helyreállító, majd mind nagyobb mértékben kibontakozó szén-, bauxit-, ásvány- és kőolajbányászatunk sem találta meg a módját a fejlődése és technológiája dokumentumainak [44](#)megőrkítésére. Ezért is kiemelkedő jelentőséget kell tulajdonítani Faller Jenő 1952-ben írt cikkének, melyben részletesen elemezte a bányásztörténeti kutatások elmaradásából adódó hátrányokat, kijelölte a legsürgősebb tennivalókat, ezek között javasolta országos bányamúzeum felállítását.[4\(92\)](#)

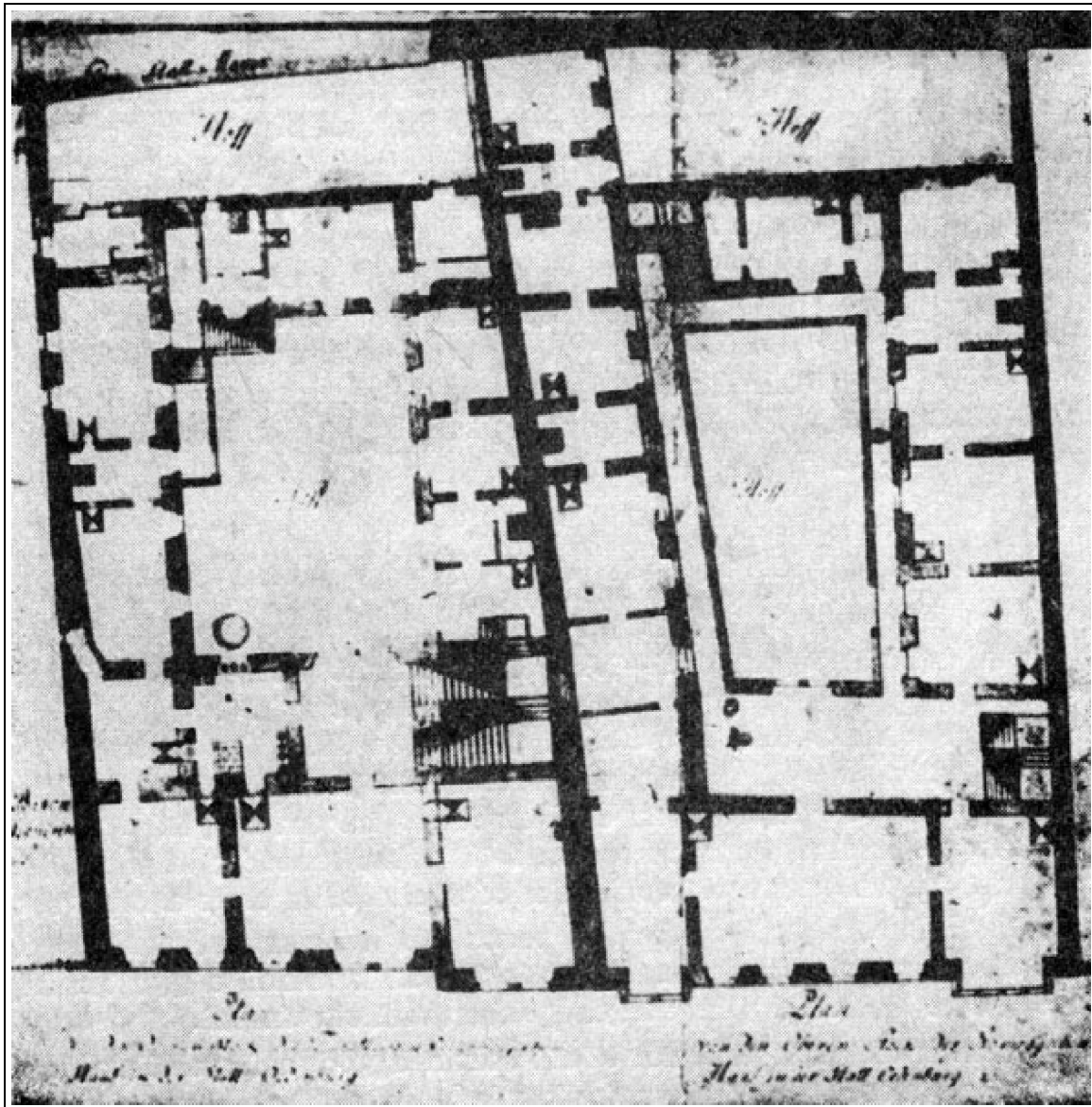

2. A Templom utca 2–4. sz. házak földszinti alaprajza az 1740-es évekből (Országos Széchényi Könyvtár)

A bányászati iparágak fokozódó jelentősége előmozdította emlékeinek összegyűjtését és a haladó hagyományok ápolását is. Az Elnöki Tanács rendelete 1954-ben előírta a műszaki fejlődéstörténet dokumentumainak védelmét, gyűjtését és feldolgozását.⁵⁽⁹³⁾ Ennek jegyében és szellemében alakult meg a Soproni Bányászattörténeti Múzeum a Nehézipari Műszaki Egyetem Soproni Bánya- és Földmérő mérnöki Karán 1954 júniusában. Az 1955 májusában megnyílt, 140 m² alapterületű kiállítás bemutatta képeken, rajzokon, modelleken az ősi művelődésmódokat, szerszámokat, néhány bányagépet, a bányászati felsőoktatás történetét, a bányavilágítás eszközeit, a bányászviseleteket és a múlt század szabadságküzdelseinek bányász személyiségeit.⁶⁽⁹⁴⁾

⁴⁵Ezt követően javasolta a Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Főbizottsága 1955. január 22-én Sopronban tartott ülésén, „... a bányászat múltjának és jelenének dokumentumait összegyűjtő, feldolgozó és bemutató tudományos kutató intézmény” – Központi Bányászati Múzeum – felállítását. A megvalósítást

elősegítette a Soproni Városi Tanács azzal, hogy „... a magyar bányászat iránti megbecsülésének tanújelét adva” a volt Esterházy-palotát a múzeum rendelkezésére bocsátotta.[7\(95\)](#)

3. A Templom utca 2–4. sz. házak I. emeleti alaprajza az 1740-es évekből (Országos Széchényi Könyvtár)

A bányászati emlékek megőrzéséről a Bányászatról szóló 1960. évi III. törvény és annak végrehajtására kiadott kormányrendelet is rendelkezett.[8\(96\)](#)

A Központi Bányászati Múzeum kiállítása három évi előkészület után 1957. október 13-án nyílt meg a Faller Jenő által nagy szakértelemmel berendezett, 12 teremből álló, 420 m-es területen. Nagy vonalakban bemutatta a bányászat műszaki [46](#)történetét az ősember kovakő bányászatától kezdve az 1960-as években használt gépekig, eszközökig. A múzeum kiállítása megszerettette és megbecsülésre készítette a látogatókat

az alapvető és legrégebbi iparággal szemben.⁹⁽⁹⁷⁾

A múlt bányászati emlékein túl a múzeum gyűjtötte és feldolgozta a jelen bányászati dokumentumait is. Publikációs tevékenységét az 1966. december 23-án tragikus hirtelenséggel elhunyt Faller Jenő múzeumigazgatónak, a műszaki tudományok kandidátusának az 1957–1966. évek között írt 156 cikke jelentette.

A múzeumnak a bányászati hagyományok ápolásában és a kulturális életben betöltött szerepéről, tudományos fejlődéséről számos folyóirat-újságcikk tanúskodik.¹⁰⁽⁹⁸⁾

A múzeum feldolgozási, archiválási, restaurálási munkáit hátráltatta, hogy a bányászattörténeti kutatások terén jelentkező évszázados lemaradás behozásához, a középkori és koraujkori latin, német nyelvű dokumentumok feldolgozásához, a műszaki-humán tudományokban egyaránt jártas kutatógárdával nem rendelkezett, restaurátor és fotóműhelye nem volt. A korszerű múzeológiához nélkülözhetetlen előkészítő munkák egy részét külső személyekkel végeztette, akik a tudományoknak vagy műszaki vagy humán szférájában voltak járatosak, de az interdiszciplináris felkészültségű munkatársak hiánya megnehezítette a kutatási munkát.

A múzeumot 1967. július 1-től Vendel Miklós akadémikus vezette, a muzeológusi teendőket Domonkos Ottó, a soproni Liszt Ferenc múzeum igazgatója látta el, külső munkatársként Székely Lajos nyugalmazott bányamérnök munkálkodott elsősorban az OMBKE Történeti Bizottsága segítségével és a bányavállalatokkal való kapcsolatok kiépítésével.¹¹⁽⁹⁹⁾

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása / 2. A műemléki helyreállítás előkészítése

2. A műemléki helyreállítás előkészítése

A múzeum fejlődését az 1966–1970. évek között korlátok közé szorította az épület elhasználódása. Az egyemeletes palota alapja a XV. században épült, belsejét az évszázadok alatt többször átalakították. Az 1957. évi múzeumi elhelyezéssel nem járt együtt az épület műszaki korszerűsítése: csak három irodahelyisége és a gondnoki lakás volt fűthető, az első emeleten három helyiség (80 m²) a szomszédos épülethez kapcsolódott; a pincerész feltáratlan maradt; szigeteletlenség miatt a földszinti helyiségek nedvesek voltak; a bástyakertnek csak a felét rendezték.

Már az 1967. évben több hónapos renoválás vált szükségessé és ez ismétlődött. 1972 áprilisában az állandó kiállítást le kellett bontani, a gyűjteményt a város által rendelkezésre bocsátott pincehelyiségekben kellett tárolni.

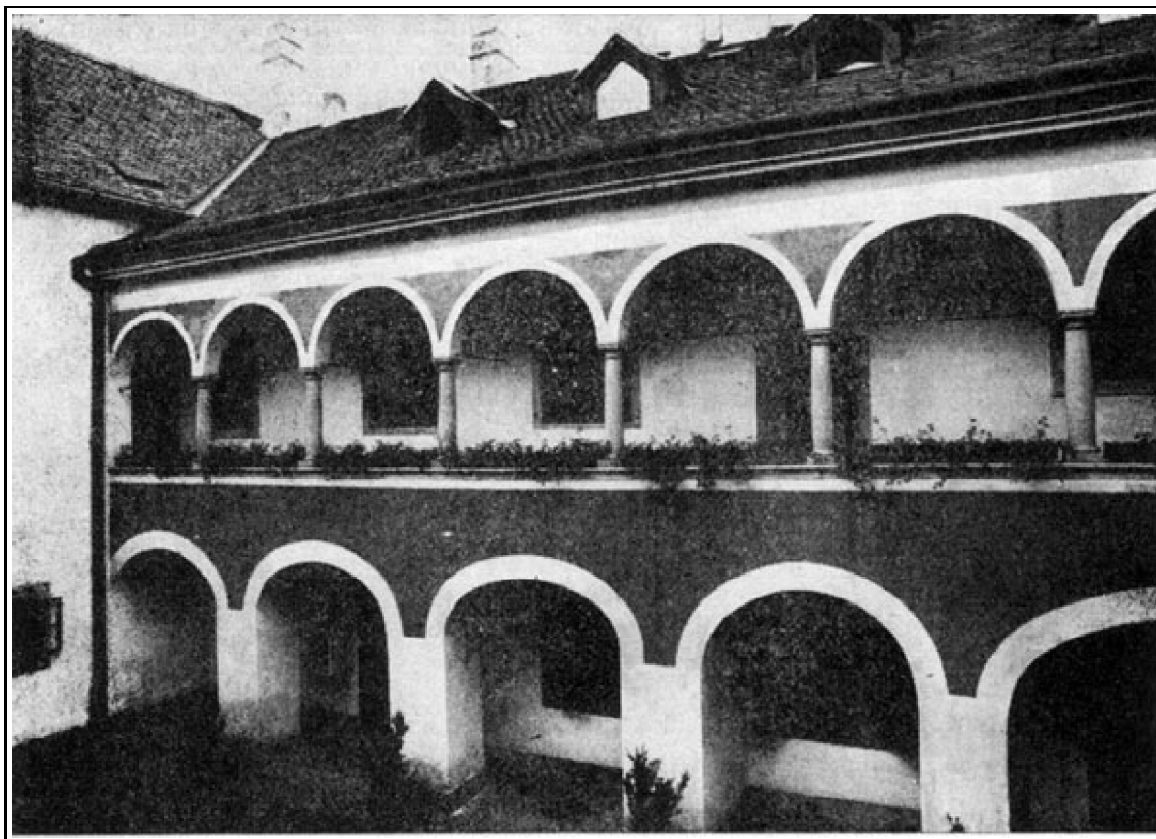
A bányászat múltjának tisztelői közül sokan aggódva figyelték a múzeum küzdelmes sorsát, különösen az 1960-as évek végén és a 70-es évek elején. A bányászati felsőoktatás Sopronból való eltávozásával és az alapító igazgató elhunytával, majd az épület kényyszerű bezárásával és a – hazánkban a bányászat legnagyobb súlyát képező – szénbányászat visszafejlesztésével az anyagi és szellemi feltételek szinte teljesen megszűntek, a múzeum helyzete reménytelenek látszott.

1969 végén jelent meg a 3267/1969. számú kormányhatározat az egész soproni műemléki belváros

rekonstrukciójáról. Hasonló méretű műemléki helyreállításra [47](#) hazánkban csak a budai várnegyedben került sor. A soproni műemléki tevékenységet 1975-ben Műemléki Európa-díjjal ismertek el. [12\(100\)](#)

Ezidőben elhatározás született, hogy a nagyméretű régészeti rekonstrukcióval egyidőben a múzeum épületét is fel kell újítani és ellátni a korszerű múzeológia követelményeinek megfelelő létesítményekkel. A terveket Gyulay Zoltán bányamérnök, egyetemi tanár, a múzeum 1971. január 1-én kinevezett igazgatója és az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) Sopron belvárosi rekonstrukcióját tervező munkatársai készítették.

4. A helyreállított belső udvari szárny

A múzeum helyreállításának tervezését több új szempont befolyásolta.

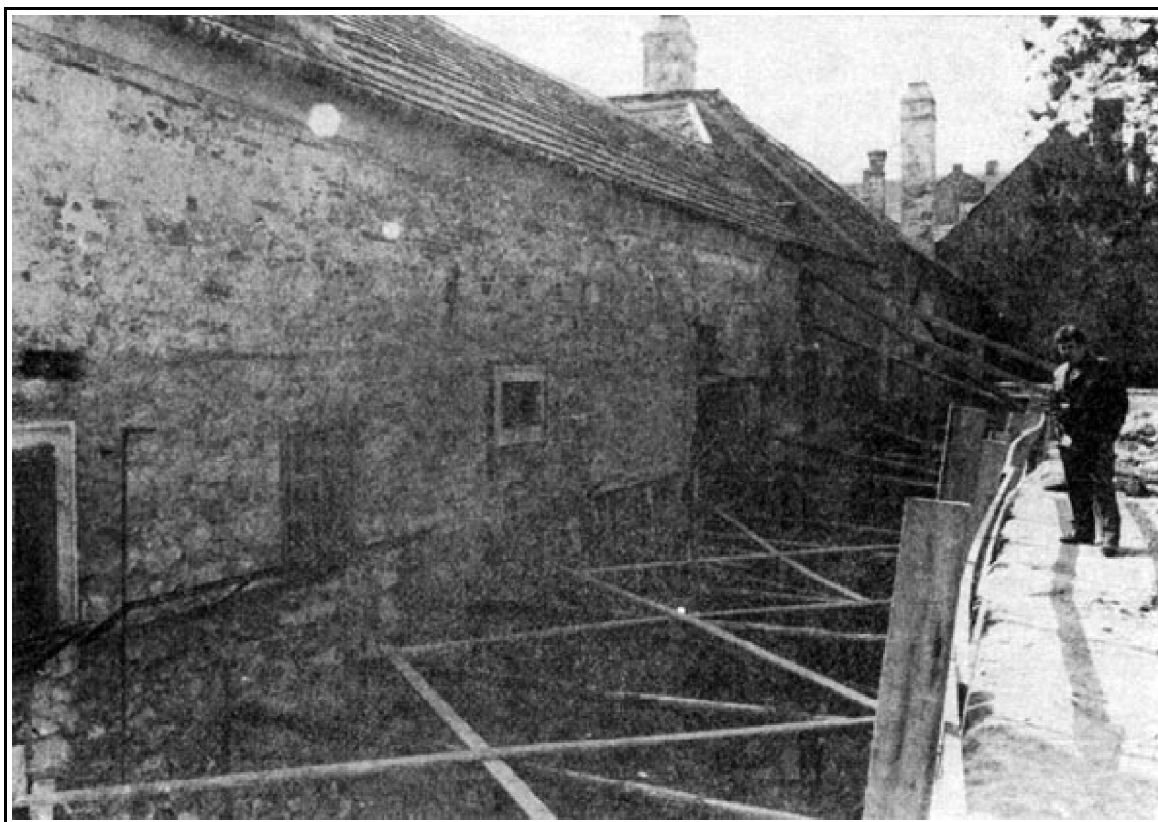
A múzeum tudományos tevékenységével kapcsolatos igények megnövekedtek: alapkutatásokat végző tudományos intézménynek tekintették. [13\(101\)](#) Ezt a Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Tudományos Bizottsága 1977. március 9-én tartott ülésének 2/1977. számú határozata is megerősítette. [14\(102\)](#)

Az épület újjáépítésénél, az állandó kiállításnál és a belső berendezésnél a „védett épületekre” kötelező jellegű műemléki minőségi előírásokat kellett figyelembe venni. [15\(103\)](#)

[48](#) Az újjáépített múzeumnak a bányászat múltjához, jövőjéhez és jelentőségéhez képest méltóan kell szolgálnia a közművelődést, mert a múzeum első megnyitása óta eltelt 20 év alatt hazánkban hatalmasat

fejlődött a kulturális élet választéka, a soproni és környékbeli múzeumok elérik a világszínvonalat, a megfelelő arányok beszámításával.

Az érdemi működésével szünetelő múzeum sorsával kapcsolatos döntő jelentőségű intézkedés 1973 tavaszán történt, amikor a Nehézipari Minisztérium (NIM) Műszaki Fejlesztési Főosztálya a Bányászati Kutató Intézettel közös előterjesztést készített a bányászati múzeumok sorsáról.¹⁶⁽¹⁰⁴⁾ A NIM Műszaki-Gazdasági Tanácsa 1973. március 9-én létrehozta a Bányászati Múzeumi Bizottságot, a bányászati múzeumok – elsősorban a Központi Bányászati Múzeum – problémáinak megoldására, a múzeumok közötti koordináció megteremtésére.¹⁷⁽¹⁰⁵⁾

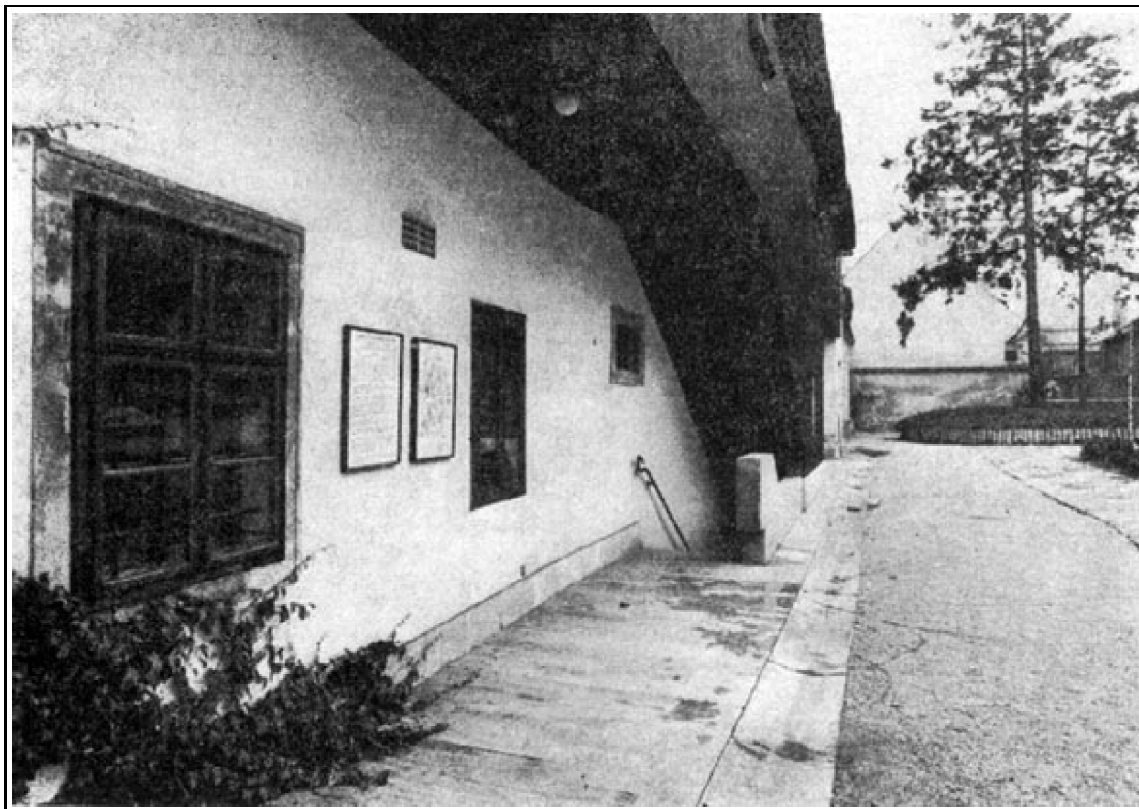
5. Az épület bástyakert felőli udvarának feltárása

A múzeum jövőjét tekintve „történelminek” mondható alakuló ülésen a NIM illetékes főosztályvezetői, a bányászati vállalatok igazgatói, illetve igazgatóhelyettesei és a múzeumok vezetői megállapodtak a soproni múzeum műemléki rekonstrukciós építéséhez szükséges anyagi előfeltételek biztosításában. A Bizottság 1973–1979 között 17 ülésén – melyeket váltakozva tartott Budapesten és a bányászati múzeumok székhelyein – alakította, formálta és segítette a múzeumok fejlesztését, egyes esetekben külső szakértők, múzeumi, műemlékvédelmi, levéltári szakemberek bevonásával.

⁴⁹A helyreállítási munkákat éveken át tartó műemléki feltárás előzte meg. A múzeum személyzete az 1974. év végén a legértékesebb kisméretű tárgyakkal, a könyvtár és az irattár egy részével a múzeum közelében lévő Storno-ház három helyiségébe költözött át. A muzeális tárgyak tárolására a Soproni Városi Tanács 6 pinchelyiséget bocsátott rendelkezésre a város különböző pontjain. Az időközben ugyancsak műemléki

feltárássra került Storno-házban a múzeum irodái háromszor is vándorlásra kényszerültek az 1974–1979. években. A szűkös és mostoha körülmények nem kedveztek az elmélyülést igénylő kutatási munkáknak.

6. A helyreállított bástyakert felőli oldal

Az Esterházy-palota műemléki helyreállítása igen bonyolult, sok meglepetést hozó építési, épületgépészeti feladat volt. A tervezés és kivitelezés során többször előfordult a műemléki és a múzeumi érdekek ütközése. Az építési folyamatban a „beruházó” szerepét betöltő múzeum érdekeit folyamatosan egyeztetni kellett a generáltervezést és kivitelezést végző Műemléki Felügyelőség szerveivel.

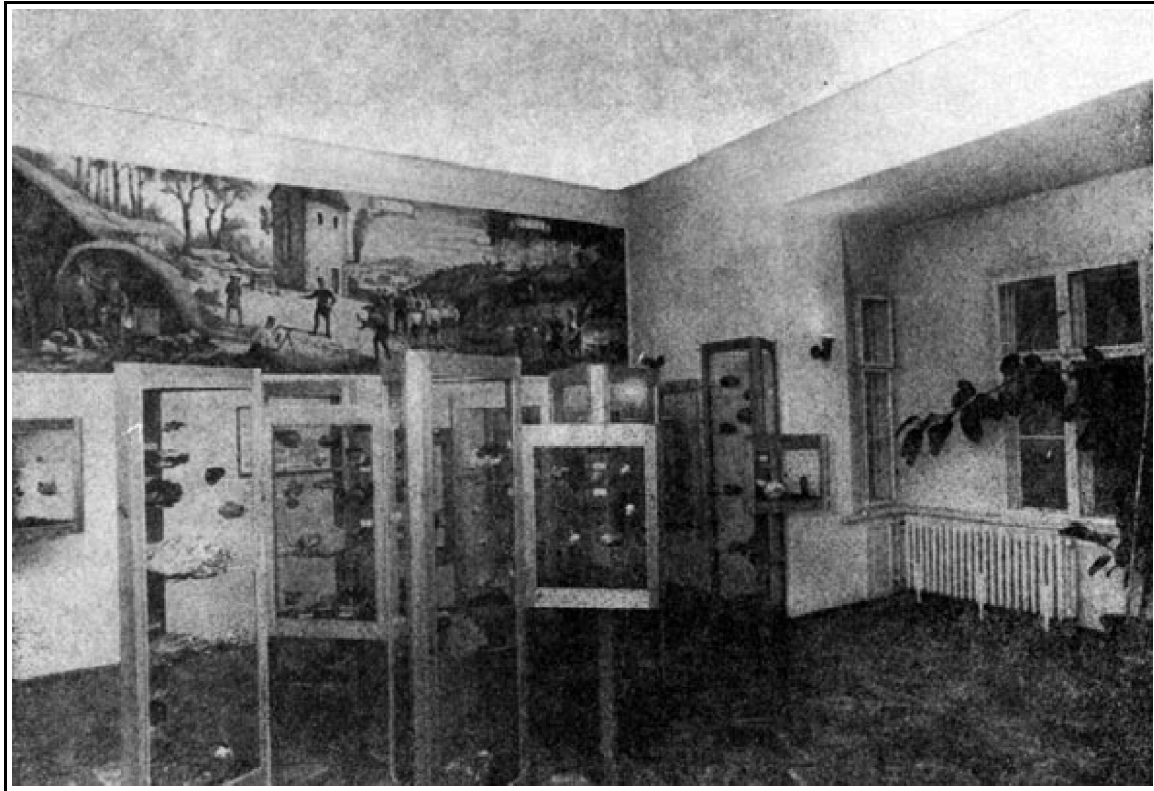
1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása / 3. Az épület története a műemléki feltárás tükrében

3. Az épület története a műemléki feltárás tükrében

A múzeumépület-bástyakert együttes jellegzetes alaprajzú soproni belvárosi területen foglal helyet. A mai belváros területét körülhatároló első városfalakat a rómaiak, Scarbantia katonái és polgárai a IV. század elején emelték, hogy városukat a fenyegető veszélyektől megóvják. A 3–4 m vastag falakat kívül-belül fertőrákosi kőből készült kváderkövekkel burkolták és 28 félköríves toronnyal erősítették meg. Ez a városfal a népvándorlás viharaiiban rommá lett. Az új határvár építéskor (1092 körül) faszervezetű földhányást támasztottak a római falak romjainak. [50](#)A faszervezet a bányászatban biztosításként

használatos fakalítkához hasonlított, közéje agyagot, homokot döngöltek. A fa-földsánc a középkori német támadások ellen védelmezte a várost és csak Ottokár cseh király tudta bevenni 1273-ban.

A fa-földvár később tűz martaléka lett és a fa részek lángja, izzása salakká égette a bedöngölt agyagot. Ez a falmaradvány, a titokzatos „vörös sánc” előkerült több soproni belvárosi épület alapjából. Az ősi falakat jól tanulmányozhatták a régészek, amikor a múzeum hátsó falának védelmét szolgáló vasbeton fal építésekor 30 m hosszú, 2 m széles és 5–6 m mély árok bevágására és kiásására került sor.

7. Az I. emeleti északi teremben az ásványkiállítás és a helyreállított freskó

A római alapokra 1297–1340 között épült fel a már várárokkal is ellátott, 8–10 m magas várfal, melynek belső fala képezte a sorra épülő belvárosi házak hátfalát. A római épült középkori várfal ellipszis alakja (nagy tengelye 800 m, kis tengelye 350 m) meghatározta a soproni belváros mai alakját. Az ellipszis alapterület következtében a belvárosi háztelkek trapéz alakúak, a középpont felé néző rövidebb és kifelé tekintő hosszabb párhuzamos oldalakkal.

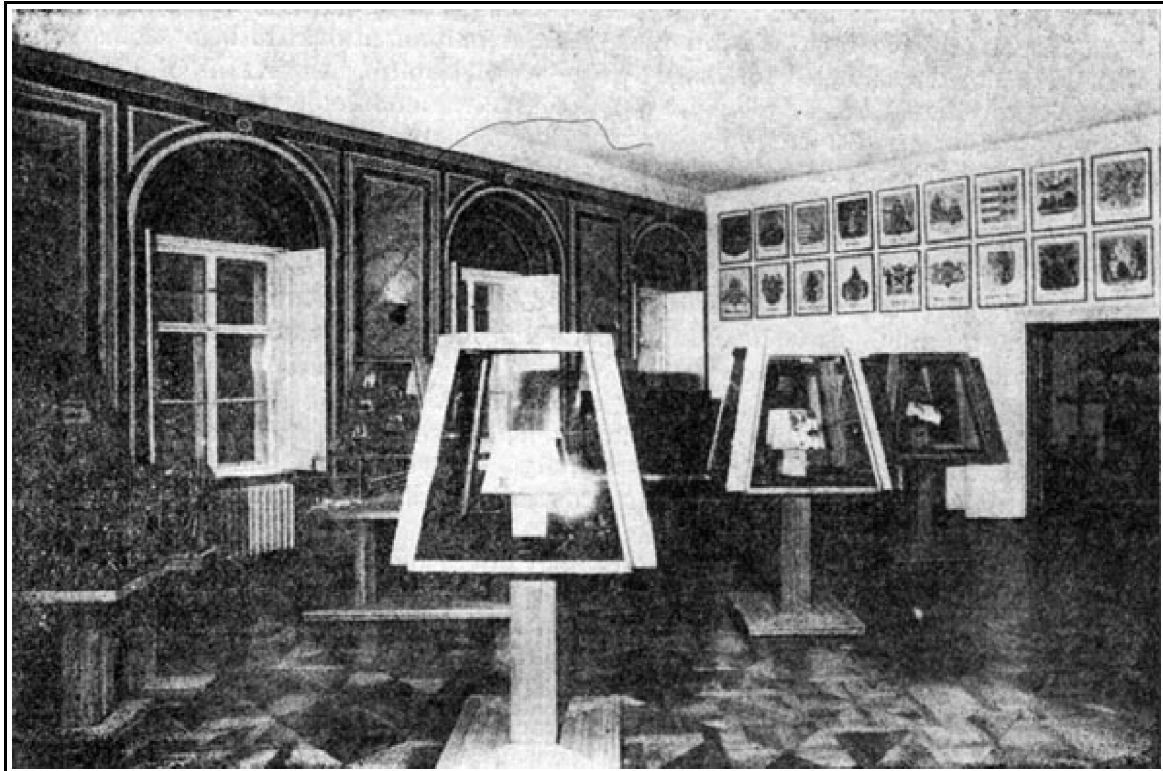
A belvárosi házak belső szerkezetében – alkalmazkodva a trapéz alapterületéhez – a termekben, szobákban kevés a derékszögű falcsatlakozás. Ez egyedülállóan érdekessé, de egyúttal körülményesen beépíthetővé teszi a belső tereket.

A középkori városfalak biztonságot nyújtottak Sopron lakóinak. A védőrendszer elavulásával, a XVIII. század végén a városfalon egyre több nyílást bontottak és a bástyák magas szintjét kertekké darabolták. Az új tulajdonosok barokk virágos udvarokat telepítettek a bástyakeretekbe.

A Templom utcai ház múltjára az 1972–77. évben folytatott építészettörténeti kutatások világítottak rá. Négy fontos korszaka volt mind építésében, mind tulajdonosait illetően.

51 A XIV. században készült az alsó kőház a jelenlegi kapualjtól jobbra, É-ra eső szárny helyén.

Zsigmond uralkodása idején (1387–1437) bővítették e házat U-alaprajzúra. E korszak bejáratának kapuíve látható a mai nagy bejárat kaputól jobbra. Az akkori egyemeletes polgár-ház tágas pincéivel, boltozatos istállójával, ülőfülkés kapualjával, szőlővel gazdálkodó, állattartó, jómódú patrícius polgárok emlékét idézi. Ebből az időszakból származnak jelentős gótikus részletek: a kapualj ülőfülkéi és aajtajai, a pincék félköríves hordóállásai, az emeleti lépcsőházi előtér reprezentatív gótikus ablaka és az É-i emeleti szárnyon felfedezett ablakrészletek.

8. Az I. emeleti nagyterem („A bányászati technológia fejlődése”) restaurált freskója (1740-es évek)

A XVI–XVII. században a ház a soproni városkapitányok szállása volt. A városkapitány a király által kinevezett magas méltóság, akinek elsőrendű feladata mindenkor a vár védelmének megszervezése volt. E királyi hivatalnokok számára megépítették a nyugati szárnyat, ezzel a ház alapja elérte a mai zárt alakját, amelynek párhuzamos oldalai 22,8 m, illetve 26,1 m, a trapéz magassága 37,9 m, az épület összes alapterülete a zárt udvarral 925,1 m².

1560–1650 között hatott az épületre a késői reneszánsznak a világi építészetet egyenjogúsító, díszes részleteket kedvelő, üde levegőt árasztó szelleme. Az addig komor épület palotává alakult. A homlokzatot párkányok vízszintes övekre tagolták, erős konzolokra zárt, nagyablakos erkélyek épültek, az új kétszárnyú kapu féloszlopokra helyezett kosárv alakú, melynek övpárkánya alá domborműves hadijelvényeket helyeztek: zászlókat, mellvértet, pajzsokat, művészi csoportosításban, kialakult a loggiás, árkádos

udvarbelső és az utcai nagy pince középpilléres, boltozatos terme.

Ennek az időszaknak jelentős eseményei: III. Ferdinánd magyar királlyá koronázása 1625. november 27-én, az 1625. szeptember 8-tól november végéig tartó és az 1634. november 30-tól 1635. február végéig zajló országgyűlések. Azokban a hetekben-hónapokban Sopron belvárosa a főúri élet központja. Az uralkodó, kísérete és az ünnepélyes aktusokon résztvevő főurak a Templom utcai házakban szálltak meg. Az épület első emeleti homlokzatáról fahíd vezetett a ferenceseknek az utca túloldalán álló templomába.

A ház állandó lakói később városi tisztségviselők, prédikátorok voltak.

A török kiűzése után, a háborús veszély elmúltával, 1687-ben a város magánkézbe adta a városkapitányi palotát. A telekkönyvi adatok szerint először a Resch, majd 1734-ben a Somogyi, 1747-től a báró Amadé családé.

A ház új korszaka kezdődött 1752-ben, amikor Esterházy Miklós, a pompakedvelő herceg vásárolja meg, akinek építő kedvtelését a fertődi és a kismartoni kastélyok, művészetpártoló vonásait zeneiskola alapítása, zeneszerzők támogatása, Joseph Haydn 29 évig tartó alkalmazása jelzi. A palotát átalakította a szomszédos – már 1614 óta a család birtokában lévő – épület mintájára. Az átépítés a barokk korszak jegyében történt, mely törvényévé teszi a lendületet, a díszítést és a pompát. Az épület az Esterházyak két valóban világhírű barokk kastélya – a kismartoni (Eisenstadt) és az eszterházi (Fertőd) – között félúton, tőlük mintegy 25 km-re fekszik. A ház a két nagy kastély méretét, pompáját természetesen meg sem közelíti, mégis az egyik legreprezentatívabb soproni belvárosi házzá formálódott.

Az emeletre a mainál szűkösebb lépcsőház vezetett. A tágas előtérből három nagy utcai teremből és a hozzákapcsolódó három udvari szobából álló reprezentatív lakosztály nyílt, melyet az É-i szárnyon további három, közepes nagyságú, a lépcsőházi előtérből nyíló szoba egészített ki. A korábbi, sokféle helyiségből álló földszinten egységes, háztartási célokat szolgáló cselédségi szobákat alakítottak ki, a teljes háznép számára elegendő nagyságú konyhával. A várfallal párhuzamos Ny-i szárny és a D-i szárny hátsó traktusaiban 16 ló elhelyezésére alkalmas istálló és kocsiszín készült.

A homlokzaton is jelentős változásokkal éltek, néhány barokk elemmel díszítették a kaput és föléje helyezték – mint minden Esterházy tulajdonú nagyobb épületre – Mária szobrát, karján ülő Jézussal. A szobor háttere barokk kagyló-dísz, de a Madonna ruháját reneszánsz stílusú kőfaragások ékesítik. A szobor alatt helyezték el az Esterházyak címerét, mely a XVIII. század második feléből való.

A ház belseje is nagyot változott. A korábbi sötét fagerendákat fehérre vakolt, stukkóval díszített mennyezetek váltották fel. A szobák oldalfalait színes festések takarták. A XVIII. század közepén még igen drágák a Franciaországból, később Bajorországból importált selyemtapéták, melyekből csak a már említett két nagy Esterházy-kastélyba jutott. A rangban ezeket követő városi házukban a helybeli festőmesterek festenek hasonló mintákat, egyre gyakorlottabb kézzel.

A palota emeletén, az utcára néző nagyteremben két oldalon ún. „márványutazó” falfestés nyomaira bukkantak az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei és ezeket hosszú hónapok munkájával állították helyre. Az É-i szárny három boltíves szobájában a 11. festék- és meszelésréteg alatt különleges falfestésrészletek kerültek feltárássra. A lépcsőház felőli szobában hideg-szürkés alapra, olajzöld levelek közé helyezve nagy sárga, narancs és piros színű virágok bontják szirmaikat. A szoba festésének mintegy 30%-a korabeli és a 70%-a – az eredeti részek szabályának, ritmusának megfelelően – kiegészített. A szomszédos szoba meleg, vajsárga alapon felhúzott vesszőnyalábokból bontja ki gyönyörű vörös rózsáit és

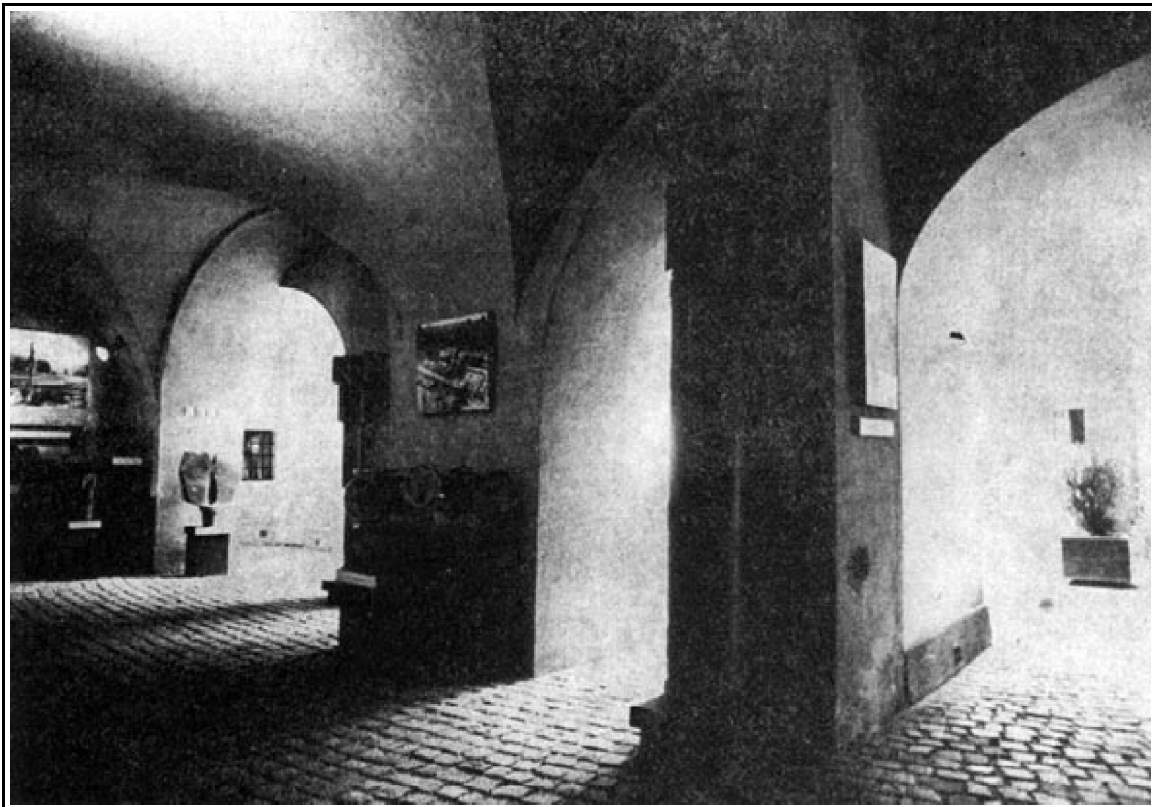

kék virágocskáit. E falfestés 45%-a eredeti, 55%-a restaurált.

Az eredeti falfestések korát a restaurátorok az 1740-es évekre teszik. Ez érdekes bizonyítéka annak, hogy a leggazdagabb főurak birtoklását megelőzően már a város felső polgári rétege is megengedhette magának a színes falfestés költséges divatját. Az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei Sopronban vizsgálták először rendszeresen a XVIII. századbeli színes falfestéseket. Az Új u. 18. szám 53alatt helyreállított, mitológiai jeleneteket ábrázoló, továbbá a Fabricius-ház és a Zichy-Meskó palota nagytermének országos híré, színes falfestései mellé, új kultúrtörténeti ízlés-formáról adnak tájékoztatást a múzeum restaurált falfestései.

A festett szobákban nem az eredeti, de korabeli szép barokk kályhák állnak. A kályhákat a tragikus sorsú Rudolf trónörökös özvegyének, Stefániának oroszvári kastélyából Győrbe került hagyatékából vásárolta meg és építtette be a múzeum az eredeti kályhák helyére, megtartva azok szobán kívülről történő tüzzrakási módját.

A mai kapualjat és kibővített lépcsőházat Esterházy Miklós építtette.

9. A mélyfúrás és a kutatás eszközei a volt kocsiszinben

Az épület történetéhez tartozik Mária Terézia 1773. szeptember 3-i látogatása, amikor néhány gyermekével és vejével, Albert herceggel a palotában fogadta a városi magisztrátus hódolatát.[18\(106\)](#)

Érdekes kiegészítése az épületnek és az Esterházyak zenekedvelését dicséri a bástyakertben 1789-ben

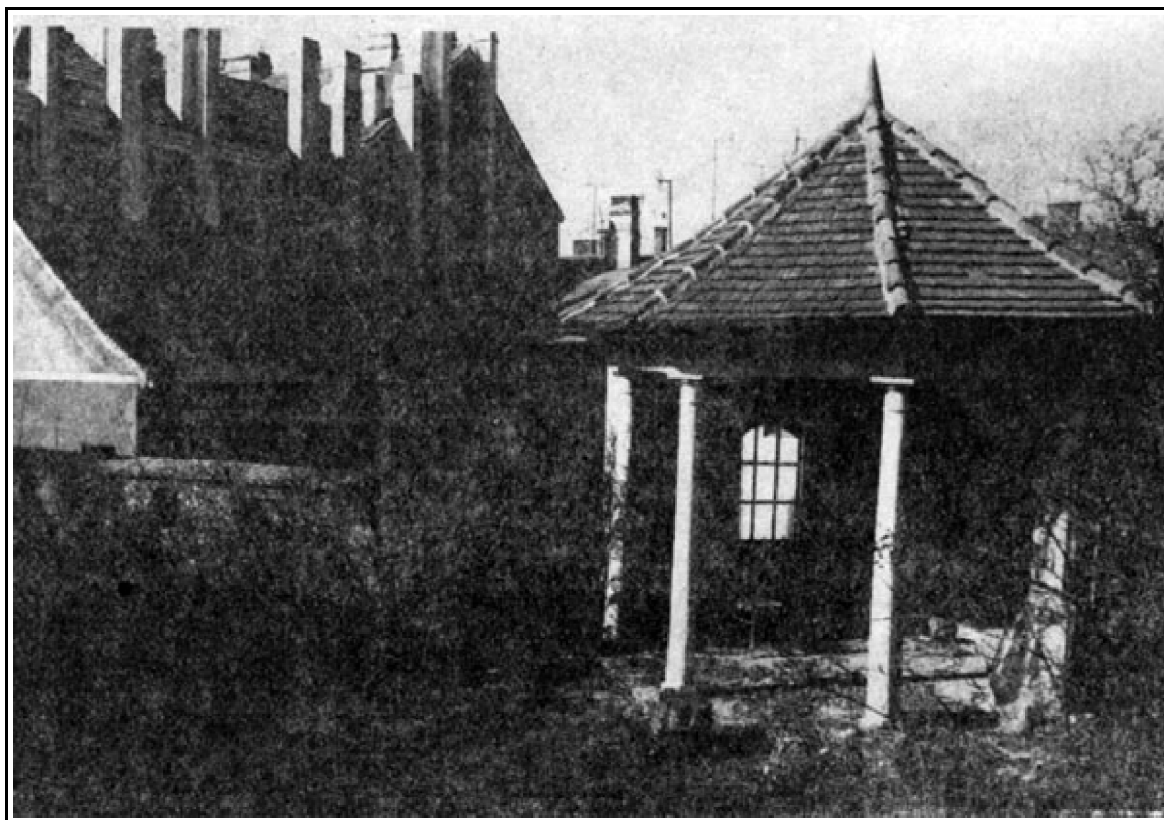

készült, faoszlopos, kerek kupolával fedett, elől nyitott pavilon.

Az épületnek korábban kevésbé ismert zenetörténeti vonatkozása, hogy Rauch András (1592–1656) zeneszerzőnek is otthont adott. Rauch életművére az utolsó 15 év zenetörténeti kutatásai derítettek fényt. Emlékét a palota homlokzatán elhelyezett bronz dombormű őrzi, Sz. Egyed Emma szobrász alkotása, akit Rauch-nak egy 1641-ben Nürnbergben megjelent munkáján látható képe ihletett. A mű a Soproni [54](#)Városszépítő Egyesület ajándékként került a múzeum frissen helyreállított homlokzatára 1979. december 21-én.[19\(107\)](#)

A palota vendége volt több ízben Joseph Haydn. Az Esterházyak zeneszeretete az épület történetében is nagy szerepet játszó, pompakedvelő Esterházy Miklósnak (1714–1790) életében érte el tetőfokát, aki Joseph Haydnt 1761–1790 között tartotta a család szolgálatában mint zeneszerzőt és karmestert.[20\(108\)](#)

Az 1800-as évek közepén a palota az Esterházyak jószágigazgatósági épülete lett. A XIX. század végén és a XX. század első felében az uradalom szempontjából jelentősége csökkent, de a folyamatos karbantartásnak köszönhető, hogy viszonylag jó állapotban érte meg a felszabadulást.

10. A bástyakeret a helyreállítás előtt

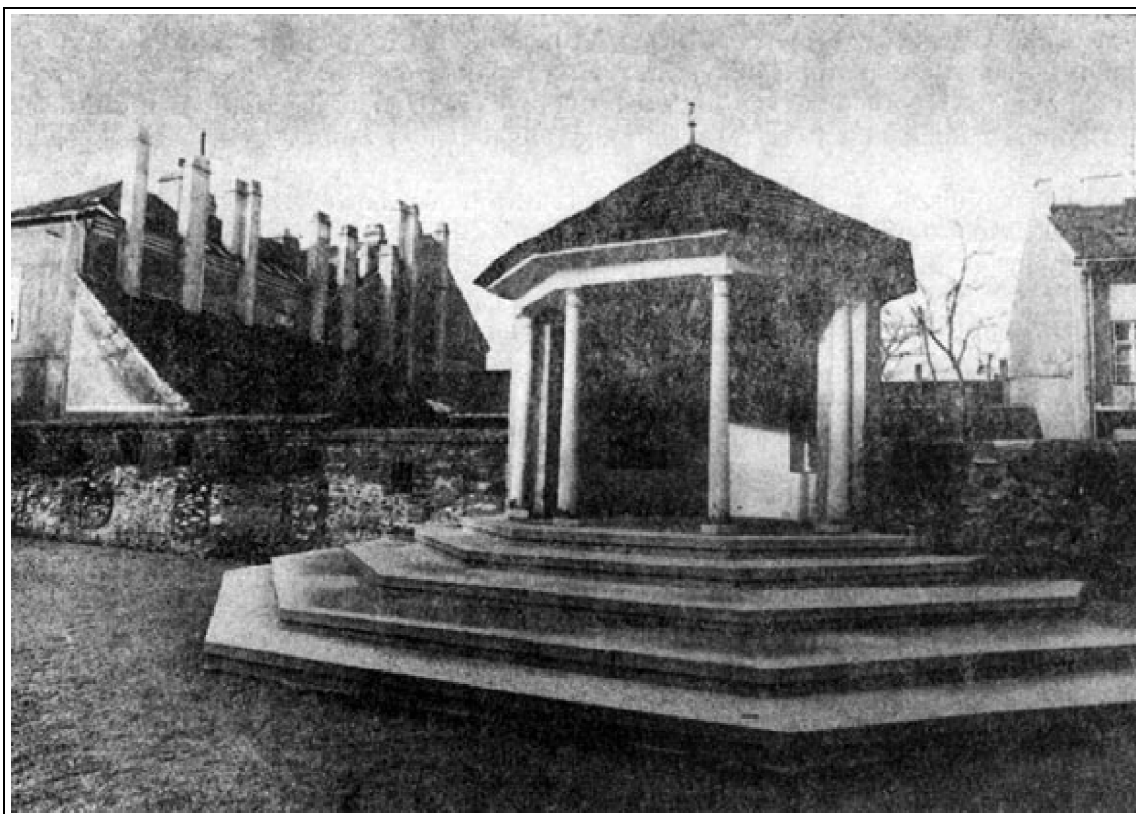
1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása / 4. Kiállítóterek és korszerű kiszolgáló létesítmények

4. Kiállítóterek és korszerű kiszolgáló létesítmények

A múzeumi célokra történt 1957. évi igénybevétel – mint említettük – nem járt átalakítási munkákkal. Az 1973-ban megkezdett műemléki kutatások és a korszerű múzeumi elveknek megfelelő helyiségiigények egyeztetése számos tervezési problémát vetett fel.

A kutatás feltárta az épület értékes középkori és reneszánsz részleteit, barokk beépítését, melyeket a XIX. és XX. századi új térosztások és befalazások eltakartak. Hosszas megfontolás után a helyreállítási terv a XVIII. század közepére kialakult 55 alaprajzhoz alkalmazkodott, melyet – a kevés helyre csoportosított egyedi gáz központi fűtés és vizesblokk beépítéseitől eltekintve – új funkciójában is megőrzött.

Az épület adott alaprajzi lehetőségeivel úgy kellett gazdálkodni, hogy a kiállítási helyiségeken és a szükséges irodákon kívül a tudományos kutatómunkára (könyvtár, olvasó, fotólaboratórium, kutatószobák), valamint muzeális anyag restaurálására és tárolására (restaurátor műhelyek, raktárak) is megfelelő helyiségek álljanak rendelkezésre. A helyiségiigény-növekedésnek megfelelő területnyereséget a szomszédos épülethez 35 évvel korábban kapcsolt 3 emeleti helyiség visszacsatolásával, a csak széntárolási célokat betöltő 8 m²-es pincetér teljes feltárásával és az eredeti, XV. század végi formában való helyreállításával, továbbá az első emelet két oldalsó szárnyára és a bástyakerti oldalra U-alakban történő tetőtérbeépítéssel lehetett elérni.

11. A bástyakert az 1780-as években épült zenepavilonnal (Haydn-koncertek)

A műemléki helyreállítás első ütemét a főfalak, boltozatok statikai megerősítései, az alapfalazatok és pillérek cseréi, az épület két szintjének vasbeton koszorúval történő összefogása, és mintegy 250 db 300–400 éves, 40×40 cm-es, 6–12 m hosszú, csapos fagerenda-födém Bohn-födémre és vasbeton lemezfödémre történő kicserélései jelentették.

A soproni belváros talajnedvességét az érintkezés síkjában a Bányászati Aknamélyítő Vállalat által fúrt – mintegy 1450 db, a falvastagságtól függően 25–150 cm hosszú – lyuk fúrásával és a gondosan beöntött xylifikob-anhydro folyékony szigetelőanyaggal zárták ki. A bástyakert mintegy 600 éves föltöltött földtömege káros nedvességének kiküszöbölése céljából, az épület hátsó falától 1,30 m-re 26,2 m hosszú, 4,2 m magas 25 cm-es vasbeton támfal épült. Ez a fal biztosítja az ősi – a kibontás után kövekkel, téglákkal és betonkiöntéssel kiegészített – hátsó falazat szellőzését. Ugyanakkor az épület és a támfal közötti feljáróba épített lépcsőkön át a belső udvarról közvetlenül ki lehet jutni a bástyakertbe. A kert megközelítése – függetlenül a kiállítóhelyektől – lehetőséget ad nyári esti zenés kulturális rendezvények megtartására.

56A helyreállított épületben 19 terem, illetve szoba, összesen 850 m² alapterületű kiállítás részére nyújt lehetőséget. A különböző építési periódusoknak megfelelően helyreállított – várfalakkal övezett – 645 m²-es újjáépített bástyakert is bemutatási célokat szolgál.

A középkori levegőt árasztó, bolthajtásos pincék, a földszint XVI. századi boltíves szobái, az első emelet 80 m²-es terme és 25–40 m²-es szobái, a loggiás udvar, az épület stílusához alkalmazkodó tetőtér-beépítés, a várfalakon nyugvó örökzöld növényzettel beépített függőkert, a különböző századokból származó várfal-részletek harmonikus műemléki együttest alkotnak. Az utcai frontra eső emeleti termek fehér ajtói, ablakai és táblás parkettjei még a XVIII. századból valók. Az emeleti helyiségek már nem restaurálható többi ajtói és ablakai, díszes kivitelben, vörösfenyőből készültek, szépen ívelt bronz kilincsekkel. Az utcai homlokzatnak első pillanatra szokatlannak tűnő kék színét a kő ablakkeretek és a fehérre festett párkányok szépen tagolják. A ballusztos fölépcső és a már részletezett falfestések mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a Templom utcai palota Sopron belvárosának egyik ékessége.[21\(109\)](#)

A belsőépítészek a műemlékileg helyreállított és barokk térkarakterrel bíró helyiségek atmoszféráját úgy őrizték meg – hozzáillő arányú, korszerű, mai bútorok és világítótestek beépítésével –, hogy az épület egésze önmagát is kiállításként tárja a látogató elé.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása / 5. A barokk palota és a bányászati technika sajátos harmóniája

5. A barokk palota és a bányászati technika sajátos harmóniája

A barokk palota, mint adott keret és a bányászat „rideg” technikájának emlékei, mint kiállítási tárgyak egyesítése különleges múzeumi installációt tett szükségessé. A kiállítás megépítésének és felszerelésének anyagi korlátai is voltak, a „hivatásos” múzeum-berendező szervek árajánlatai a ráfordítások lehetőségeit sokszorosan meghaladták. Ezért a múzeum állandó, 8–10 évre tervezett kiállítását saját tervezői és az időközben képesítést, gyakorlatot szerzett restaurátor, modellépítő, grafikus, berendező és fényképész szakemberei rendezték be a menetközben kialakított és felszerelt műhelyek segítségével. Néhány nagyobb műhelymunkánál a bányászati vállalatok adtak személyi és anyagi segítséget.

Az installáció magán viseli a bányászat jegyeit: a technikátörténetet bemutató tárlók bányaacsolat alakúak, az ásványkiállítás szekrényei kristályszerkezetre emlékeztetnek, a pénzverés-történet tárgyai középkori pénzváltó fülkéket utánzó tárlókban kaptak helyet, az olaj-, földgáz- és vízbányászat témáját cső alakú vitrinek foglalják magukba. A kiállítás hatása a 114 ezer látogató (1981. év) vendégkönyvi bejegyzése és szóbeli nyilatkozata szerint nagyon kedvező és ebben része van az egyedülálló, különleges installációnak is. [22\(110\)](#)

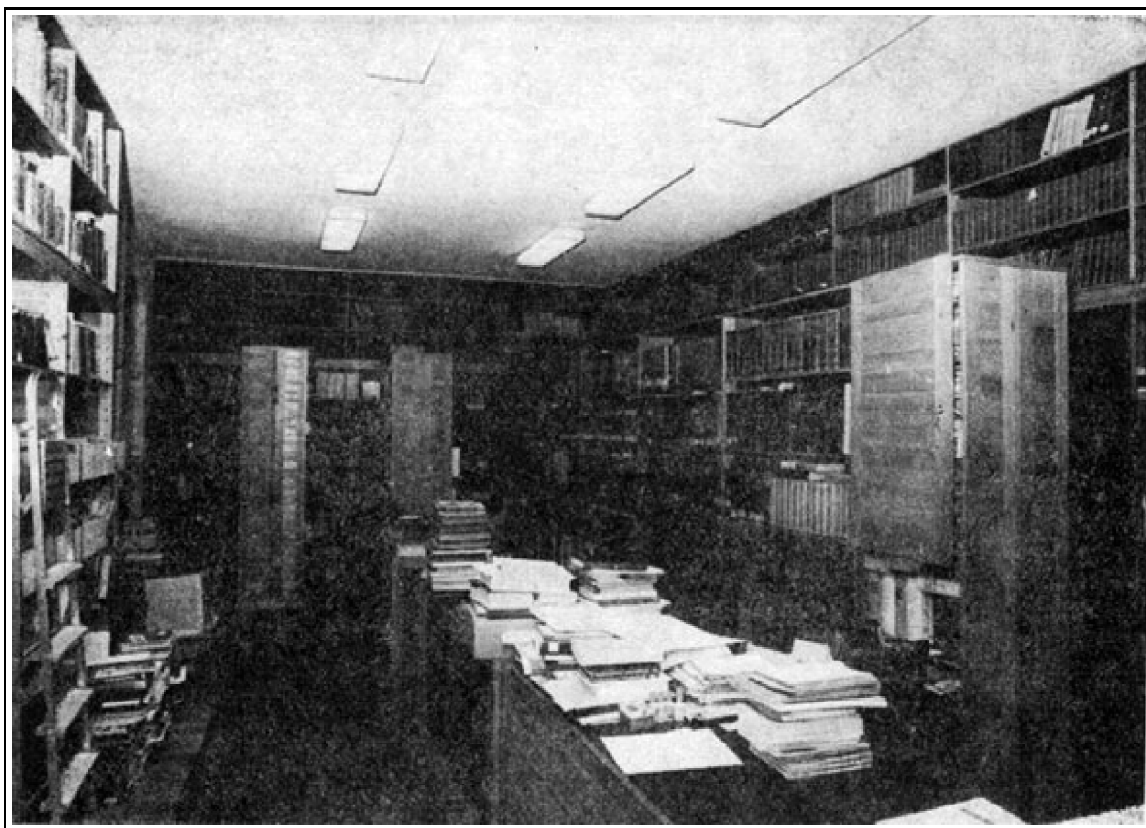
A múzeum mintegy 600 éves épülete sokszor került átalakításra, de az 1975–79. évek közötti időszak műemléki helyreállítása és bővítése – méreteiben és minőségében – jóval meghaladja a korábbiakat. A helyreállított épület több emberöltőre alkalmas lesz feladata betöltésére.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása / 6. A múzeum szerepe Sopron kulturális életében

6. A múzeum szerepe Sopron kulturális életében

Sopronnak évszázados kapcsolatai vannak a bányászattal. A város határában Brennbergbányán nyílt meg 1753-ban az első hazai szénbánya, mely az 1870-es évekig a felét adta az ország széntermelésének. Sopron városa 1919-ben otthont adott a bányászati felsőoktatásnak és a Tanácsköztársaság időszakában letelepítette a selmeci akadémiát, mely a városban töltött 40 év alatt emelkedett egyetem rangjára. A város rómaiakori emlékeit, gazdag gótikus és reneszánsz elemeket tartalmazó belvárosát, [57](#) barokk építészeti kincseit, továbbá egyedülálló múzeumi együttesét jól egészíti ki egy ősi, különleges iparág múltját bemutató múzeum. A város pártfogása – a múzeumépület negyedszázaddal korábbi felajánlását követően – az újjáépítés időszakában az építéssel összefüggő ügyek gyors, segítő intézésében és nem utolsósorban a városban letelepült technikus-muzeológus szakemberek lakásmegoldásának támogatásában nyilvánult meg.

12. A könyvtár részlete

A város fejlesztési terveiben – elsősorban a kulturális rendezvényeinek lebonyolításánál és programok összeállításánál – számol a múzeummal, melynek állandó kiállítását, bástyakertjét, szép és érdekes környezetét minden közművelődési és idegenforgalmi szervezet hangsúlyozottan ajánlja a várost évente felkereső 1,4–1,5 millió látogató figyelmébe.

A magyar bányászatnak az anyagi és szellemi energiáit a felszabadulást követő első évtizedben lekötötték a helyreállítási, majd az ország sorsát formáló nagyütemű iparfejlesztési feladatok. Az 1950-es évek végétől kezdve a bányászat múltjának tisztelete már megnyilvánult az emlékek óvásában és megőrzésében.

A Központi Bányászati Múzeum létesítését, majd műemléki helyreállítását és berendezését a bányai iparban dolgozók szakma iránti szeretete, érdeklődése, az iparágak, vállalatok vezetőinek támogatása és mindezek révén létrehozott intézkedések sorozata tette lehetővé.²³⁽¹¹¹⁾ Ezt hirdeti az épület falán elhelyezett szerény márványtábla.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tipity János: Soproni kovácsoltvas- emlékek

Tipity János: Soproni kovácsoltvas- emlékek

A soproni kézművesség történetének értékes, megbecsülendő, esetenként műemlékvédelemre szoruló emlékei azok a kovácsolt vasból készült darabok, amelyeket a következőkben rajzban is bemutatok.

1. sz. kép: az Ady Endre u. 7. sz. lakóház utcai fakapujában két azonos betétrács. Anyaga 10×10 mm-es szálvás, a kritikus érintkezési pontokon rejtett szegecseléssel. Díszítő elemeik: bilincsek, takarókorongok és a mértani középpontban egy-egy rozetta. Szép példája a rács anyagával való díszítésnek.

2. sz. kép: a Május 1. tér 48. sz. lakóépület fakapujában két azonos betétrács. Anyaga 10×10 mm-es pálcavas. Díszítő elemeik: távolságtartó gömbök, akantuszlevelek, stilizált tulipánok, bilincsek és a középre helyezett szörnymaszkok. Az utóbbi igen eredeti, sok helyen dívó szokás volt. Szellemes, jókezű mester munkájára utal.

3. sz. kép: a Mátyás király u. 28. sz. lakóépület fakapujában két azonos betétrács. Századunk elejéről való munkákra hasonlít anyagszerűtlen kanyargásaival, szecessziós elemeivel. A jól elhelyezett napraforgók és a tüzesen lapított hajlítások pazarul tölti ki az 5×15 mm-es mértani keretet. Anyaga 10×15 mm-es pálcavas.

4. sz. kép: a Kossuth Lajos u. 28. sz. lakóépület utcai kapujának felülvilágítási rácsa. Anyaga 10×10 mm-es pálcavas, csak a felső három karika és a virágcsokrot szimbolizáló három szirmóé 6×19 mm-es. A nagyon szellemesen és jó stílusérzékkel elhelyezett kevés akantuszlevél a későbarokk korra emlékeztet. Szobadísznek sem lenne utolsó, hát még múzeumban.

5. sz. kép: a Május 1. tér 21. sz. lakóépület kapujának felülvilágítási rácsa. Anyaga 6×12 és 12×12 mm-es lapos és szálvás. A félkör tömör térkitöltését egyetlen tényező, a főhelyre tervezett monogram uralja. Az egész együtt viszont nagyon igényes és jó ízlésű mester műve. Stílusa századunk elejét idézi.

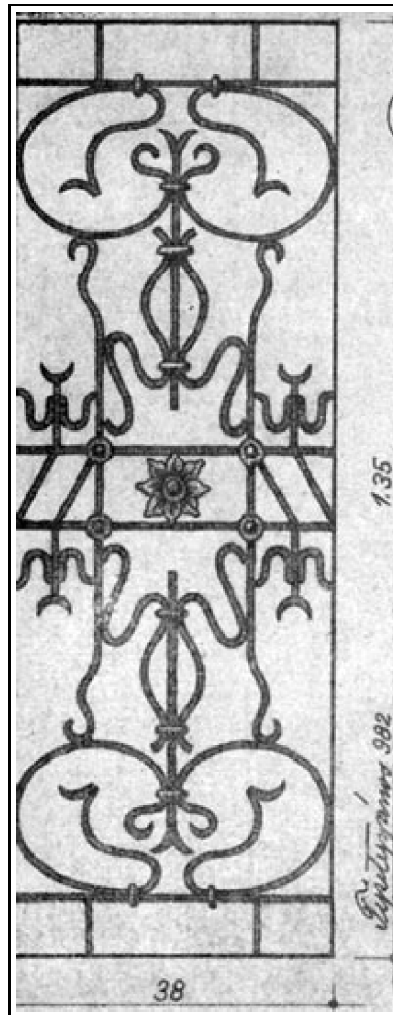
6. sz. kép: a Templom u. 1. sz. (Kállai Éva középiskolai kollégium) kapujának felülvilágítási rácsa. Anyaga 6×20 és 10×20 mm-es laposacél. A középkori kolostor káptalantermének bejárata feletti alkotás magán viseli az egyház nagyságának és gazdagságának jegyeit. Natur ágak és levelek tüzesen kialakítva. Szellemes, nagytudósú mester műve.

7. sz. kép: a Május 1. tér 9. sz. lakóépület 8 pinceablakának védőrácsa. Anyaga 8×25 mm-es laposacél. Az ízlésesen kitöltött tér díszítő motívumai egyetlen bilincsel vannak összefogva. A rácsot síma levélkezdemények, rozetták, akantuszlevelek és kacsok teszik tiszteletreméltó műlakatos alkotássá, emlékké.

8. sz. kép: a Hátsókapu u. 3. sz. lakóházon 3 ablakvédő rács. A házon márványtábla hirdeti: „Műemlék. A

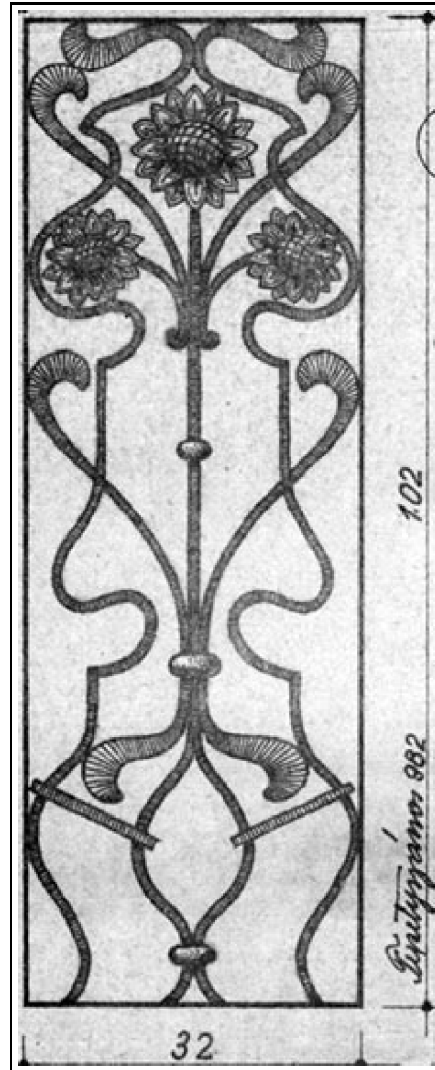
későrokokó épületet 1773-ban Herbst János patikus építtette. A keleti rész a 18. szd. végén készült. Helyreállította: az Országos Műemléki Felügyelőség 1968–69-ben”. A rács anyaga 10×15 és 10×20 mm-es laposvas. A későrokokónak igen jellemző példánya vonalvezetésben és fantáziagazdagságban egyaránt. Feltétlenül múzeumi védelmet érdemelne.

(Folytatjuk.)

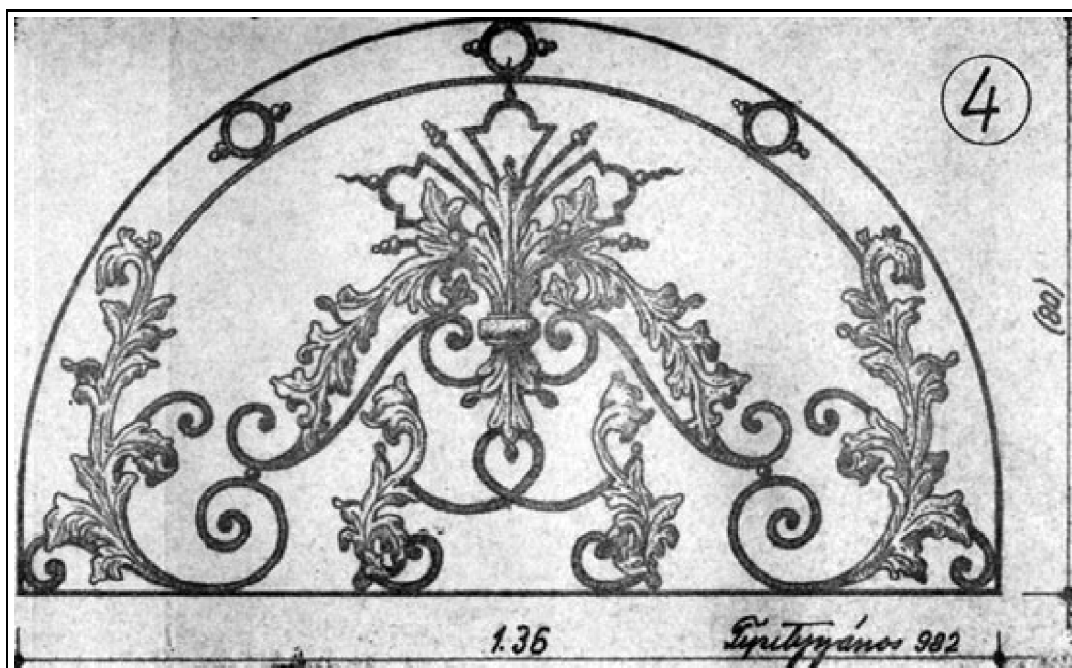

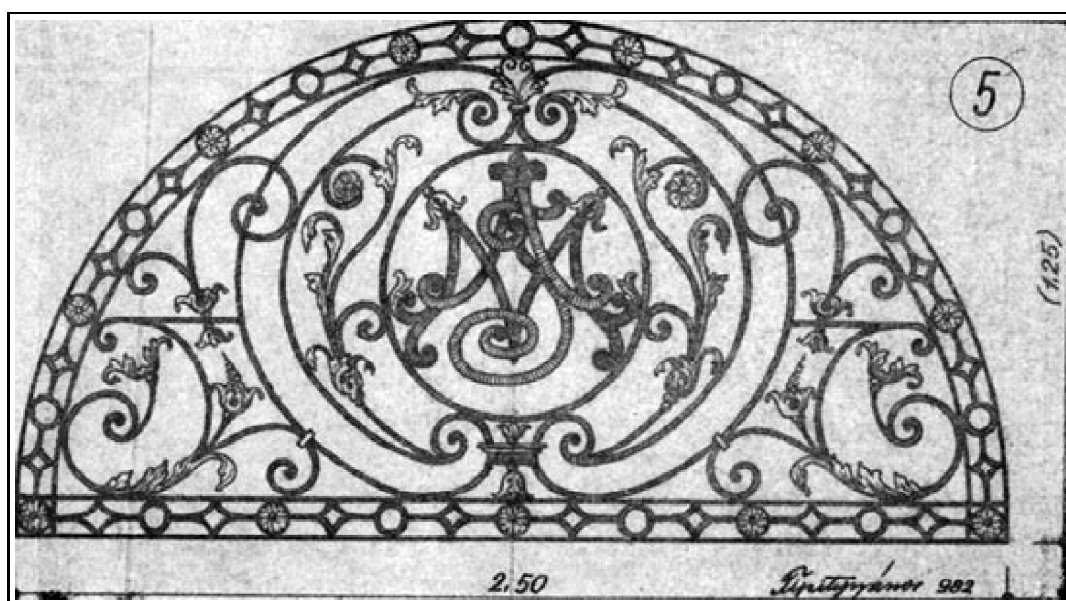
591. és 2. kép

603. kép

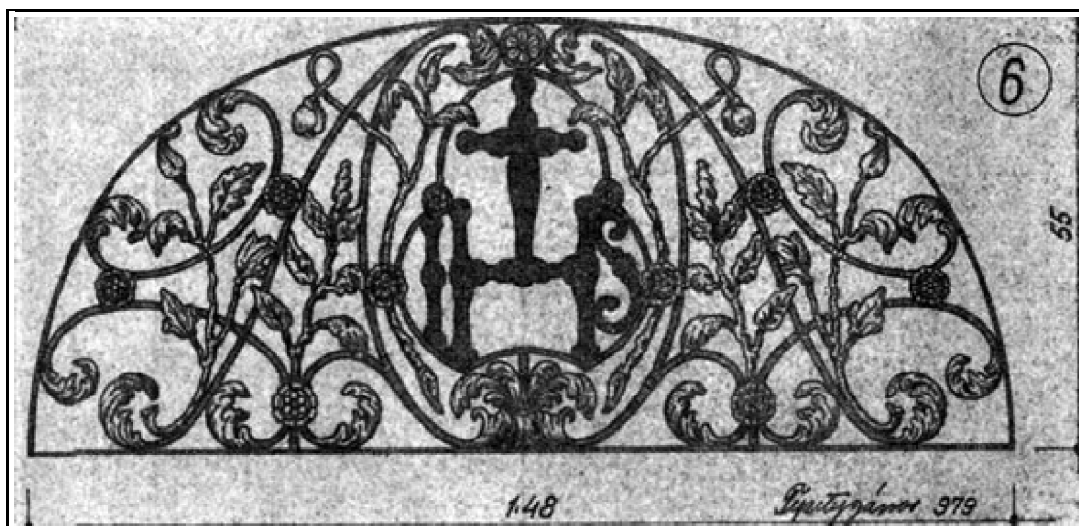

614. kép

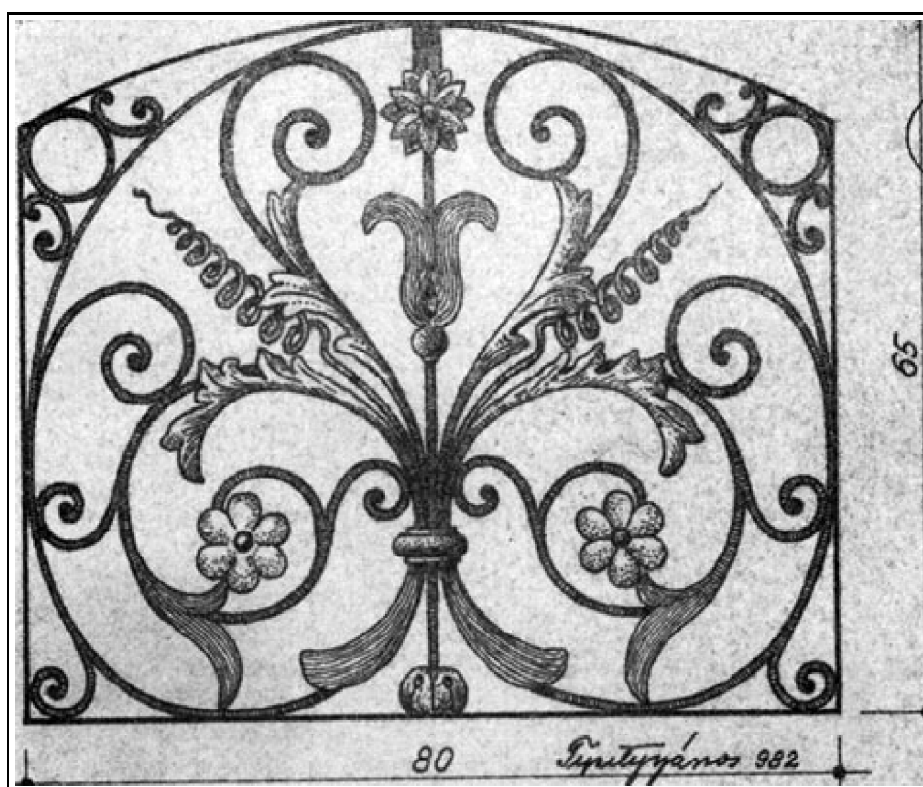

625. kép

636. kép

647. kép

658. kép

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tompos Ernő: A Freiseisen bányászcsalád címere a soproni Központi Bányászati Múzeumban

66 Tompos Ernő: A Freiseisen bányászcsalád címere a soproni Központi Bányászati Múzeumban

1. Freiseisen György sírköve körmöcbányai vártemplomban

1. Freiseisen György, a körmöcbányai „Goldkunsthandlung” (ma az aranytartalmat megállapító laboratóriumnak neveznék) vezetője 1603. okt. 11-én hunyt el (1. kép). Az akkori szokásoknak megfelelően a halottas ágyán, egy piros szegfűvel a kezében, lefestették (2. kép). Sajnos az olajfestmény festője ismeretlen, pedig jókezű művész lehetett. A halott fölé festett címer polgári címere a családnak, mert csak az elhunyt fiai részesültek hat évvel később nemesi címeradományozásban.¹⁽¹¹²⁾

67A polgári címer (3. kép): csücskös pajzs fekete mezejében, zöld hármashalmon álló kétfarkú arany

oroszlán, két első mancsában ezüst színű *rudat* tart. A pajzson zárt tornasisak van, amelyet turbánhoz hasonló fekete-sárga tekercs díszít, ebből kilibegő, ugyancsak fekete-sárga szalagokkal. Sisakdísz: jobbról fekete-sárga, balról sárga-fekete színben vágott szarvak között a pajzsbeli oroszlán, növekvő alakban. A szarvak tárcsájából 3–3 toll áll ki, jobbról sárga-fekete-sárga, balról feketesárga-fekete színekben. A sisaktartó: fekete-sárga.

2. Freiseisen György halotti képe

A nemesi címer (4. kép) kékben, zöld alapon álló kétfarkú arany oroszlán ezüst *rudat* tart. A rostéllyal ellátott sisakon leveles arany korona, ebből nő ki a sisakdísz: két szarv között a pajzsbelihez hasonló növekvő arany oroszlán. A szarvak közül a jobboldali arannyal és kékkel vágott, tárcsájába 3 tollat tűztek, kékarany-kék színekben. A baloldali kék-arannyal vágott, a tollak itt veres-arany-veres színűek. A sisaktakaró: jobbról kék-arany, balról veres-arany színű.

A két, közel egykorú címer összehasonlítása: a polgári címer sisakja – a nyugati szokásoknak megfelelően – zárt. A bécsi udvari kancellária címerfestőinél ismételtelen előfordult, hogy a magyar címert kérő kismemesek beadványában felvázolt címerrajzon a sisakrostélyt áthúzták és a nemességet nyerőnek is csak olyan sisakot festettek az armálisába, mint amilyent a német polgárok viselhettek. A nemesi címernél fekete-sárga tekercs helyett leveles arany korona van a sisakon. A pajzs színe a magyar gyakorlatnak megfelelően kékre változott: hogy ebben a császári fekete-sárga színek elleni ellenzenv megnyilvánulását kell-e látnunk, az ma már nem deríthető ki. Azt, hogy a *sonnenfelsi* előnevet mikor kapták, vagy mikor

vették fel, eddig nem lehetett megállapítani.

68 Nyugaton lehetőleg nem alkalmaztak kettőnél több színt a címereken, itt a nemesi címer négy színű. A család nevét a helyi kiejtésnek megfelelően *Fraisaisen*-nek írták.

A család nevéből következtetve valószínűleg maróvasat (*fraiseisen*) tart az oroszlán körmei között. Ebben az esetben, ti. mikor a címerkép és a család neve között vonatkozás áll fenn, „beszélő” címerről van szó.

2. A mai német műszaki nyelvben használatos *fräsen* 'marat, maratással megmunkál' ugyanis a francia *fraiser* 'ua.' szóból származik, amelyet a német bányászok, kohászok eredetileg *fraisien*-nek ejtettek. A családnév és vele a „beszélő” címerkép e technológiának tehát korai emléke. A német nyelvészeti irodalom eddig nem tudta megfejtetni a máshonnan is ismert családnevet. [2\(113\)](#)

3. Freiseisen György polgári címere

694. A Freiseisen-család nemesi címere

3. A hasonló nevű tiroli családból Keresztély és Ábrahám 1582. ápr. 10-én kaptak polgári címeres levelet. A címer: fekete mezőben, zöld hármashalmon ágaskodó arany egyszarvú. A sisakon fekete-sárga tekercsből kinövő arany egyszarvú. Sisaktakarók: fekete-sárga.³⁽¹¹⁴⁾ Ezt a címet Miksa főherceg, a Német Lovagrend nagymestere 1600. júl. 15-én azzal javította meg, hogy az adományosok a tekercs felett egy „pogány koronát” viselhetek. Ez a korona a magyar címertanban ismeretlen és nyugaton is csak elvétve fordul elő. A XV–XVI. században az antik emlékek ⁷⁰után érdeklődő humanisták vezették be, a római pénzeken látható koronák hatására (4. kép), pl. Valerianus császár (i. sz. 253–258) ezüstpénzén. Ezt a címet, nyilván a család kérésére Miksa fhg. újból megváltoztatta oly értelemben, hogy ezután már leveles arany koronát festettek a címerbe.⁴⁽¹¹⁵⁾

Mint a fentiekből láthatjuk, a családnál polgári címer bőven akadt, de tudjuk azt is, hogy sem a bécsi udvar, sem a bányászati főhatóságok nem nézték jó szemmel, ha a bányatisztek magyar nemességet szereztek, mert ezzel kivonták magukat az ő bírói fennhatóságuk alól; ettől fogva ui. a vármegyéhez és a magyar királyi bírósághoz tartoztak a peres ügyeik.

5. Valerianus császár pénze az ún. pogány korból

A magyar bányászati és genealógiai irodalomban sokszor szerepelnek a család tagjai. Főként Péch Antal műveiben,[5\(116\)](#) és a soproni Központi Bányászati Múzeum adattárában őrzött feljegyzéseiben (pl. az armális másolata). De leszármazásuk egy-egy ágát hozza Nagy Iván,[6\(117\)](#) valamint Kempelen Béla műve is.[7\(118\)](#) A család nem szakadt el a bányászattól és a legújabb időkig adott bányamérnököket az országnak.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / † Szájer József: Az alsófokú népoktatás megindulása Sopronban (1945–46)

71 † Szájer József: Az alsófokú népoktatás megindulása Sopronban (1945–46)

1. A front közeledése miatt 1944. október 31-én Sopron város összes iskolájában megszűnt a tanítás, s ez sok száz diák távozását is eredményezte.[1\(119\)](#)

1945. április 1-én szabadult fel Sopron a fasiszta elnyomás alól. Ugyanakkor a város házainak falain megjelent Romanov alezredes városparancsnok magyar nyelvű nyomtatott rendelete. Ez többek között felhívta a figyelmet arra, hogy a helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítsék elő az iskolák működését.[2\(120\)](#)

Egy soproni tanító visszaemlékezésében reálisan ecsetelte 1945. április első napjait. Április 3-án a Győri úton át érkezett Sopronba. Törmelék és üvegcserep fedte az utcákat, romokban hevert az egész város. Így állt meg volt iskolája épülete előtt. Oda könnyen bejutott, mert ajtaja, ablaka alig volt; a bútorzatot, iskolai felszereléseket tönkretéve találta. Az iskoláját látva kételkedett abban, hogy valaha is ott fog újból tanítani. De hamar elkezdődött a munka. A meglévő ablakkeretekbe összetapasztott mozaik üvegtáblák kerültek. A

tantermekbe előbb-utóbb bútordarabokat, padokat, táblát pótló alkalmatosságokat és táblákat is szereztek. Azután egy, majd két és több tanteremben indult meg a tanítás. Egyre gyarapodott a tanítók, és velük együtt nőtt az iskolába járó tanulók száma is. Ez volt a kezdet.[3\(121\)](#)

Sopronban öt iskola vált teljesen használhatatlanná, de a többi is romos, elhanyagolt állapotban volt. A városunkat és gyermekeinket szerető emberek legelsőként az iskolák rendbehozását és újjáépítését kezdték meg. Néhány nappal a front elvonulása után az itthon maradt tanítók, tanárok többsége hozzálátott az oktatás lehetőségeinek megteremtéséhez. Ebben az építómunkában fizikai erejüket is belevetve szorgoskodtak az iskolák helyreállításában. Az iskolák újjáépítésekor végzett munkáról pénzértékben adataink nincsenek, mert azt akkor senki sem tartotta számon; egy volt a lényeg, építeni és eltüntetni a háborús nyomokat.[4\(122\)](#)

Április 25-én dr. Hám Tibor, Sopron vármegye főispánja magához kérte az iskolák vezetőit, hogy az oktatás megindítását megbeszélje. Feladatul határozta meg a tanítás azonnali megkezdését demokratikus szellemben.[5\(123\)](#)

2. A főispán kérésének az iskolák vezetői eleget tettek. Diákjaik között végzett toborzó, felvilágosító munkájuknak köszönhető, hogy 1945. április 27-e és május 5-e között Sopron város iskoláiban újból elkezdődött a tanítás. Rövidítve ugyan, de befejeződhetett a nyilas terror idején félbeszakított tanév.[6\(124\)](#)

A felszabadulás előtti oktatásügyi igazgatás változatlanul megmaradt 1945-ben. Az akkori megyei és törvényhatósági beosztásnak megfelelően Sopronban a tanfelügyelőségen intézték a népoktatás ügyét. A tanfelügyelői hivatal városi és megyei törvényhatóság területére szóló illetékességgel működött. A feladatkör 1945-ben szükségszerűen [72](#)mind szélesebb lett; egyrészt, a háború okozta bajok, károk helyreállítása, az újjáépítés és a megindult fejlesztés; másrészt az új általános iskolai egység szervezése miatt.[3\(125\)](#)

Az iskolák eleinte leküzdhetetlennek látszó gondokkal küszködtek. A tantermeken és a felszereléseken kívül, a füzetek és a könyvek is hiányoztak. Az indulásnál a biztató az volt, hogy pedagógus, épület és felszerelés hiányában, de még a régi keretek között újból megindult az iskolai oktatás munkája.[7\(126\)](#)

Az Új Sopron 1945. május 20-i számában olvasható az iskolai oktatás megindulásával kapcsolatos cikk. Szeptember 1-e már régen elmúlt, de mégis azt kell mondani, hogy most kezdődik a tanév, egy új korszak első tanéve, melyet meglehetősen készületlenül kezdtek meg az iskolák. Nem volt még oktatási reform, s nem voltak új tankönyvek, városunk pedagógusai még nem ismerték a Faragó László-féle nyolc osztályos népiskolai tervezetet.[8\(127\)](#)

A város belterületén a három római katolikus fiúiskola a Petőfi téren lévő Szent Imre elemi fiúiskolában összevontan, váltakozó tanításban; az Orsolya téren lévő Szent Orsolya rendnél két római katolikus leányiskola; az evangélikusoknál a két elemi iskola (a Deák téri és a Színház utcai) összevontan kezdte meg az oktatást. Az izraelita iskola 1945-ben már nem nyílt meg. A három tanítóképző (Szt. Orsolya Rend, Isteni Megváltó Leányai, Evangélikus) mellett működő gyakorló iskolák is megindultak. Megkezdte munkáját a Halász utcai Polgári Fiúiskola és a Mátyás király utcában lévő Polgári Leányiskola is.[7\(128\)](#)

Ebben az elég keserves csonka tanévben városunk iskoláiban csak két lényeges oktatási feladatot lehetett megvalósítani. Egyrészt utat kaptak a demokratikus nézetek, másrészt a tanítás folyamatosságát a legtöbb iskolában sikerült biztosítani, bár az oktatás csak pár hónapig tartott.

A tanév megindulásával egyidőben kezdték meg az iskolák tananyagának reformját, a tankönyvek felülvizsgálatát is. A könyvek telítve voltak a Horthy-rendszer reakciós nézeteivel, így lényeges volt a probléma megoldása.⁹⁽¹²⁹⁾

Sopron iskoláiban a tanügyi hatóság által kiadott 684/1945. tf. sz. rendelet értelmében felül kellett vizsgálni az addig használt tankönyveket, és kérték a tanítókat, hogy a lehetőségeknek megfelelően antifasiszta szellemben foglalkozzanak a gyerekekkel. Iskoláinkban összegyűjtötték a tanulóktól a történelem- és a földrajz-könyveket, a magyar irodalmi, gazdasági, társadalomismereti és más tankönyvekből oldalakat téptek ki, fejezeteket ragasztattak le.¹⁰⁽¹³⁰⁾ Új tankönyvek hiányában a tanítók tollbamondták a tanulandó szöveget, így füzetből tanultak a gyerekek.

1945. július 8–10-e között a tanfelügyelőség megszervezte Sopronban a népiskolai tanítók átképző tanfolyamát. A tanfolyam tárgysorozatában aktuális, a demokratikus átalakulást segítő témák szerepeltek: magyar demokrácia; szociális kérdések Magyarországon; humanizmus; magyar szellem, magyar kultúra; magyar történelmi szemlélet; pedagógiai módszereink új megvilágításban. Az átképző tanfolyamokon a legjobb tanárok, vagy iskolán kívüli előadók tartották az előadásokat.¹¹⁽¹³¹⁾ A tanfolyam elérte célját. Elősegítette a tanítók beilleszkedését a megváltozott helyzetbe. Az előadások során ⁷³megismerhették a demokrácia szellemi célkitűzéseit. Több felszólaló hangsúlyozta, hogy a tanítók is be akarnak illeszkedni az új demokratikus rendszerbe.¹²⁽¹³²⁾

3. Az 1945/46-os tanév már szeptember elején megkezdődött. Az időpont békebeli volt, de a körülményekről ugyanez nem mondható el. Sopronban az iskolákat ért háborús károk, a tanárok és a diákok nyomorúságos körülményei, a régi rendszer híveinek zavartkeltései, s a jövőt illető bizonytalanságok külön is, de együttvéve még inkább objektív hátráltató tényezőt jelentettek. 1945 szeptemberében városunk komoly gondokkal küszködő 49 iskolájában mintegy tízezer ifjú kezdte meg tanulmányait. Megnyugtató az volt, hogy az iskolák vezetői mindent megtettek annak érdekében, hogy valamilyen formában biztosítsák a tanítás zavartalanságát.¹³⁽¹³³⁾

Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1988/1945. tf. sz. rendelkezésével szabályozta az 1945/46. iskolai év megkezdését, tanulmányi rendjét és az általános iskola szervezését. A vallás és közoktatásügyi miniszter 37.000/1945. V. K. M. számú rendelete értelmében a népiskolai kereten belül „általános iskola” néven új iskolát kell szervezni. Ahol lehetőség van, meg kell indítani az általános iskola V. osztályát. Ez az elemi iskolák 5., a polgári iskolák és a gimnáziumok I. osztályaira épülve vált lehetségessé. A soproni iskolák egyházi jellege miatt az általános iskola szervezése a gimnáziumokban nagyon nehezen haladt. Ezért az 1945/46. tanév elején a leány- és fiú polgári iskolában és a két állami elemi iskolában szervezték meg az általános iskola V. osztályát.³⁽¹³⁴⁾ Az általános iskolai tanítás ingyenességét jelezte az, hogy az I. és az V. osztályba beiratkozott tanulók sem beiratási díjat, sem tandíjat nem fizettek. Az általános iskola V. osztályában a szabadfoglalkozási tantárgyak között választható idegen nyelvként szerepelt az orosz nyelv.¹⁴⁽¹³⁵⁾

Az orosz nyelv bevezetése és tanításának elősegítése érdekében orosz nyelvtanfolyamot szerveztek a jelentkező nevelők részére. Városunkban 1945. október 1-én hat nevelő kezdte meg általános iskoláinkban az orosz nyelv tanulását és tanítását.¹⁵⁽¹³⁶⁾

Az indulást, a tanítás zavartalanságát befolyásolta a tél közeledése, a hideg idő, mivel az iskolák nem rendelkeztek tüzelővel. Osztályokat vontak össze, pár jól fűthető teremben váltakozva tanítottak a hét kijelölt napjain.¹⁰⁽¹³⁷⁾ Az iskolák a szülők segítségét kérték, s minden tanuló a könyvek és a füzetek mellett

tűzfát is vitt magával az iskolába.[16\(138\)](#)

Az újságírók több soproni iskolát látogattak meg olyan céllal, hogy megismerkedjenek a tanítás nehézségeivel. Elsőnek a Petőfi téren lévő Szent Imre Fiúiskolába vezetett útjuk. „Nagy nehézségek árán tudtuk iskolánkat helyrehozni” – mondotta Szarka Árpád igazgató. A bombázások folyamán az összes ablak betört, a tetőzet megrongálódott, az iskola felszerelésének jó része szintén elpusztult. A külső ablakokat sikerült beüvegeztetni, s a padok jó részét is sikerült több iskolából biztosítani. Három iskolát vontak össze úgy, hogy a Szent. Mihály és a Szent István iskolák diákjai is ide jártak. 16 osztályban, átlagos ötvenes létszámmal folyt a tanítás; helyszüke miatt váltakozó rendszerben. Az első és az ötödik osztályban már az általános iskolai tanterv szerint tanítottak. Az ötödik osztály tananyaga két tantárggyal bővült; latin nyelvvel és kertészettel. Az összes felső osztályban bevezették a „mindennapi kérdések óráját. A tanítást nagyon megnehezíti, hogy a demokratikus könyveink még egyáltalán nem érkeztek meg, a tavalyiak közül pedig csak az olvasókönyvet használjuk – mondotta az igazgató. A szörnyű világégésnek tudom be, hogy a tanulók egy részének lelkiállaga eldurvult. A nehéz gazdasági viszonyok is érezhetők: a gyermekek nagy része rosszul öltözött és nagyon rosszul táplált. Sok az olyan szegény gyermek, aki a hideg idő ellenére még mindig mezítláb jár, pedig a tantermek tüzelőanyag [74](#)hiányában fűtetlenek. Hogy a gyermek ne fázzék, húsz-harminc percenként szabad tornát végzünk”.

A tankönyv hiánya mellett a füzetek hiánya is akadályozta a tanítást. Segítséget jelentett, hogy az evangélikus konvent saját papírjából 1300 füzetet készített a tanulók részére.[16\(139\)](#)

1945. november 3-án Sopron város iskolái a városi kommunista párthoz fordultak segítségért. A MKP soproni szervezete a kérésnek gyorsan eleget tett; 3500 füzetet, több száz tankönyvet szerzett Budapestről, és osztott szét a szegénysorsú gyermekek között.[17\(140\)](#)

A tanítók és tanárok nem használhatták a régi segédkönyveket. A tantermekből eltávolították az idejétmúlt oktató faliképeket. Megtörtént a nevelői könyvtárak alapos revíziója is. A revíziót azonban túl buzgón hajtották végre – ez sok soproni pedagógus véleménye –, mert sajnos sok múlt századi oktatási, tantárgy-pedagógiai könyvritkaság is a revízió áldozatául esett.

A legfiatalabbakat tömörítő szervezet, az úttörő szervezeti élet megindulását és megerősödését városunkban több tényező befolyásolta. Szervezésekor a puszta léte elismeréséért kellett kiállni. Ugyanis a cserkészmozgalom és a Szívgyárda 1945 őszén újjáéledt, átfogta az iskoláskorú fiatalságot. Bár elvetették a sovíniszta, irredenta jelleget, a szervezetek továbbra is az egyház hatáskörébe tartoztak, és az egyház szelleme hatotta át azokat.[18\(141\)](#)

4. 1946 márciusában hazánk különböző vidékein megmozdulások zajlottak le, melyek elől a jobboldal kénytelen volt meghátrálni. A baloldal Sopronban sem volt tétlen. Több ezer ember vonult fel a város utcáin, s követelte az államapparátus megtisztítását a népellenes elemektől. A tömeg sürgette többek között azt is, hogy „a reakció távozzék a közoktatásból”.[19\(142\)](#)

Az Új Sopron c. napilap 1946. április 17-i számában „A soproni pedagógusok problémái napjainkban” címmel hangsúlyozta, hogy a tanítók és a tanárok azok, akik a demokrácia elért és kiharcolt eredményeit megszilárdítják, új ifjúságot nevelnek a független demokratikus Magyarország felépítéséhez. Nem közömbös tehát, hogy kik azok, akik a jövő nemzedékét nevelik, milyen magatartást tanúsítanak a demokráciával szemben, hogyan élnek, és hogyan látják a jövő kialakulását. Ezekre a kérdésekre kapott feleletet az újságíró dr. Augusztinovicz Elemér tanártól, a soproni pedagógusok szakszervezetének titkárától. Elmondotta, hogy Sopronban több mint 300 pedagógus él. Ezek közül csak egyet ítélt

állásvesztésre az Igazoló Bizottság. A pedagógusok általában tartózkodnak a politikai életbe való bekapcsolódástól, és csak nagyon kevés tagja közülük valamelyik pártnak. Anyagilag rosszul állnak, nagyrészt vagyontalanok, amilyük volt, a háború folyamán elvesztették.

Városunkban 1946 tavaszán és nyarán az oktatásügy demokratikus átalakítását kívánó erők két fontos eredményt értek el: Az iskolán belül a haladó pedagógusok tábora élre tört. (Fontos szerepe volt ebben a demokratikus átképző tanfolyamoknak, továbbá a B-listázással még több kompromittált jobboldali nevelőt bocsátottak el.). Továbbá megindult a soproni pedagógusok nyílt csatlakozása a baloldali pártokhoz. A testületek jobboldali tagjait ez is kellemetlenül érte.

1946 májusától kezdődve fokozottabb mértékben kerül előtérbe az általános iskola kiépítése, és kósza hírek hallhatók a felekezeti iskolák jövőjével kapcsolatban.

A klérus az egyházi iskolákért folyó harcban, nevelési elvei érvényesítése érdekében a szülők széles tömegeit is bevonta. „Ki veszélyezteti az egyházi iskolákat?” címmel jelent meg egy cikk az Új Sopron 1946. június 15-i számában. Az újságíró feltárja, ⁷⁵hogya a soproni szülők sok táviratot és levelet küldtek – a papok és az apácák rábeszélésére – a miniszterhez a felekezeti iskolák érdekében. Vajon szükség volt-e erre a mozgalomra? Nem! Mert a magyar demokrácia nem egyházellenes, hanem fasisztaellenes. Egy lényeges kérdés tisztázására is sor került: „Maradnak-e az egyházi iskolák vagy sem?” E kérdésre határozott választ kaptak az olvasók. Az egyházi iskolák sorsa egyedül attól függ, hogy vezetőik hajlandók-e alkalmazkodni az új kor szelleméhez, a magyar nép békevágyához, szabadságához.²⁰⁽¹⁴³⁾

Bán József, a soproni rk. iskolák iskolaszéki elnöke, a soproni esperesi kerület tanfelügyelője az alaptalanul vádolt állami általános iskolák védelmére kelt, mert felelőtlen elemek azt terjesztették, hogy azokban veszélyeztetett a növendékek vallás erkölcsi nevelése. Nem tesz jó szolgálatot az egyháznak az, aki ilyen valótlanosságokat terjeszt. Tapasztalataiból határozottan állítja, hogy az állami általános iskolák tanári kara teljes biztonságot nyújt a tanulóknak nemcsak hazafias, hanem vallásos és erkölcsös nevelésére is. Ezek alapján javasolja, hogy az 1946/47. tanévre nyugodtan adják gyermekeiket a lakásukhoz közelebb fekvő állami iskolákba, és nem kell félniük attól, hogy ott romboló irányzatok veszélyeztetnék gyermekeik nevelését.²¹⁽¹⁴⁴⁾

1946. augusztus 1-e, a forint bevezetése, határkövet jelentett a magyar gazdasági élet megszilárdításában. A stabilizáció nyomán városunk pedagógusainak anyagi helyzete is javult. Most már értékálló pénzben kapták a bérüket, ami kevés volt ugyan, de a létminimumot éppen biztosította. Ez a körülmény kihatott a nevelők hangulatára is. Az iskolában megszűnt a természetbeni tandíj, a tanulóknak a – sajnos az egyházi iskolákban különösen magas – hozzájárulásokat már pénzben kellett befizetniük.

Az Új Sopron 1946. augusztus 16-i száma a közoktatás gyökeres változtatásáról, az általános iskolák megszervezéséről és továbbfejlesztéséről ír.²²⁽¹⁴⁵⁾ Az épülő demokratikus Magyarország első nagy és átfogó jellegű kulturális újítása és létesítménye az az általános iskola, mely az addigi népiskola, a polgári iskola, a gimnázium alsó tagozata helyére lépő önálló, céljaiban és felépítésében kerek egésznek alkotó új iskola.

Az 1946/47-es tanévtől kezdődve kiépül ennek az általános iskolának az 1–6. osztálya. Az 1–4. osztályokban egytanítós rendszert, az 5–6. osztályokban, és fokozatosan kiépítve a 7–8. osztályokban szakos rendszerű oktatást vezettek be, ami addig a polgári iskolákban és a gimnáziumokban folyt. A cél az volt, hogy 1949-ig teljesen kiépítik a nyolcosztályos általános iskolát. Az általános iskola sikeres elvégzése

után a tanulók középfokú iskolába jelentkezhetnek továbbtanulásra.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 70.000/1946. sz. rendelete értelmében a többféle iskolával rendelkező városokban – így Sopronban is – egyeztető bizottságot kellett létrehozni. A bizottság feladata volt a meglévő iskolák helyébe az általános iskolák megszervezése. A bizottság 1946. augusztus 7-én ült össze a tankerületi főigazgató, dr. Sulyok Károly elnökletével. Ezen az ülésen határozták meg a létesítendő általános iskolák helyét és körzetét: a római katolikus fiú népiskola a bencés gimnáziummal létesített egy római katolikus általános iskolát; az Isteni Megváltó Leányai rend létesített egy, a tanítóképzője mellett működő római katolikus általános leányiskolát az addigi gyakorlója és polgári iskolája helyett; a Szt. Orsolya rend létesített az addigi népiskola, polgári iskola és a gimnázium I–IV. osztálya helyett egy római katolikus általános gyakorló iskolát; az evangélikus népiskola fenntartó testülete a népiskolával és az evangélikus gimnáziummal létesített egy evangélikus általános fiú- és leányiskolát; az evangélikus Tanítóképző Intézet a gyakorló iskoláját kifejlesztette koedukált általános iskolává.

76Új és hézagpótló lehetőségek nyíltak városunkban azzal, hogy megalakultak az önálló állami általános iskolák is: az állami polgári fiúiskola a Széchenyi István állami gimnázium alsó tagozatával egybeolvadva átalakult állami általános fiúiskolává; az állami polgári leányiskola az állami leánygimnázium alsó tagozatával és a megnyitott I–IV. osztályokkal alakult át állami általános leányiskolává.

Az állami általános iskolák V–VI. osztályaiban a szabadon választott tantárgyak sorába iktatták a latin, az angol és a német nyelvet. A nyelvtanítás teljes szakszerűsége érdekében a bizottság döntése alapján a tankerületi főigazgató beosztotta az új általános iskolai testületekbe a megfelelő képesítésű gimnáziumi, polgári iskolai tanárokat és a népiskolai tanítókat, így az állami általános iskolák testülete mindkét iskolában teljesen készen állt az új tantervek megvalósítására.²³⁽¹⁴⁶⁾

Az Új Sopron c. napilap tájékoztatta és felvilágosította a szülőket az új tantervek bevezetéséről, az általános iskolák megszervezéséről. A szülőket az is érdekelte, hogy megszűnik-e a polgári iskola. – Csak a név szűnik meg, az iskola a gimnázium alsó osztályaival még erősebbé válik. Az általános iskola működéséhez megvan a felszerelés és megvannak a szakszerűen tanító nevelők, de a vallásoktatás is kötelező.²⁴⁽¹⁴⁷⁾

A tanfelügyelőség a 6–14 éves tanköteles korú gyermekek 1946/47. tanévre újból való beíratásával kapcsolatosan felhívta a szülők figyelmét, hogy a gondviselésük alá tartozó 6–14 éves korú gyermekeket az alább megjelölt általános iskola valamelyikébe írássák be, tekintet nélkül arra, hogy az 1945/46. tanév végén beíratták valamelyik iskolába: 1. Állami Általános Fiúiskola (Halász utca); 2. Állami Általános Leányiskola (Mátyás király utca); 3. Római Katolikus Általános Fiúiskola (Petőfi tér); 4. Római Katolikus Általános Leányiskola (Szt. Orsolya rend); 5. Római katolikus Általános Leányiskola (Isteni Megváltó Leányai rend); 6. Evangélikus Általános Fiúiskola (Templom utca); 7. Evangélikus Általános Fiú- és Leányiskola (Evangélikus Gimnázium).²⁵⁽¹⁴⁸⁾

Az 1946 szeptemberében elkezdődött tanév újabb lépést jelentett az általános iskolai hálózat fokozatos kiépítésében. 1946-ban született meg az első demokratikus tanterv is.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hajnal János: Siegendorfra emlékezem ...

Hajnal János: Siegendorfra emlékezem ...

1. Sopron, Erzsébet kert. Elérkezett 1945. február 5-e kora reggel, sorakozót vezényeltek és mi, valamennyien, mintegy kétszázan, lementünk az utcára.¹⁽¹⁴⁹⁾ Lent néhány németet láttunk, karszalagukon az „Organisation Todt” felirat. Egy barátságosnak látszó alacsony ember, a szervezet egyenruhájában, szólt hozzánk: 16 km-nyi utat kell megtennünk, este vacsora és fedett szállás vár. Olyan meggyőzően mondta, hogy mindezeket elhittük neki. Mindössze négyen kísérték. Sűrűn esett az eső. Elértük Sopron határát, és az államhatárt, lassú menetben mentünk át az első osztrák község, Klingebach (Kelénpatak) főutcáján és többszöri pihenés után megérkeztünk Siegendorfba (Cinfalva). Útközben ételmelet nem kaptunk, egyedül az útszéli hóval **77**enyhítettük szomjunkat. Már két napja nem ettünk. A község közepén egy hatalmas épületbe vittek, a két méter szélességű ajtón keresztül lépve, nagy terembe jutottunk, ahol már többszáz társunk tartózkodott. A terem három mennyezeti lámpa világította meg. Kijelölték helyünket, ez a terem közepén, bal oldalt volt. Némi szalmát helyeztek oda, elhelyezkedtünk. Rövidesen kiderült, hogy az épület, a Magyarországon is ismert Patzenhofer-féle cukorgyárak ottani gyára volt, a termelés nem folyt. A németek – mint, ahogy a koncentrációs táborokban szokásos – kápókat neveztek ki. Tőlünk is megkérdezték, ki volt tartalékos tiszt és ezek közül ki beszél németül. Többen jelentkeztek: a mi ötven emberünkhöz egy dunántúli gazdatisztet jelöltek ki, aki nagyon rendes embernek bizonyult, de értünk tenni nem sokat tudott. Ezek a kápók tisztességes fizetésben részesültek: naponta délben a mindenkinek kiadott egy csajka leves mellett egy újabb adag levest kaptak, amelyért azonban nekik be kellett menni a konyhába és ott fogyaszthatták azt el. Az ő levesükben néhány szem répa is uszkált. Azt hiszem, hogy a hadtörténelem nem ismer rosszabbul fizetett „parancsnoki kart”. Ez a pótleves sem volt azonban elegendő az élet megtartására.

A teremben, a hátsó oldalon, kétemeletes fapriccseket helyeztek el, akinek nem jutott hely, az a földön, a szalmán feküdt. A parancsnok által jelzett vacsorát kiadták: jó meleg leves volt, néhány darab burgonyával és nyolc embernek adtak egy kiló kenyeret. A kenyér teljesen friss volt. Felosztottuk – gondos méréssel – nyolc részre és egy tortaszlet nagyságú jutott mindenkinek. Ehhez egy darab művaját is kaptunk. A vacsorát gyorsan elfogyasztottuk és nyugovóra tértünk. Lámpaoltásról szó sem lehetett, a teremben a három lámpa éjjel-nappal világított. Ez szokatlan volt számunkra, akik megszoktuk, hogy „takarodó” után lámpaoltás következik. Éjszaka nekünk nem kellett szolgálatot adni, ezt a németek nem kívánták. A szükségletet az udvaron mintegy száz méterre elhelyezett latrinákon lehetett elvégezni.

2. Ébresztő reggel öt óra körül volt. Öltözködésre alig jutott idő, egy csajka fekete színű répalevet kaptunk, egyetlen előnye, hogy meleg volt. Cukrot nem tartalmazott. Így indultunk el. Egy patakon kellett átmenni, kis híd vezetett rajta. Itt állt a munka szervezője, egy vöröskarszalagos alak, a Volkssturm, a népfelkelés embere, egy szadista, aki a kivonulókat megszámolta. Sajátos módszere volt: bikacsököt tartott a kezében és mindenkinek, aki előtte elhaladt, a hátába vágott, a megszámlálás jeléül. Szerencse dolga volt, hogy ki milyen ütést kapott. Utunk a szőlőhegyek között vezetett, előzőleg földmérők kijelölték annak az ároknak a nyomvonalát, amelyet nekünk kellett kiásni. Az árok tankcsapda lett volna. A kicövekelés mellett kezdtük el a munkát. Közben értékes szőlőültetvényeket is elpusztítottunk. Az időnként megjelent szőlősgazdák sírva nézték ezt a pusztítást, de nem ránk, hanem a munkavezetőkre haragudtak. Megkezdtük az ásást, a szerszámokat a helyszínen kaptuk meg.

Feladatunk egy négy méter mély és – fent mérve – hat méter széles árok ásása volt. Meredek, síkos rézsüt

kellett kiképezni. A vonal másik végén schattendorfi (Somfalva) bajtársaink munkálkodtak és valahol velük találkozni kellett. Az első napokban hajszták a munkát, majd amikor látták, hogy a hideg miatt keményen dolgozunk, az örök elvonultak. Az őrseg egyébként polgári ruhás karszalagosokból, a Volkssturm és a Todt-szervezet embereiből, valamint SS-örböl állott.

A munka délben egy ideig szünetelt, megjelentek a szekereken felhozott kondérok és a szokásos meleg, de tartalmatlan levest kiosztották. Az étel értékét tovább rontotta, hogy sótlan volt. Egyszer-egyszer előfordult egy kis darab lóhús is a levesben. Ezzel voltunk estig. Szerencsére hamar sötétedett, akkor bevonultunk. Előzőleg a létszámot ellenőrizték. A bevonulás után a kápókat hívták, majd megkaptuk a vacsorát, amely ugyanolyan leves volt, mint a déli, talán valamivel több burgonyadarabbal. Ezek után következett a nap fénypontja: a kenyérsztás. Vita nélkül osztottuk fel nyolc darabra a kilós kenyereket. Egy adag 125 gramm volt. Meg kell említenem, hogy ezt az adagot egy alkalommal emelték, hat embernek jutott egy-egy kiló, így a végén 166 grammot kaptunk. Azt hiszem, egyedülálló volt a munkatáborok történetében, hogy a háború végén a kenyéradagot felemelték. Így egyesek 78- a nehezebb napokra számítva – még tartalékoltak is. Egy-egy darabot eltettek és mindig az előző napi adagot fogyasztották el. Volt két deportált, nevükre nem emlékszem, akiknek már egy egész kenyere lett március végére. A kenyeret gondosan el kellett rejteni, vagy magunkkal vinni a kivonulás alkalmával, mert ezeket ellopták. A vacsorára a margarin-adagokat kiadták és két alkalommal valami felvágott-félét is kaptunk. Az élelmezés kevés volt, erőnk gyengült, az adagok az életbenmaradáshoz nem voltak elegendők. Mindenki rohamosan fogyott. Felfedeztünk a cukorgyárban egy raktárt, ahol melaszt és szárított répaszeleteket tartottak. Ezt a helyiséget nem őrizték és kis adagokban hordtuk ki a tápláló, de emberi fogyasztásra alkalmatlan termékeket. Ezeket rágcsáltuk naphosszat. Egy-egy kanál melasz is jutott. A melasznak gépolaj íze volt, lehet hogy nem is volt melasz?

Folyóvizet szerezhettünk, szerény mosdásra is volt lehetőség esténként. Hajunk, szakállunk megnőtt. Egy szép napon megjelent a ruhatetű. Az embereket számos táborból gyűjtötték össze, volt közöttük néhány tetves és két hét múlva az egész tábor vakaródzott. A tetvek újabb és újabb embert vettek célba, hajunkat, szakállunkat és ruházatunkat elárasztották. Felütötte fejét a kiütéses tífusz is. Gyógyszer nem volt. Egy-egy szem aspirint oldtak fel egy borosüveg vízben és a beteg egy kanálnyi kapott. Elkezdődött az emberek hullása. Naponta 30–40 ember maradt holtan a fekvőhelyeken.

Elrendelték a tetvetlenítést. A fürdőt néhány száz méterrel odébb állították fel, két-két ember fürödhetett egy fakádban. Kezdetleges módon a ruhákat is megpróbálták fertőtleníteni, nem nagy sikerrel. A járványt megállítani nem lehetett. Elkülönítésről szó sem volt, de néhány súlyos beteget a szomszédos szükség-kórházba vittek és szerény felszerelés mellett hagyták békésen meghalni. A sok megbetegedés miatt egyre kevesebben vonultunk ki munkára. Még több száz méter árok kiásása várt ránk.

3. Egyik február végi délután hatalmas hóvihár zúdult le a hegyekből, mi tehetetlenül álltunk az árok alján, itt nem süvített annyira a szél, védett helyet nem találtunk, de két óra alatt a vihar is elvonult.

A napi munkaidő, – amennyit a téli nappal engedett – lassan telt el. Beszélgetéssel próbáltuk meg elütni az időt, ez többé-kevésbé sikerült. Baráti körünk együtt dolgozott, egyetemre járó, legalábbis középiskolát végzett, intelligens emberek mindig találtak mondanivalót egymás számára. Húsz évesek voltunk, pályánk kezdeti eredményeit ismertettük. Egyesek egyetemre jártak már, mások oda készültek, de mindenki már évek óta foglalkozott tudományával. Ki orvos akart lenni, ki vegyész, tanár vagy jogász. Így teltek el az órák. Az éhezés furcsa gondolatokat ébresztett bennünk. Elkezdtünk „főzni”. Mindenki elmondott egy napi étkezési programot, egy-egy ebéd- vagy vacsora-menüt. Volt, aki már főzni is tudott, ő az elkészítési módokat ismertette és vitatkoztunk, hogy melyik a jobb. Anyánk főztjéről is szó esett. Korábbi alakulatunk,

a Stelmár-század konyháját is dicsértük, ott minden héten kétszer főtt tészta volt és azzal jóllakhattunk. Erre is emlékeztünk.

Felfigyeltünk a természetre és a környezetünkre. Láttuk a Raxot és a Schneeberget, amikor a Nap kisütött. Eljuthatunk-e oda, megláthatjuk-e a hegyeket? – merült fel bennünk a kérdés. Ezek után „utazni” kezdtünk. Ki hová szeretne először elutazni, mely külföldi városokba, mit szeretne megnézni elsősorban, másodsorban, ha erre lehetősége lesz?

Az éhség sok mindenre rávitte az embereket. Egyik nap öreg bajtársunk, – mi öregnek tekintettünk mindenkit, aki már elmúlt negyven éves – reggel a kivonulás után megszökött. Elhatározta, hogy lemegy a községbe és élelmet szerez. Bízott a siegendorfiak emberségében és még inkább abban, hogy valami élelmiszerük még maradt. Bement egy-két házba és összeszedett némi füstölthúst és kenyeret, ezekkel a kezében indult fel a dombra a munkahelyünkre, hogy ott csatlakozhassék hozzánk. Útközben találkozott az egyik német őrrrel, a Todt-szervezet tagjával. Ez magával vitte. Itt a vég – gondoltuk –, mert a számos tiltó-szabályból barátunk többet megszegett, életéért nem sokat adtunk volna. Kivégzés következik, gondoltuk, ezt egyéb 79 megtorlás is követheti. Szerencsére nem így lett, figyelmeztették az egész társaságot, barátunk pedig egyszer jóllakhatott. Este a kápók útján közölték, hogy ez többé ne forduljon elő. Gondolom a falusiakat is megfélemlíthették.

Teltek-múltak a napok.

4. Egyik délelőtt dolgozgattunk az árkon, de munkánknak semmi látszata nem volt, ásonkra támaszkodva néztünk a Napba. Egy-egy mozdulat volt mindössze látható. Az egyetlen SS-őr megfigyelhetett, mert mennydörgő hangon parancsolt le a partról az árok aljára. Ásómat előredobva csúsztam le, hogy mielőbb leérjek. Itt vártam a végzetemre. Ez nem következett be, a gyors mozdulataimmal beérte és eltávozott.

Az éhség volt mindig a legnagyobb probléma. Mit lehetne tenni ellene? Még inkább, mit lehetne enni?

Egyik reggel, kivonulás helyett a konyhára osztottak be. A burgonya tisztítása csak annak feldarabolását jelentette, mert a héjjával együtt főzték, így a feladat a burgonya kisebb darabokra vágása volt. A szétvágott burgonyát egy nagy kádba dobtuk, majd feltették főzni. Esténként az épület előtt kis tüzeket láttunk, ezeken egyesek egy-egy burgonyát főztek puhára. De hogyan lehet burgonyát szerezni? Most erre alkalom kínálkozott. Két darabot a nadrágom szárába csúszttam. Nem vették észre és este már a mi csajkánkban is főtt a jó burgonyapüré, némi művajjal körítve.

A cukorgyár másik épületében kétszáz francia hadifogoly élt. Ők nem dolgoztak, egész nap vitatkoztak, beszélgettek. A Nemzetközi Vöröskereszt jóvoltából, időnként jutott nekik egy-egy csomag. Azt abból tudtuk meg, hogy a szemétdombon üres konzerves dobozok hevertek. Ellátásuk lényegesen jobb volt. Franciául tudó bajtársaink baráti viszonyt létesítettek velük és ennek alapján néha sikerült egy kis cukorhoz jutni. Beszélgetésünket a német őrség nem akadályozta. György barátom egyik, talán utolsó fehérneműjét cserélte el két kiló cukorért. Egy-egy kanállal bennünket, barátait is megkínált.

Valami orvosellátás is volt, közöttünk ugyanis néhány orvos is dolgozott. Sajnos a tifusz ezekben a napokban több barátomat is elvitte. Egyikük magas lázat kapott és így, lázasan kiszökött – gyenge ruházatában – a kórházból, egész éjszaka bolyongott, majd párszáz méterre a kórháztól elfáradt, lefeküdt és örökre elaludt. Távozása nagy bánatot okozott barátainak. A nagy veszteség ellenére minden reggel kivonultunk, ástunk, mert még volt ásnivaló.

5. Így múltak a napok, a délelőtt eseménytelenül telt el. Délben elfogyasztottuk változatlanul üres levesünket. Dolgoztunk. Délután négy óra lehetett, még teljesen világos volt, amikor futár érkezett és az egyik ór pár perc múlva kiadta a parancsot a bevonulásra. 1945. február 28-a, szerda volt. Aznap erősen megközelítettük a schattendorfiak munkaterületét, de mintha nem láttuk volna őket ott dolgozni. Persze ez csak utólag tűnt fel. Mi saját munkánkkal törődtünk, máson nem elmékedtünk. Most történt először, hogy a sötétedés beállta előtt a munkát abba kellett hagyni. Éreztük, hogy valami rendkívüli történt. Az elkövetkező néhány órában az események drámai gyorsasággal peregtek. Alig egy órai utat kellett megtennünk, megérkezésünkkor a németek a kápókat hívták. Tíz perc múlva kápónk összehívott bennünket és közölte a parancsot. Egy órán belül mindenki felkészül az indulásra. Aki beteg és nem tud továbbmenni, itt maradhat, némi ételmet is hagynak hátra részükre. Azoknak ajánlotta a maradást, akik eddig is nehezen viselték el a menetelést, a munkát, akik betegek voltak, a korábbi napokban sem vonultak ki. Az útra jelentkezőket a kápóknak kellett név szerint összeírni. Néhány percünk volt a nagy kérdés eldöntésére. A maradás mellett szólt rossz egészségi állapotom, fagyási sérülésem. Néhány barátom, döntésem után, ugyancsak a maradást választotta. Alig volt hat óra, amikor a csapat, mintegy négyszázan lehettek, elindult végzetes útja felé, amely Mauthausenbe vezetett. Egyetlen bajtársammal találkoztam e csoportból, Gonda Lajossal, akinek sikerült hazajönnie. Közben a schattendorfiak is megérkeztek, rövid pihenő alatt tájékoztattak, náluk nem lehetett visszamaradni, menni kellett mindenkinek.

80 Mi volt a helyzet a csapat elvonulásakor?

A vezetést az egyik orvos vette át. Néhány zsák burgonyát találtunk, egyéb élelmiszer nem volt. Temetetlen holtak maradtak, ezeket egy csoport kísérte ki a siegendorfi temetőbe. Most is ott nyugszanak.

A szakács megfőzte naponta kétszer a burgonyalevest és vártuk sorsunk beteljesedését.

Nem tudtuk, mi lesz velünk. A maradás kockázatos dolog volt. Ki voltunk annak téve, hogy lekaszabolnak. Ilyen lelkiállapotban telt el három nap. A francia hadifoglyok is ott maradtak. Ez volt az egyetlen biztató jel. Barátunknak azt mondták, hogy a németekkel megegyeztek, ezért maradhattak vissza és az épületre kitétték a vöröskereszt jelet.

A kórház működött, de ott is pusztultak az emberek.

Messziről ágyúszó hallatszott. Végeznek-e velünk, vagy megérjük a felszabadulást?

Az országúton a menekülők ezrei haladtak az utolsó napokon Sopronból és még távolabbi helységekből. Szombaton, 1945. március 31-én este észrevettük, hogy már senki sincs az országúton, mintha elfogytak volna az emberek, a menekülők.

Az épület és környéke vaksötét, német őrt sehol nem látni. Időnként egy-egy színes rakéta villant, de az ágyúzás mellett a kézi fegyverek zaját lehetett hallani.

Eltelt az éjszaka, eseménytelenül.

1945. április 1. Húsvét vasárnap, reggel, napkelte: már közelebről lehetett hallani a fegyverropogást.

A kapunk előtt német páncélos jelent meg, de pillanatnyi megállás után tovább hajtott. Csend lett, majd néhány perc múlva megjelent a kapuban egy ismeretlen egyenruhás, sapkáján vörös csillagot viselő, géppisztolyát magasba tartó katona, a 9. harcokszó gárdahadsereg harcosa.

6. Sebestyén György, a Pannonia Magazin főszerkesztője, 1982. április 8-án telefonon felhívott. Arról tájékoztattott, hogy az osztrák televízió 24 részes filmsorozatot készít Ausztria felszabadításáról és én, mint az első napok szemtanúja, értékes tájékoztatást adhatnék.²⁽¹⁵⁰⁾ Meghívják két napra Bécsbe és felkeressük a siegendorfi cukorgyárat. A forgatásra április 20-án került sor. Április 19-én Bécsbe utaztam, majd a főszerkesztő – a sorozat szaktanácsadója – vacsora közben ismertette az elképzeléseket. Másnap reggel találkoztunk és a szerkesztő-rendezővel a közismert tv-komentátor Hugó Portisch-sal, Sepp Riff-el, a kameramannal és a hangmérnökkel egy kis autóbuszon Siegendorfba utaztunk. Beszélgetés közben kiderült, hogy Portisch ismeri a történetemet, előzetesen a főszerkesztő tájékoztatta, így a háttér és a körülmények ismeretében készült a felvételhez. Portisch már útközben említette, hogy a filmsorozat készítése közben megkereste a tartomány volt gauleiterét, a Hitler alatti Burgenland tartományfőnökét, aki fogadósként él Rabnitz-ban (Rámóc). A gauleiter elmondta, hogy közbelépésére emelték fel a siegendorfi táborban a kenyéradagot 125 grammról. Ugyancsak elmesélte, hogy a menetből lemaradókat nem lőtték agyon, hagyták hogy az árok szélén békésen meghaljanak ...

Közben elértünk a siegendorfi cukorgyár épület-tömbjéhez, amelyet felismertem, bár azóta a többszörösére bővítették, újabb épületeket, tartályokat emeltek, de az akkori épületek felismerhetők voltak. Sopron felé autóztunk még vagy fél kilométert, amikor Portisch megállította a kocsit és elhelyezett engem az út szélén és elmondta az előbb megírtak lényegét. A felvétel után a gyárudvarra hajtottunk, kiszálltunk és megtaláltam, majd megmutattam a társaságnak azt az épületet, ahol 54 napot töltöttem. A kétszárnyú bejárati ajtó már nem volt a helyén, mert folyosóvá alakították az épület előtt és azt a mintegy öt méterre felhúzott új gyárépülettel kötötték össze. Megmutattam a francia hadifoglyok szálláshelyét és azt a falat, ahol eldől, maradunk-e, vagy megyünk? Megmutattam a gyárudvarról a munkahelyek **81** felé vezető utat, ahol reggelente a Volkssturm szadistája várt és azt a vonalat, amely mellett az árok felépült. Most békés szőlőskertek birodalma ez a táj, ugyanolyan, mint volt 1945-ben a sáncásás előtt.

Felkerestük a siegendorfi temetőt. Kíváncsi voltam arra, hogy őrzi-e valami emlék az ott eltemetetteket. Van-e még valami nyoma a tömegsírnak, ahol négyszáz bajtársam nyugszik. A nagyon gondozott temetőben egy síremlékre lettünk figyelmesek. A bejáratnál balra egy négyszer kétméteres virágágyás volt, a balszélén a sírkő, azon magyarnyelvű felirat: „Itt nyugszik Hajnal István és Sándor (születtek 1904-ben, illetve 1906-ban), emelte Mária huguk emlékükre és ismeretlen bajtársaik emlékére”.³⁽¹⁵¹⁾ A temetőben mindössze ezt az egyetlen sírt találtuk.

Egy helybeli asszony lépett be a temetőkapun, Portisch megkérdezte tőle, hogy hol vannak a magyar munkaszolgálatosok eltemetve. Az asszony a sírkerten keresztül igyekezett otthonába, elvezetett bennünket a temetőn túl, mintegy kétszáz méterre lévő térséghez, ahol kis obeliszk áll. Itt visszaemlékezett, hogy 1945 tavaszán – fiatal lány volt akkor – naponta látta a kocsikat a halottakkal, itt temették el őket, nem tömegsírban, hanem egyenként. A sírásóknak még némi ennivalót is adtak, borzalmas állapotukat látva. Emlékezett az 1945. március 28-i napra is, amikor ott vándorogtak az üldözöttek, elkerülve az országot. Őket a közeli erdőbe vezették és végezték velük. Ezek a schattendorfi bajtársak voltak; ahol nem lehetett betegségre, meneképtelenségre hivatkozni, akik nem tudtak menni, azokat megölték. Informátorunk szavait is rögzítették és így a siegendorfi kép teljes lett.

Egy hónappal a siegendorfi felvétel után, 1982. május 20-án az osztrák televízió közvetítette Portisch filmjét, „A második Ausztria” címmel.⁴⁽¹⁵²⁾ Alkalmam volt látni a felvett visszaemlékezésemet is.

A siegendorfi asszonyt Kristina Benczak-nak hívják. A gauleiter pedig rámóci háza verandáján igyekezett

nem emlékezni.

Megrázó volt a találkozás a múlttal és arra gondoltam, hogy nem sok hiányzott, talán egy-két nap mindössze és nekem nem lett volna alkalmam e visszaemlékezéseket megírni, és Siegendorfba ellátogatni.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kiss Jenő: A mihályi céh pénztárcönyve (1838–1875)

Kiss Jenő: A mihályi céh pénztárcönyve (1838–1875)

1. I. Ferenc császár 1802-ben új, általános céhszabályzatot adott ki, amellyel a céheket a legerősebb hatósági felügyelet alá helyezte, s nagy gondot fordított a céhek pénzügyeinek a rendben tartására. Előírta a mestereknek a céh jövedelméről való számadást is. A mihályi céh (1828-ban nyert királyi kiváltságlevelet) ebbéli kötelezettségének lelkiismeretesen eleget tett fennmaradt pénztárcönyve tanúsága szerint.

A pénztárcönyvet (korábbiról nincs tudomásom) 1838. augusztus 5-étől 1875. május 20-áig vezették. A kéziratos kötet sorsáról az utolsó lap tájékoztat: „Bejegyzés: A mihályi céh jegyző- és pénztárcönyve az egykori céhládában őrződött meg, amely legutóbb Simon János asztalosmesternél volt. Simon János halála után, hogy az esetleges elkallódástól megmentssem, 1973-ban megőrzésre magamhoz vettem. Mihályi, 1976 január 21-én. Kiss József cipésmester, volt iparoskörü alelnök, jegyző”.

A pénztárcönyvet édesapám a rendelkezésemre bocsátotta, jelenleg tehát nálam van.

822. A vastag, megfakult lapú, kissé már megviselt állapotban lévő, bekötött, számozatlan lapokat tartalmazó, 18×21 cm nagyságú napló első fele a bevételek, második fele a kiadások bejegyzésére szolgált. Sokan sokféleképpen írtak bele, többnyire jól olvashatóan. Mi derül ki ezekből a régen papírra vetett sorokból? Mit tudhat meg belőlük a ma és a jövő embere? Sok mindent, ha értő kézzel nyúl hozzá, ha értő szemmel olvassa őket. A pénztárcönyv ugyanis kordokumentum. Egyik fontos tanúvallomása az, hogyan alakultak az ár- és bérviszonyok Mihályiban a bejegyzések éveiben. Ebben a tekintetben azonban csak bizonyos megszorításokkal értékesíthető a pénztárcönyv. Az esetek többségében ugyanis nem jelölik meg pontosan, tételek szerint részletezve, hogy mit vett a céh a kiadott pénzösszegezen, illetőleg hogy miért kapott bizonyos mennyiségű pénzt. Emiatt nem tudjuk megállapítani sokszor, milyen árakkal és bérekkel dolgoztak. Számos bejegyzés kezdődik így (mai helyesírással közlöm őket): együtt voltunk és lett költség ... generális gyűlést tartottunk és lett költség ... eltemettük X Y-t és lett költség ... Kapuvárrá voltunk és lett költség ... X Y tartozását megfizette ... zászlóvivőknek Cellbe fizettünk ... beszegődtette fiát és lett költség ... vettünk bort, sört; gyertyát és fizettünk ... Úrnapi húsért és borért fizettünk összesen ... stb. Természetesen ezek a bejegyzések sem egészen némák, hiszen az – esetleg más forrásokból megállapított árak és bérek ismeretében kihámozható, hogy például mennyi bort vagy sört ittak egy-egy alkalomkor, mennyi gyertyát vásároltak stb. De kitűnően és nagyon tanulságosan mutatják az árak alakulását a pénztárcönyvnek azok a bejegyzései, amelyekben tételszerűen megnevezik a vásárolt árut és az érte fizetett összeget, illetőleg a szolgáltatásokat és az értük járó fizetséget. Ezeket közlöm az alábbiakban mai helyesírással:

3. Kiadások:

1839 kántormisére

2 forint

	5 szál gyertya	15 krajcár
1840	2 mérő búza	14 forint 30 krajcár
	1 hordó sárvári sör	10 forint
1841	savanyú víz	40 krajcár
1846	a céhláda pléhjét csináltatták	30 krajcár
	1 hordó sör	10 forint
	1 borjú	11 forint 30 krajcár
	30 icce bor	6 forint
	1 szál gyertya	3 krajcár
1848	2 mérő búza	15 forint
	1 borjú	15 forint 46 krajcár
1849	3 mérő búza	27 forint
1852	2 mérő búza	20 forint
	1 borjú	23 forint
1853	kántormisére	2 forint 30 krajcár
1854	kenyér és szalonna pünkösöd hetében	2 forint 30 krajcár
1857	2 mérő gabona	16 forint
	1 borjú	18 forint 30 krajcár
	1 borjú	18 forint 45 krajcár
1859	egy eltört fülespohár ára	15 krajcár
	2 szál gyertya	4 krajcár
	hirdetményírás költsége	36 krajcár
1861	kurrensék írásának költsége	60 krajcár
	spanyolviasz	30 krajcár
	1 mérő búza	8 forint 40 krajcár
1862	bizonyítvány-írás költsége	32 krajcár
	5 nagypohár +2 rőf fehér pántlika zászlóra	45 krajcár
	borjú	10 forint
1863	savanyúvíz	20 krajcár
	1 db 2-meszelyes pohár	20 krajcár
831864	6 icce óbor (1 icce 16 krajcár)	96 krajcár
	6 icce újbor (1 icce 14 krajcár)	84 krajcár
	2 zsömle	4 krajcár
	gyertyák	30 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	1 kenyér	44 krajcár

	sajt	20 krajcár
	12 pohár	1 forint 44 krajcár
	1 szál spanyolviasz	30 krajcár
	pálinka (sátorcsinálóknek)	19 krajcár
	2 korsó	2 forint
	7 pintes üveg	70 krajcár
	1 eltűnt fehér tányér ára	30 krajcár
1866	2 üvegpohár	16 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	zászló-behúzási költség	40 krajcár
	irodaeszközökért	10 krajcár
1868	8 üvegpohár	40 krajcár
	fogyasztási adó	3 forint
	12 üvegpohár	60 krajcár
	1 db fél kenyér	25 krajcár
1869	1 kenyér	40 krajcár
	40,5 icce bor	6 forint 48 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	2 icce bor	40 krajcár
1870	kurrens írása	40 krajcár
1872	2 icce zsír	1 forint 40 krajcár
1873	1 szál spanyolviasz	10 krajcár
	1 icce bor	20 krajcár
1875	az alapszabályok kézbesítéséért a pandúroknak	40 krajcár
	körlevél-írás	40 krajcár
	spanyolviasz	10 krajcár

4. Bevételek:

1839	kuncsaftot adtak	1 forint 15 krajcár
1848	tarlójárásért	1 forint
1856	2 borjúbőrért	7 forint
1861	1 remek szabása	1 forint
1862	1 remek megvizsgálásáért és a cégbe állásért	30 forint
1871	Döryné asszonyságnál tiszteletüket tették s Döryné fizetett a cégnek	10 forint
	1 borjúbőr	3 forint
1875	a társulatba való belépésért	10 forint

5. Közlök – eredeti helyesírással – néhány szegődtetési bejegyzést (szerződést) is: 1860: „Czirák György szegőttette Erdős Márton fiát ... három évre és a tanító mesterének fizet öttven pöngő forintot Austriai Értékben három ízben az első Évre 20 for. Istvánkirákor a másik 20 forintot a'hoz Esztendőre utólán 10 forintot.” 1870: „Mátits János Varga mester szegőttett Dobos Miskát másfél Évekre az Egyesigjek ál 15 frból az az tíz forintot füzet az foló Évi József napkor és 5 forintot pedeg 1862 Évi István Királkor mikor az Gyermekek felszabadul Szegőttetót és Szabadítót az Edes Atya fizeti.” 1873: „be szegőtte Horváth István ... miháli lakos Joska nevű fiát 4 az az négy egymás utáni évekre, oly kikötéssel hogy azon kitett idő alatt a Nevezett [84](#)Deutsch Jakap tanító ura tartozik őt lábbelivel ellátni, és a Szegőttetót és Szabadulót szinte (= szintén) nevezett Ura tartozik füzetni.” 1875: Heberle Ferentz ur szegőttett Kisfaludi Varga Jozsi gyermeket 3 Évre évenként 12 f^{tot} és a Szegőttetőt és Szabadítót a Szülei fizetik, a gyermeknek pedig ezen idő alatt a mestere tartozik lábbelivel ellátni, és ezen fönt írt tanuló pénznek felét tartozik folyó Évi Sz Mihál napra az illető lefizetni”.

A nevek vizsgálatával következtethetünk az iparosok származására, illetőleg elődeik foglalkozására többek között. E szempontból is érdemes idézni mutatóba néhány – ma így mondjuk: számvizsgáló – bizottság névsorát. Tehát: 1838: Kisfaludi László, Saffer Antal, Sandi József, Gosztola János, Gosztola Mihály, Pap János; 1850: Füzi József, Sandi József, Gosztola János, Vellner Sándor, Pap József, Dióst István; 1857: Gats János, Lipovits Antal, Szarka Ferenc, Varga János, Sandi József, Gyuráky József; 1863: Saffer Antal, Lipovits Antal, Bálint János, Gosztola Mihály, Szarka Ferenc, Hardi György; 1868: Bálint János, Fözi József, Lipovits Antal, Szarka Ferenc; 1871: Füzi József, Gyuráky József, Szarka Ferenc, Czájner István, Vellner Sándor, Bálint László, Bálint János. Az – sajnos – nem állapítható meg pontosan, hogy hány tagja volt a céheknek. A számvizsgáló bizottság tagjain kívül ugyanis csak azoknak a nevét jegyezték föl, akik valamilyen okból fizettek pénzt a céh kasszájába, illetőleg akiknek a neve a beszegődtetések bejegyzésekor előfordult.

Bepillantunk a múlt század közepének rábaközi nyelvjárásába is, s megállapíthatjuk, mi jellemezte hangtani szempontból e sajátos nyelvjárást. Mivel ebből a korból nyelvjárási följegyzéseink igencsak szórványosak, a pénztárkönyv nyelvi-nyelvészeti szempontból becses forrás, s mint ilyen, a rábaközi nyelvjárás történetének tanulmányozásához megbízható, értékes anyagot nyújt. Bár igen sok az ismétlődő kifejezés, fordulat, szó, a mintegy 200, kézzel írott oldal így is tekintélyes mennyiségű nyelvemlék, amely bepillantást enged abba is, hogyan változott e vidék nyelve. 1843-ban például még *Béjövétel*-t írtak, 1847-ben már *bevitelt*-t, 1853-ban pedig a *Jövödelem* áll a lap elején. A közgyűlést latin eredetű szóval *generális gyűlés*-nek nevezték, több változatban is: *Gyenyeralis Gyűlés*, *Genyerális Gyűlés* (1838), *Gyönyeralis Gyűlés* (1840). A *Mihály* keresztnévűek sokáig *Mihál*-t írnak, s csak később tűnnek föl a Mihály-aláírások. A jegyző 1838-ban még *notárius* volt. A céh notáriusává 1838. aug. 5-én Saffer Antalt választották, s a legutolsó, órá vonatkozó bejegyzés (1866) is kihalt szóval zárul: *atyamester* '(iparos)-mester'. Ma már nem használatos régi mértéknevek fordulnak elő a megsárgult lapokon: mérő (búza), *icce* (bor), *meszelyes* (pohár), *rőf* (pántlika), *pintes* (üveg). Szinte minden oldalon olvashatjuk *a remek* főnevet, amely akkor még ezt jelentette: '(a céhrendszerben) mesterdarab, mestervizsgára készített mintadarab'. A *körösvény* szó nem fordul elő egyszer sem, annál többször *a kurrens* (többnyire így írva: *kurens*). A korábbi *helbe* hagyom, *foló év* bejegyzéseket idővel egyre többször fölváltja a *helybe(n)* hagyom, folyó év, tehát az irodalmi nyelvi formák. A *zászló* a régebbi lapokon csak *ászló* még.

A mihályi Ipartársulat és Ipartestület történetére 1. SSz. 1973. 261–262.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

---

85 **SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE**

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Szomszédi kulturális együttműködés kiadványok tükrében

Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Szomszédi kulturális együttműködés kiadványok tükrében

A Burgenländische Kulturoffensive – a mi TIT szervezeteinkhez hasonló feladatkörű tartományi kulturális szervezet – kiadásában megjelent Kulturpolitische Perspektiven című könyvben Lombos Ferenc, Győr-Sopron megye tanácsának elnöke többek között azt írja, hogy a szomszédos ausztriai területekkel való kulturális kapcsolatok kiépítése nagyban hozzájárult mindkét nemzet népi kultúrájának, művészetének, folklórjának és nemzeti hagyományainak megismeréséhez. A kapcsolatok mindkét szomszéd régió barátságának elmélyítését is szolgálták és hozzájárultak az államok és népek barátságához. A sokoldalú együttműködésnek példái az alábbi, burgenlandi kiadású könyvek:

1. Haydn Gedenkstätten. Szerk.: Hans Rosnak. Wien, 1981, Wiener Verlag, 71 p.

250 éve, hogy az alsó-ausztriai Rohrauban március 31-én megszületett Joseph Haydn. Ez alkalomból 1982-t Haydn évnek nyilvánították. A nagy zeneszerző tiszteletére, a burgenlandi tartományi kormány, az oktatási és művészeti tartományi minisztérium együttműködésével és támogatásával, adta ki a fenti című könyvet, a „Burgenland Jahrbuch für ein Land und seine Freunde” c. sorozat egyik köteteként.

Tulajdonképpen újabb adalék az Északi Hármashatárszög történetéhez. A teljesség igénye nélkül foglalja össze e térség Haydn emlékeit és emlékhelyeit, rámutatva Haydn zeneszerzői, karmesteri tevékenységének jelentőségére.

A kismartoni, az alsó-ausztriai, a bécsi, az eszterházi (fertődi), a pozsonyi, a soproni és a londoni állomásokról közölt képanyag és az azt kísérő szövegrészek nyomon követik életútját.

A kötethez Theodor Kery írt előszót. A képanyag 7 fejezetben elosztott, ezt 10 rövidebb-hosszabb tanulmány követi: Haydn und die pannonische Kulturlandschaft (Hans Rosnak); Der junge Haydn und Eisenstadt (Dr. Robbins Landon); Haydn in Eisenstadt (Dr. Peter Krajasich, Prof. Harald Dreö); Haydn-Orgeln in Eisenstadt (Dr. Peter Krajasich); Haydn in Niederösterreich (D. Gerda Mraz); Haydn in Wien (Dr. Gerda Mraz); Haydn in London (Dr. Robbins Landon); Haydn in Ungarn (Dr. István Hiller); Haydn in Eszterháza; (Jolán Bak); Haydn als Opernkappelmeister (Dr. Robbins Landon).

A ragyogó kivitelű színes képek közül örömmel fedeztük fel Sterbenz Károly grafikáját (fekete-fehér).

A szép kiállítású könyv a Belvedere-Verlag, A. Hadwiger Wien és a Wiener Verlag munkáját dicséri.

Kár, hogy Magyarországon a könyv könyvárusi forgalomba, akár korlátozott példányszámban, nem kerül.

2. A Haydn évfordulóra jelent meg a *„Burgenland-Jahrbuch für ein Land und seine Freunde”* (1982). Ugyancsak a Burgenlandi Tartományi Kormány és az Oktatási és Művészeti Minisztérium támogatásával szerkesztette Hans Rosnak. (Wien, 1982, Belvedere-Verlag A. Hadwiger, 88 lap.) A kötet több részből áll; Haydn-Pflege in der Dreiländerecke, 60 Jahre Burgenland, Aus dem Landhaus és Kulturleben. Bennünket főleg az első rész érdekelhet, amelyben a következő írások szerepelnek: Haydn-Pflege in der Dreiländerecke (Hiller István); Haydn-Pflege im Burgenland (Harald Dreo); Haydn-Pflege in Ungarn (Hiller István); Haydn-Pflege in Fertőd (Bak Jolán); Haydn-Pflege in Sopron (Hiller István). A csehszlovákiai (pozsonyi) és az ausztriai (kismartoni), Haydnt ápoló tevékenység már kevésbé vág ismertetési körünkbe. Meg kell azonban említenünk az egész kötetben végig húzódó képanyagot és a soproni Sterbenz Károly eddig alig látott grafikáit, melyekben a korabeli magyar illetve burgenlandi tájak, események elevenednek meg.

3. A Burgenländische Forschungen 70. számát, amelyet ünnepi számnak szánt a Burgenlandi Tartományi Levéltár: *60 Jahre Burgenland. Vorträge des „Landeskundlichen Diskussionsnachmittags” am Landesarchiv 1981* (Eisenstadt 1982. Hrsg. Burgenländisches Landesarchiv, 161 lap.) Hét előadást, illetve tanulmányt tartalmaz a szépen illusztrált kötet. Mind szorosán kapcsolódik helytörténeti kutatásainkhoz, kiegészíti, teljesebbé teszi azokat (azok is amelyek cím szerint nem utalnak rá!): Friedrich Gottas: Ungarn an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert; Helmut Grosina: Kultur und Naturverständnis am Beispiel Neuseidler See; Hanns Haas: Die Rechtslage der österreichischen Volksgruppen in der Ersten Republik; István Hiller: Einige Fragen der Gegenseitigkeit in der heutigen Geschichtsforschung (Lokalgeschichte) durch Beispiele während der NS-Zeit; Josef Rittsteuer: Die katholische Kirche – gestern und heute; Gerald Schlag: Landwirtschaft und Landwirtschaftspolitik im Burgenland vom Ersten Weltkrieg bis zur Weltwirtschaftskrise; Arnold Suppan: Um die Südgrenze des Burgenlandes. Grenzziehung an der deutschmagyarisch-slowenischen Dreivölkerecke 1918/21.

4. *Der Mensch Joseph Haydn in der Rethe „Burgenland-Jahrbuch für ein Land und seine Freunde”*. Szerk.: Hans Rosnak. Wien, 1982, Belvedere Verlag, 152 p.

A könyv a Burgenlandi Tartományi Könyvtár és az Oktatási és Művészeti Minisztérium támogatásával jelent meg. Lényegében az 1983. évi Burgenland-évkönyv jubileumi kiadása ez, amely Haydnnek az embernek állít maradandó emléket.

A *„Sein Leben zwischen Wien und Esterháza”* című fejezetben több Haydn-kutató és helytörténész írásaiból találunk idézeteket. A fejezetet – majd a többit is – pazar kiállítású színes képanyag kíséri. A magyar közreműködők Vigh Jenő és Bak Jolán.

„Mensch in seiner Zeit”. Ez a fejezet is az előzőhöz hasonló felépítésű, bő magyar és német irodalomjegyzékkal.

Az évkönyv-részből kiemeljük az 1982. év Haydn eseményeit rögzítő fejezetet. Ezen belül is külön Nagy Alpár: Haydn-Pflege in Westungarn: Sopron. Győr und Szombathely című cikkének első részét és Sterbenz Károly két szép grafikáját.

5. A *Haydn-Museum Eisenstadt* című katalógus ragyogó kiállításával, sok színes képpel hívja fel magára a figyelmet és számunkra természetesen a szűkebb pátriánkra vonatkozó részek, katalógustételek az

érdekesek, illetve a legérdekesebbek.

6. A Burgenlandi Tartományi Múzeum díszes, színes katalógust jelentetett meg „*Album d'un voyageur*” címmel az 1981-ben Kismartonban megnyílt Liszt Ferenc emlékkiállításról, melyet a zeneszerző születésének 170. évfordulója alkalmából rendezett a Burgenlandi Tartományi Múzeum és a Liszt Ferenc Társaság (Budapest). Többször is van szó mint szokványos katalógusról, hiszen a kétnyelvű, magyar és német kiadványt Theodor Kery, Burgenland tartományfőnöke és Kiss Kálmán, a Liszt Ferenc Társaság elnöke köszönti, Kárpáti János bevezetése pedig tömör tanulmánynak is beillik. Sok fekete-fehér és tíz színes tábla kíséri a zeneszerző utazásait és az országokénti bontásban szereplő kiállítási anyagot. A Liszt utazásaival foglalkozó fejezet 1820-ban Sopronnal kezdődik, majd követi ezt a többi is. A sok soproni és Sopron környéki szereplés emlékei között találjuk az 1846. augusztus 3-i soproni koncertplakát tábláját is.

7. A közös rendezvények sorában rangos helyet foglalt el az 1980 végén és 1981 elején megrendezett „Mézskalácsminták” különkiállítás. Ennek katalógusát a Burgenlandi Tartományi Múzeum jelentette meg *Lebzeltmodel aus dem Liszt Ferenc Múzeum/Sopron und dem Burgenländischen Landesmuseum* címmel. Wolfgang Gürtler írta az előszót, szerkesztette a katalógusrészt. A „Beitrag zur Geschichte des Lebzelterhandwerks in Eisenstadt” is – az ő munkája. A magyarországi kézművesipar 87 történetéről szól Domonkos Ottó írása: „Zur Geschichte des Lebzelterhandwerks in Ungarn”. Ketten írták a következő részt: „Lebzelt- und Wachsvotivmodel: Einführung in die Ausstellung”. A kiadványban 27 ábra szerepel.

8. A múlt század történelmi eseményei peregnék le a helytörténész, a kutató előtt, de az olvasó sem mindennapi ismeretanyaghoz jut, ha kézbe veszi a *Burgenland in alten Ansichtskarten* című képes kiadványt, melyet a Burgenlandi Tartományi Múzeum jelentetett meg a „60 éves Burgenland” ünnepségsorozat keretében. Az összekötő szöveg Eugen Mayer, a képkiválasztás és képszöveg Peter Krajasich munkája. A kommentátor így vezeti be a könyvet: „Die Karten beweisen es schwarz auf weiss. Ansichtskarten, keine Spielkarten, die aber so viel an Spielraum lassen, dass der Kommentator in die Rolle eines 'Kartenaufschlagers' schlüpfen kann, um an Hand der Dokumentation in Ausschnitten wenigstens das Fluidum des geradezu Märchenhaften einer nun schon versunkenen Welt aus der Erinnerung ins Spiel zu bringen”.

64 képeslap következik ezután képaláírásokkal és ugyancsak érdekes üdvözlő szövegekkel, változón németül vagy magyarul. A nyomtatott üdvözlő szövegben a helységek csaknem kivétel nélkül mindkét nyelven szerepelnek.

**1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Augusztinovicz Elemér:
Berecz Dezső 90 éves**

Augusztinovicz Elemér: Berecz Dezső 90 éves

Ritka ajándéka a sorsnak, hogy valaki megérje kilencvenedik születésnapját teljes szellemi frissességben és jó egészségben. Ebben a nem mindennapi ajándékban részesül Dr. Berecz Dezső, Sopron társadalmi és irodalmi életének köztiszteletben álló tagja. A SSz. 1974. évi 1. száma megrajzolta közéleti pályájának a képét, most, egy évtizeddel később is örömmel és tisztelettel köszöntjük. Ez a tíz év is munkával telt el és csak növelte a Dr. Berecz Dezső iránti nagyrabecsülést.

1894. március 29-én született Sopronban, egész életét itt töltötte. A jogi pályán működött, a bíróságon,

majd ügyvédként tevékenykedett. Kora ifjúságától az irodalom volt a szenvedélye. Könyvei jelentek meg, novellákat, színdarabokat, irodalmi kritikákat írt, előadásokat tartott, a város szellemi életének évtizedeken át egyik vezetője volt. Főképpen a Frankenburg Irodalmi Kör vezetésével és irányításával fejtette ki nagyjelentőségű munkásságát. Érdeklődése a színház mellett az irodalmi publicisztikán kívül érdemes kritikai tevékenységet fejtett ki. Sopronban bemutatta kora magyar irodalmát a legkiválóbb írókon keresztül, mint ahogyan a soproni írókat is ismertté tette országszerte. Fáradhatatlanul, még viták árán is tevékenykedett irodalmi tervei megvalósításában, a Frankenburg-estéknek rangja volt a városban. Sopron szellemi életéről sokat tudott, sokat tett is érte. Sorra jelentek meg publikációi még az utolsó évtizedekben is.

Most, amikor születésnapján szeretettel köszöntjük, további jó egészséget kívánván, ezt abban a reményben tesszük, hogy íróasztala fiókjából napvilágra kerülnek azok a közlések, amelyek továbbra is gazdagítják mindazt, amit városunkról tudunk!

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

---

88 MEGEMLÉKEZÉSEK

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Kepecs József: Thirring Lajos (1899–1983)

Kepecs József: Thirring Lajos (1899–1983)

Nagy veszteség érte a Központi Statisztikai Hivatalt dr. Thirring Lajos c. egyetemi tanár halálával, aki több mint 60 évet töltött el a magyar statisztika szolgálatában.

A veszteség túlnő a Statisztikai Hivatalon. A magyar és a nemzetközi tudományos élet is gyászolja egyik nagy képviselőjének eltávozását.

Gyászol Sopron is, mert Thirring Lajos és Sopron elválaszthatatlanok voltak egymástól. Soha nem felejtette el, hogy családja, önmaga innen származik és mindenkor megtartotta szinte helyi illetőségét (1899. április 20-án született). Minden évben felkereste rokonait, barátait, tudományos munkatársait. Sétált a városban, figyelte annak fejlődését, együtt örült örömeivel és fájlalta bánatát. Élete alkonyán még egy utolsó nagy útra határozta el magát, amikor bejárta Európát, megkereste mindazokat akikkel 4–5 évtizeden keresztül a statisztika egyetemleges fejlesztésén közösen munkálkodtak és eredményeket értek el. Külön utat jelentett azonban Sopron. Legyen szabad idéznem egyik személyes beszélgetésünkből, amikor már látszott, hogy egészségi állapota az utazást nem teszi lehetővé – hiába mondtuk ezt – kijelentette, hogy neki „Sopronba még el kell utaznia”. Bár halkán megjegyezte: „fél attól, hogy talán ez lesz az utolsó soproni látogatása”. Soha nem felejtette el, hogy családja innen származott, hogy az egyik legrégebbi soproni család sarja. (Édesapja dr. Thirring Gusztáv összeállításában 1934-ben megjelent „A soproni Thirring nemzetség háromezredéves múltja” c. családtörténeti tanulmány, mely 1637-ig vezeti vissza a család soproni

történetét.)

Sopron és környéke több mint hat évtizedes munkássága során mindig előkerült a rá jellemző alapos részletességgel. Őszintén és nyíltan igyekezett bemutatni szűkebb hazáját, úgy gondolta, hogy ezzel mindenkor egyenletet szerett városának útját. (Jelentősebb munkái: Sopron vármegye községeinek újabb népfejlődése; A városok népességének 1848. évi összeírása a soproni népszámlálás és főbb eredményei tükrében; Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben; Sopron népessége 1941-ben stb.)

Nincs lehetőség arra e rövid megemlékezés keretében, hogy részletezzem azt a sokoldalú tevékenységét, ami a Thirring-nemzetséget és személy szerint Thirring Lajost Sopronnal összekötötte; erre talán egy más alkalommal és más keretek között lesz lehetőség. Méltatni szükséges azonban Thirring Lajost az embert, a kiemelkedő demográfust, aki hat évtizeden keresztül maradandót alkotott a statisztika történetében. Dr. Thirring Lajos a statisztika szeretetét valószínűleg a szülői házból hozta magával. Ehhez párosult a munkaszeretete és az, hogy szinte a munka megszállottja volt.

Önvallomásában ezt kicsit másként fogalmazza meg „a statisztika szeretete automatikusan, öröklésszerűen alakult bennem ki [...] kb. első gimnazista korom (tizedik életévem) óta kezdtem statisztikai és földrajzi térképeket is tartalmazó, statisztikai-földrajzi, népszerű németnyelvű publikációkat tanulmányozni és ilyeneket saját zsebpénzemből vásárolni”. Pályájának alakulásában egyéni érdeklődése, a szülői ház hatása mellett talán meghatározó volt még néhány kiváló tanára és a későbbiekben olyan kimagasló személyiségek, akiknek neve a legerősebben fémjelzettek közé tartozik a magyar statisztika történetében. Hogy ezek között csak egyet említsünk: Buday László.

Életművében a népesedéssziszatika kérdésével, az ehhez kapcsolódó ágazatokkal, történeti statisztikával foglalkozott. Főtevékenysége mégis a magyar népszámlálások [89](#)szervezése, programjának modernizálása, gyakorlati megvalósítása, más statisztikai ágazatokkal való összefüggő rendszerének megteremtése volt.

Már az 1920. évi népszámlálás munkálataiban részt vett. Mint kezdő statisztikus is önálló feladatokat kapott és oldott meg. Az 1930. évi népszámlálás egyik elméleti, az 1941. évi népszámlálás elméleti és gyakorlati vezetője, az 1949. évi népszámlálás programjának kialakítója és a végrehajtás részbeni gyakorlati irányítója volt.

A népszámlálások programjának kialakításánál mindig figyelemmel kísérte a nemzetközi gyakorlatot, rendszeresen korszerűsítette a népszámlálásokat, e mellett számos olyan egyéni gondolat megalkotója volt, amire a világ jelentősebb statisztikai hivatalai és személyiségei felfigyeltek és adaptálták azokat. Kezdeményezője volt a népszámlálási családstatisztika megteremtésének. A nők termékenységi adatainak elemzésénél bevezette azoknak az alapadatoknak a regisztrálását, amelyek lehetőséget adtak a foglalkozások szerinti vizsgálatokhoz. Számos új ismérvvvel bővítette az épület- és lakástatisztikai adatfelvételeket. A területi feldolgozásoknál biztosította a szélesebb körű adatbázis megteremtését és ezzel lehetőséget adott a kisebb területi egységek adatainak elemzéséhez.

Tudományos statisztikai tevékenységét rendkívül sokoldalú, számottevő mennyiségű elemző tanulmánya, könyve, cikke jelzi. Ezek egyben rámutatnak arra is, [90](#) hogy Dr. Thirring Lajos egyetemlegesen művelte a demográfiai statisztikát, ugyanis számos vonatkozásban kötötte össze a népszámlálási és népmozgalmi eredményeket és összefüggéseiben elemezte azokat.

Munkássága során tevékeny részt vállalt a tudományszervező tevékenységből is, ugyanis hosszú évekig szerkesztette a Statisztikai Szemlét, valamint a Journal de la Société Hongroise de statistique c. folyóiratot is.

Az időszerű demográfiai kérdések mellett rendszeresen foglalkozott a történeti demográfia forrásaival. A

húsz évvel ezelőtt megjelent tanulmánya tökéletesen megfelelt kitűzött céljának, ugyanis demográfiai forrásmunkának számít, amit nemcsak az e témakörrel foglalkozó kutatók, de más tudományágak képviselői is rendszeresen használnak.

Az 1941. évi népszámlálásról több vonatkozásban is külön meg kell emlékezni. E népszámlálás programjának összeállítása rendkívül széleskörű, társadalmi, gazdasági elemzésekre alkalmas, a kor színvonalát elérő, illetve meghaladó program volt. Történelmi távlatból nézve alkalmas lehetne arra, hogy a múlttal kapcsolatban összehasonlításul szolgáljon minden vonatkozásban. A tervek nagy része nem valósulhatott meg. A felvételt követően a feldolgozásra is rányomta bélyegét a II. világháború és még ezt a helyzetet is súlyosbította, hogy az elkészült anyagok jelentős része elpusztult. A felszabadulás után közvetlen pótlásra, ill. a feldolgozás továbbvitelére nem volt mód.

A feldolgozott anyag közzétételére csak dr. Thirring Lajos nyugdíjazása után kerülhetett sor. E lehetőséggel élve – 1965-től folyamatosan dr. Thirring Lajos szakértői tanácsadása mellett – került sor az 1941. évi népszámlálás anyagának hat kötetben történő kiadására. Jelentős részt vállalt dr. Thirring Lajos mind a kötetek szerkesztéséből, mind az adatok elemzésének összeállításából.

Munkássága során következetesen foglalkozott a módszertani kérdésekkel, melyeket rendszeresen értékelt és publikált. Legsámottevőbb munkája ezek közül, a kilenc magyar népszámlálás módszertani ismertetése. Részletesen elemezte a kérdőminták kérdéseinek módszertani sajátosságait, valamint az adatok feldolgozásának és közlésének alapvető forrásanyagáról tájékoztatót.

A népszámlálások részletes módszertani leírásai nélkül a történelmi statisztika művelése Magyarországon nehézkes és hiányos volna. A mű alapvető részei teszik lehetővé az egyes korok statisztikai fogalmainak megértését, jelen időben való használhatóságát.

Kritikai szemlélettel foglalta össze az egyes anyagok felhasználhatóságát, a korszerűsítési munka eredményeit és hátrányait, bátor őszinteséggel tárta fel a tárgyi tévedéseket, hiányokat. Mérlegelést ad az egyes népszámlálások hasznosságáról, illeszkedéséről, a korban az eredmények felhasználhatóságának lehetőségéről és korlátairól. E felelősségteljes értékeléshez háttérrel biztosított részére az a tény, hogy lényegében az 1930–1949. évi – három népszámlálásnak – irányító-szervező munkatársa, ill. vezetője volt.

Életművének részletesebb taglalására itt nincs lehetőség, de meg kell még említeni, hogy a családjával szembeni példamutató helytálláson túl nagyon nagy részt vállalt abban, hogy édesapja, dr. Thirring Gusztáv emlékét megőrizték, hagyatékait feltárják. Halála előtt két évvel még tevékenyen részt vett édesapja születésének 120. és halálának 40. évfordulója alkalmából Sopronban rendezett tudományos emlékülésen, majd az ezt követő koszorúzáson, ahol a Központi Statisztikai Hivatal elnöke megkoszorúzta Thirring Gusztáv szülőházán a KSH és a Soproni Városszépítő Egyesület által elhelyezett emléktáblát (vö. SSz. 1982, 185, 250.).

Hosszú élete folyamán jó egészségnek örvendett, munkabírása határtalan volt. Túl 80 éves korán is hihetetlen ambícióval és szorgalommal dolgozott. Ő mindig úgy mondta, hogy hátralékban van és akkor kezdte sorolni, melyek azok a legfontosabb munkák, amiket még be kellene fejezni. Ezek megvalósítására már csak részben kerülhetett sor. 1981 végén gyógyíthatatlan betegség támadta meg, melyből már nem sikerült felépülnie és 1983. május 14-én csendesen elhunyt.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Sz. Burger Alice (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 30–34. szám, Budapest, 1977–1981; Czeglédy Ilona (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 35. szám. Budapest, 1982.

**Sz. Burger Alice (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 30–34. szám,
Budapest, 1977–1981;
Czeglédy Ilona (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 35. szám.
Budapest, 1982.**

Az évenként megjelenő Régészeti Füzetek I. sorozata röviden tájékoztat az előző év régészeti kutatásairól. Az 1976-ban megjelent 29. számot e helyen ismertettük (SSz, 1977, 376). A 30–35. számok az 1976–1981 közti régészeti kutatásokról adnak röviden számot. E rövid tájékoztatók azért fontosak, mert az ásátások feldolgozása rendszerint évekkel később, mindenesetre az ásátások befejezése után történik csak meg. A minket itt érdeklő területen Sopronban és a volt vármegye 12 községében folyt őskori, római kori, honfoglalás kori, Árpád- és középkori ásátás.

Sopronban minden esztendőben folyt őskori ásátás a Krautäcker (nem: Krautacker), ill. az ún. Ibolyarét, valamint a Várhely területén. A várhelyi ásátásokról korábban e helyen Patek Erzsébet számolt be (SSz. 1974, 55–65; 1975, 272–282). Az utóbbi évek során munkatársaival feltérképezte a sáncokat, átvágta a belső elősáncot és feltárta többek között az addigi legkorábbi sírt, számos melléklettel, köztük az első fegyvermelléklettel. Az előbbi területen Jerem Erzsébet és Gömöri János vezetésével folytak az ásátások. Ezek során számos Hallstatt- és La Tène-kori urnasíros, ill. csontvázas temetkezést, magyar honfoglalás- és Árpád-kori házat stb. tártak fel. Ez az ásátás Sopron őskori településtörténetének korábban nem ismert fejezetét ismerteti meg velünk. Római kori ásátás elsősorban a belvárosban (Szt. György u. 1., 3., 12., 16. sz.; Szt. György u.–Új utca sarok, Új u. 4. sz.; Előkapu–Városház u.) volt: itt került elő Scarbantia II. századi fórumának nagy, szögletes kőlapokkal burkolt része, a IV. századi, 4 m vastag városfal stb. Római kori ásátás volt még az Ikva áruháznál, a Koronázódombon, a Szt. Mihály temetőben, a Zins- és a Kányaszurdok-dűlőkben. A Gömöri János vezette ásátások kiterjeszkedtek középkori kérdésekre is. A Templom u. 2. sz. ház mögött előkerült a belső városfal, torony alapzata, az ún. vörössánc; kiderült, hogy a László ház a XV. században épült; a Híd utcából megismerünk egy XV. századi mészégető kemencét stb. Mindezeket az adatokat Sopron aránylag gazdag középkori írásos forrásanyagával lehet majd hitelesíteni. A Szent Mihály-templom műemléki kutatásához kapcsolódva Gömöri feltárta az egész toronybelső. Árpád-kori temetkezés itt nem akadt, a legkésőbbi sírok XV–XVI. századiak. A torony alapjaiba a korábbi, még román stílusú templom elbontott falának vakolt, festett kődarabjait falazták be.

Ágfalván a Ligetpatak medrében 2 feliratos római követ találtak. Árpáson (Dombiföld, Malomdomb, Szeder u. 2.) minden esztendőben ástak: őskori urnasíros kultúra nyomaira, főleg pedig kelta és római kori leletekre, kemencékre leltek, a település II–IV. századi életének emlékeire. Balfon (Fő u. 101.) kelta

edénytöredékek kerültek elő. Beleden (Vásárosfalu) XI. századi leletek. Az 1950-ig Sopron vármegyéhez tartozó Bükön a r.k. templom műemléki helyreállítása előtt végeztek Árpád-kori ásatást (hajó, szentély, sekrestye). Fertőrákoson (Alsóültetvény) római villa maradványait állapították meg. Hegykőn (Homokbánya) a falu XII. századi településének nyomait. Harkán (ma: Magyarfalva) a Harkai u. 110. sz. háznál két középkori csontváz került elő. Nagylózson a Petehida dűlőben római villa maradványai. Az Árpád-kori temetőkápolna helyreállításával kapcsolatban végzett régészeti kutatás után építéstörténete e helyen jelent meg (Feld István: SSz. 1981, 289–313). Osliban (Tőzegbánya) őskori (péceli) kultúra, továbbá (Imel domb) X–XII. századi templom nyomait figyelték meg. Sarródon a Keréktó dűlőben római villa maradványaira bukkantak, Szanyon pedig egy római út maradványaira.

E leletek tanulsága a feldolgozás után majd beilleszthető Sopron város és a vármegye történetébe.

Mollay Károly

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Budapest, Magvető Kiadó, 1981, 211 lap

92 Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Budapest, Magvető Kiadó, 1981, 211 lap

Bellér Bélának a „Gyorsuló idő” című sorozatban megjelent könyvecskéje a mai magyar történettudománynak egyik mulasztását igyekszik – legalább részben – törleszteni. Neve az osztrák-magyar viszonyok a két világháború közti időszakra vonatkozó kutatásaival folyóiratunkban is szerepelt. Ideje volt, hogy a hazai németiség története mai történettudományunk és mai nemzetiségi politikánk nézőpontjából megvilágítást nyerjen és eligazítson olyan kérdésekben, amelyeket közvéleményünk a múlt érzelmi maradványai miatt – érthetően – nem mindig tárgyilagosan ítél meg.

A könyv öt fejezetben 1945-ig tárgyalja a hazai németiség történetét, az 1945 utáni korszak tárgyalását külön feldolgozásban ígéri, mivel „egy ilyen munka elvileg is, módszertanilag is más eljárást követel”. A kötet irodalomjegyzéke tanúsítja, milyen nagy irodalmat kellett a szerzőnek ehhez az összefoglaláshoz mai szempontjaink szerint feldolgoznia és átértékelnie. A hazai németiségre jellemző, hogy a történeti Magyarország tíz helyén alkotott kisebb-nagyobb települési területet, társadalmi szempontból pedig – a többi nemzetiséghez hasonlóan – csonka volt, mert hiányzott a saját köréből való kizsákmányoló osztálya, a feudális nemesség; polgársága elkülönült a parasztságtól, amelynek éppúgy nem voltak politikai jogai, mint az ország többi jobbágyának. Sopron esetében érdemes lesz megvizsgálni a városnak, a városi patríciusoknak viszonyát a várost körülvevő jobbágyközsegekhez, hiszen e szempontból a város magánföldesúrnak számított. „A német társadalom ezt a csonkaságát – a többi nemzetiséggel ellentétben – a kapitalizmus korában sem nötte ki, mert a hiányzó vagy gyenge magyar polgári osztály gazdasági funkcióját ellátó német polgárság a magyar tőkés fejlődés sodrába bekerülve rohamosan elmagyarosodott, s így elveszett saját nemzetisége számára”. A soproni polgárság különböző rétegeinek vizsgálatakor érdemes lesz ennek a szempontnak a figyelembe vétele. Helytörténetírásunk még adós ezzel a vizsgálattal.

Az első fejezet a hazai németiség történetét a XIX. századig tárgyalja; a második a reformkor, a polgári forradalom és az önkényuralom idején vizsgálja a válaszut elé került, de a forradalom és a szabadságharc táborába lépett németiség magatartását; a harmadik a kiegyezés korszakát; a negyedik az első világháború

és az 1918–19-es forradalmak idejét; az ötödik az ellenforradalmi korszakot. Helytörténetírásunk ezekhez a fejezetekhez már sok részlettanulmánnyal tud hozzájárulni, a helyi forrásanyagot azonban az országos összefüggések szempontjából is kell értékelnie.

Új, bővített kiadás reményében néhány elírásra hívom fel a figyelmet. A nyelvi érintkezésekkel kapcsolatban: *csúf* szavunk nem német eredetű (38). A soproni Szt. György-templom gót stílusú, a barokk korban építették át, nagyobbították meg (74). A hazai német történetírók sorában érdemes volna megemlíteni a soproni Gamauf Teofilt, a város első történetíróját (76).

Mollay Károly

* * *

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa dr. Mollay Károly egyetemi tanárt, a Soproni Szemle főszerkesztőjét, a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesítette. A szerkesztőség és az olvasók nevében őszintén gratulálunk.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

---

93 LEVÉLSZEKRÉNY

Szita Szabolcs írja: Adatközléssel kapcsolatban Augusztinovicz Elemérnek „a történelmi hűség kedvéért” közzétett, dokumentálatlan hozzászólása (SSz. 1983, 191) az 1944–1945-ös évek egyik fordulópontjához kötötten a korrekció igényét vetette fel. Véleményével szemben azonban a SSz. 1982, 212. lapon dr. Tóth Ferenc beosztásáról, letartóztatásáról stb. olvasható, az általa – talán emlékezetből – kifogásolt adatok valóságok, levéltári dokumentációval bizonyítottak (Soproni Levéltár, 7. sz. Igazoló Bizottság, 1. doboz, 011. szám, 1945. június 19.) Megjegyzem, hogy a hozzászólásában írt 1945-ös dátum hibás, az őrizetbevétel 1944. október 15-én történt. Augusztinovicz Elemér körültekintését ismerve, feltehetően elkerülte figyelmét a Gestapo soproni tevékenységéről (gyilkosságokról, az elhurcolások sorozatáról), valamint az antifasiszta ellenállásról már többhelyütt is publikált tényanyag. A megfelelő bizonyítékok ismeretében bizonyára más állításai sem születtek volna meg.

Hiller István írja: Hárs József „1944-ben készült légifelvételek Sopronról” c. cikke (SSz. 1983, 327) minden bizonnyal felkeltette az érdeklődést nemcsak a Soproni Szemle rendszeres olvasóinál, hanem bel- és külföldön is.

A cikk első két bekezdéséhez kívánok észrevételt tenni. Mindenekelőtt azért, mert félreértésre adhat okot. A szerző cikkének első sorában „tévhitről” ír, ami a soproni 1944. december 6-i bombázás okait illeti, és itt a Hiller–Németh: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron 1944–1945) c. munkára hivatkozik. A fogalmazásból úgy tűnhet, mintha a „tévhit” az idézett szerzők kizárólagos álláspontja, tévedése lenne, sőt „vázolt hiedelmek cáfolatáról” ír, amelyekre tudományos megállapítások bizonyítékának felfogható dokumentumra bukkant.

Hárs József hivatkozása a SSz. 1978, 214. lap 47. lábjegyzetére félrevezethet. Ezen a helyen sem Hiller,

sem Németh nem állítja, hogy a bombázás azért történt, ami a „tévhit”. E sorok írója a lábjegyzetben csupán hivatkozik Molnár Józsefre, Szikossy Ferencre, Horváth Zoltánra, az eltérő véleményekre és a „soproni közvélemény” lehetségesen téves, de *valóban* „makacsul tartó tévhitére”.

A Hiller–Németh krónika (SSz. 1978, 310, majd 291.) itt idézett oldalaira is hivatkozik Hárs József. Ezzel kapcsolatban a következő áll a 310. oldalon: „Nem bizonyítható mindeztideig, hogy több hírszerző is működött városunkban. Sopronban akkoriban mindenesetre sokat beszéltek „angol–amerikai” kémekről és ezek leleplezéséről is. Ezeket a híreket erősen táplálták a bombázók hihetetlenül pontos célzása, az objektumok precíz ismerete. Molnár József is az ő tevékenységüknek tudja be a Lövér Szálló bombázását, ahová a nyilasok fészkeltek be magukat (Molnár József: SSz. 1970, 32.)”. Hárs József tömör, de félreérthető fogalmazású, idevonatkozó mondata nem indít korábbi írásom megváltoztatására. A cikkben szereplő, Lovas Gyulától kölcsönzött idézetekkel természetesen egyetértek, de ez nem zárja ki korábbi kifejtett álláspontok lehetőségét vagy igazát. Biztos vagyok benne, amennyire a közölt légifelvétel kapcsán írt cikk rendkívül érdekes, az lenne majd az is, amely ennek inspirálására felszínre hozná Hárs által is jelzett – mondjuk úgy – feltételezett kémjelentések következményeit városunk bombázásait illetően. Ez újabb hasznos kutatásokra ösztönözheti a szerzőt és újabb fehér foltokat tüntethetne el.

Végül nem értem Hárs József hivatkozását (Hiller–Németh i.m. SSz. 1978, 291.): „Gyakran beszélnek Kállay hintapolitikájáról, amely még a németek megszállta Magyarországra is érvényesen megvédte, megkímélte a várost a bombáktól, s emlegetik a titkos fegyverszüneti tárgyalásokat, mert felcsillantották a reményt: épségben túlélhetjük a szörnyű háborút”. A SSz. 1978, 291. oldalán nem szerepel sem Kállay neve, sem hintapolitikája, nyilván a társszerző akkori tapasztalataira utal. Meggyőződésem, hogy a folyóiratunkban kialakult viták, – ha azok nem szubjektív ágyazásúak – helytörténetírásunk és történetírásunk céljait jól szolgálhatják. Ezekben a vitákban azonban most már annyi hivatkozás történik korábbi munkákra, 94korábbi munkákban megjelent hivatkozásokra és azokban lévő még korábbiakra, hogy az olvasó alig tud eligazodni, a kutatóknak is sok időt kell fordítania az állítások, hivatkozások felhasználására. Az adatok összehasonlítására, a hivatkozások ellenőrzésére már nem elég nagy az íróasztal. Legalább ezúttal ezt elkerülendő, a mostani témával kapcsolatosan néhány álláspontra és állításra, különböző véleményekre, kiegészítésként is szeretnénk felhívni a figyelmet.

Horváth Zoltán levéltárigazgató egyértelműen levéltári forrásokra hivatkozva írja „Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében” c. munkájában (Sopron, 1964. Városi Tanács kiadása.): „A nyilas kormány Sopronba való menekülésének következménye az volt, hogy december 6-án óriási angol–amerikai bombatámadás érte városunkat. A nyilas „országgyűlés” székhelyét a városházát is célba vették, azonban a bomba a Szent-György utca elején álló kétemeletes sarokházat találta el” (i.m. 188.). Ebben az esetben a szerző Zelovich képviselő beszédét kommentálja, aki azt mondta, hogy az államapparátusnak Sopronba helyezése következményekkel járhat a soproni polgárságra és hogy nem lehet kitenni az államapparátust annak, hogy félóra alatt az egész állami apparátus szerkezete megbéníttassék. E sorok írója is Zelovich képviselőnek tulajdonította az elhangzott beszédet (SSz. 1978, 212.) *Szita Szabolcs* viszont fenti szerzők hivatkozását tévesnek minősítette és a beszédet Imrédynek tulajdonítja. (SSz. 1980, 135.) Horváth a továbbiakban a december 6-i bombázásokkal kapcsolatban a következőket írja: „A város – melyet eddig elkerült minden bombatámadás – az itt tartott nyilas „Országgyűlésnek” s az ide menekült kormánynak „köszönhette” a szörnyű támadást, amelynek során kb. 150–170 katonai személy vesztette életét ... A belvárost ért támadáskor az angol repülők bombáikkal a nyilas országgyűlés székhelyét; a Városházát, valamint a Szent György u. 13. sz. házban a németek által létesített fegyver- és lőszerraktárt keresték”. (Horváth i.m. 191.) Magam is azt írtam, hogy elsősorban a nyilasok ideözönlésének köszönhető Sopron

többszöri bombázása. (SSz. 1978, 219.) *Boronkai Pál* írja: „Sopront a 2. világháború során 9 légitámadás érte. A legpusztítóbb az első volt, 1944. december 6-án. Mindaddig a várost nem bombázták. Ekkor történt, hogy a Szálasi-kormány menekülése során Sopronba tette át székhelyét és december 6-án de. 10 órára országgyűlést hívott egybe a városháza nagytermébe. Ez váltotta ki az angolszász bombázók érdeklődését Sopron iránt. Pontosán 10 órakor meg is jelentek a város felett és célba vették a városházát, valamint a pályaudvarokat. A városházát nem találták el, a neki szánt bombák a Szt. György utca 1., 2., 3., 4., 6. és 7. sz. házak egyes részeit döntötték romba. A pályaudvarokat azonban pontosan eltalálták”. (SSz. 1960. 8.) *Molnár József* így írt erről a kérdésről: „A soproni ember 1944 decemberéig abban a hiszemben élt, hogy a szövetséges hatalmak vezérkarai tájékozva vannak arról, hogy a város lakossága antifasiszta és angolbarát. Az amerikai gépek fényes nappal röptek el a város fölött; a Fertő volt a tájékozódópontjuk ... Úgy tudtuk: osztrák és német hadfelszerelési centrumok megsemmisítése a harci feladatuk. A soproni polgár barátságosan pislogott feléjük, és szíve mélyén jó munkát kívánt nekik. Amikor az országos szervek áttelepülésükkel megtölték Sopront, szinte varázsütésre változott meg a bombázógépekhez való viszonyunk ... az ellenség hírszerzői igen hamar felderítették: a [Löver] szállóban¹⁽¹⁵³⁾ kellett a Pestről menekülő honatyákat elhelyezni ... A Lövér szálló akkori bérlője kezdte elhordani a szállóból a személyi tulajdonát képező értékeket biztonságosabb helyekre. Ennyi nyilas potentát egybeseregése után nem maradhat ki a szálló a bombázásból – mondotta ismerőseinek. A város dec. 6-án szenvedte el az első bombázást; ... a szálló csak később került sorra”. (SSz. 1970, 32.) Idézett szerzők közül senki sem tagadja, sőt mindegyik állítja, hogy a vasúti csomópont bombázása is célja volt a szövetségeseknek, de a fenti vélemények *valóban makacsul tartják magukat mindmáig*. Egyre inkább kibontakozik a vitákból, hogy ennek a korszaknak átélői, az események feljegyzői más véleményen vannak és más megállapításokra jutottak több esetben is, mint a „csupán” levéltári ⁹⁵forrásokat felhasználó kutatók. Erre is egy példa: „Többször visszatérő motívum ... hogy elsősorban a nyilasok ideözönlésének köszönhető Sopron többszöri bombázása. Ez a megállapítás csak részben, ill. áttételesen helytálló ... Sopront ... elsősorban földrajzi helyzete, a hadászati és stratégiai érdekek miatt bombázták”. (Szita i.m. SSz. 1980. 136.) Egy Sopron fölött is ledobott B/Hy/400 jelű angolszász röpcédula szövegét mindenesetre érdemes alaposabban elemezni. Többek között ezt is írta: „Ma már nem lehet tovább színlelni, hogy Magyarország békés elfoglaltságban él. A magyar ipar, közlekedési hálózat, *közigazgatási központok*, (kiemelés tőlem. H. I.) maga a főváros, részét képezik a német háborús gépezetnek. Tehát mindezt tehetetlenné kell bombázni, éppúgy, mint bármely katonai fontossággal bíró célpontot Németországban”. (SSz. 1978, 121.)

Bognár Dezső kéri annak közlését, hogy cikkében a SSz. 1983, 310. lap 8. sorában említett Bónyai (Brüsztl) Ferenc nem viselt rendőrkapitányi rangot.

1984. XXXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Fried István tudományos főmunkatárs, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

Molnár László, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója, Sopron, Templom u. 2.

Tipity János ny. építésztechnikus, 6721 Szeged, Madách u. 11.

Dr. Tompos Ernő ny. építészmérnök, Sopron, Táncsics u. 23.

† Szájer József: általános iskolai igazgatóhelyettes

Dr. Hajnal János, a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke, 1113 Budapest, Ulászló u. 39.

Dr. Kiss Jenő egy. docens, 1052 Budapest, Pesti B. u. 1. ELTE, Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Dr. Hiller István, a Központi Egyetemi Könyvtár főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Mastalirné Zádor Márta tudományos főmunkatárs, Sopron, EFE, Pf. 132.

Dr. Augusztinoviez Elemér ny. gimnáziumi igazgató, Sopron, Múzeum u. 10.

Dr. Kepecs József főosztályvezető-helyettes, 1111 Budapest, Budafoki út 59, Statisztikai Hivatal, Népszámlálás

Dr. Mollay Károly egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Szita Szabolcs adjunktus, MSZMP Politikai Főiskolája, 1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19–21.

Bognár Dezső, a soproni Városszépítő Egyesület elnöke, Sopron, Május 1. tér 49.

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Szabó, Jenő: Geschichte des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines. Zweite Periode (1946–1948; 1968–1983). II. Teil.

Fried, Stefan: Eine pietistische Zeitschrift gottschedianischer Richtung in Ödenburg (1773)

Aktuelle Fragen der Odenburger Geschichtsforschung

Molnár, Ladislaus: Geschichte und Restaurierung des Denkmalgebäudes des Zentralen Bergbaumuseums in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Tipity, Johann: Schmiedeiserne Denkmäler aus Ödenburg I. Teil

Tompos, Ernst: Das Wappen der Bergbauerfamilie Freileisen im Zentralen Bergbaumuseum zu Ödenburg

† Szájer, Josef: Beginn des Volksschulunterrichts in Ödenburg (1945–46)

Hajnal, Johann: Erinnerung an Siegendorf ...

Kiss, Jenő: Das Kassabuch der Zunft in Mihályi (1838–1875)

Kulturelles Leben in Ödenburg

Hiller, Stefan–Mastalir Zádor, Marthe: Nachbarliche kulturelle Zusammenarbeit im Lichte von Publikationen

Augusztinovicz, Elmar: Desider Berecz 90jährig

Nekrologe

Kepecs, Josef: Der Statistiker Ludwig Thirring (1899–1983)

Bücherschau

Mollay, Karl: Sz. Burger, Alice (hg.): Die archäologischen Ergebnisse der Jahre 1976–1980. Archäologische Hefte I. Serie Nr. 30–34. Budapest, 1977–1981; Czeglédy, Helene (hg.): Die archäologischen Ergebnisse des Jahres 1981. Archäologische Hefte I. Serie Nr. 35. Budapest, 1982 (ung.)

Mollay, Karl: Bellér, Béla: Kurze Geschichte der Ungarndeutschen. Budapest, 1981 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1976, 357.

2 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1964, 255.

3 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1965, 380.

4 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1962, 83.

5 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1968, 9.

6 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1966, 121.

7 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1969, 160.

8 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1970, 153.

9 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1966, 377.

10 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1968, 297.

11 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1967, 98.

12 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1968, 167.

13 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1970, 95.

14 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1968, 177.

15 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1980, 334.

16 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1971, 76.

17 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1970. április 18: „Lelkesen dolgozik a Városszépítő Egyesület”.

18 (Megjegyzés - Popup)

Az 1975. november 25-i ülés jegyzőkönyvéből.

19 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1978, 176.

20 (Megjegyzés - Popup)

Az 1969. március 20-i ülés jegyzőkönyvéből.

21 (Megjegyzés - Popup)

Az 1969. október 10-i vezetőségi ülés jegyzőkönyvéből.

22 (Megjegyzés - Popup)

I. h.

23 (Megjegyzés - Popup)

Az 1971. február 20-i vezetőségi ülés jegyzőkönyvéből.

24 (Megjegyzés - Popup)

Az 1972. február 4-i közgyűlés jegyzőkönyvéből.

25 (Megjegyzés - Popup)

Zárai Károly felszólalása az 1972. február 4-i közgyűlésen és Pintér Ferenc felszólalása az 1975. november 25-i vezetőségi ülésen.

26 (Megjegyzés - Popup)

Az 1974. július 20-i ülés jegyzőkönyvéből.

27 (Megjegyzés - Popup)

Az 1976. április 22-i ülés jegyzőkönyvéből.

28 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1978, 176.

29 (Megjegyzés - Popup)

A város szervezeti szabályrendelete is kimondja a krónikák vezetését. Az 4395/175. kgy–1889 számú szabályrendelet 61. §-ában előírja, hogy a város levéltárosa tartozik a város krónikáját évről-évre vezetni „melybe az év folyamán előforduló, a várost érdeklő fontosabb események felveendőik”.

30 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye, 1934. február 27; 1933. február 16.

31 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1978, 241.

32 (Megjegyzés - Popup)

A régi lövéri utak ritkán voltak két ölnél (3.80 méter) szélesebbek, legalább is ezt mutatja az egyik 1850. évi kataszteri térkép (írja a Sopronvármegye 1924. július 22-én), a gyalogutak pedig az 1745. évi tanácsjegyzőkönyv (162. lap) szerint „vier Schuh breit”, négy láb, azaz 1.28 méter szélesek. Összehasonlításképpen: a néhány éve megnyitott lövéri új, Vadas Jenőről elnevezett út – noha nem főút – nyolc méter széles.

33 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye, 1927. július 30; Soproni Napló 1907. július 4; 1908. február 18.

34 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1905. augusztus 20.

35 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye, 1933. május 28.

36 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1938, 71.

37 (Megjegyzés - Popup)

1724. évi tanácsjegyzőkönyv 13. pont.

38 (Megjegyzés - Popup)

Az 1727., 1725., 1751., 1753. évi közgyűlési jegyzőkönyvekben.

39 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1941, 187.

40 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csapody István és dr. Csesznák Elemér munkája.

41 (Megjegyzés - Popup)

1969-ben a belvárost műemléki jelentőségű területté nyilvánították és számára műemléki védelmet biztosítottak (SSz. 1970, 36).

42 (Megjegyzés - Popup)

A városrész fásítási tervének elkészítését az egyetem KISZ-szervezete vállalta, a faanyagot a Hazafias Népfront biztosította; készpénzkiadás az ültetés munkabére.

43 (Megjegyzés - Popup)

Az 1975. augusztus 26-i tanácsülés jegyzőkönyvéből.

44 (Megjegyzés - Popup)

Az emlékművet Szakál Ernő tervezte és a Rozália úti iskola előtt állították fel.

45 (Megjegyzés - Popup)

Az 1976. június 9-i elnökségi ülés jegyzőkönyvéből.

46 (Megjegyzés - Popup)

Az 1975. június 5-i ülés jegyzőkönyvéből.

47 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1973, 10.

48 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer Jakab: Gottsched hazánkban. Bp., 1909; Kovacevic, Katalin: Gottschedova nemacka gramatika u Madjara. Godisnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu Knj. 18/1, Novi Sad, 1975, 277–84.

49 (Megjegyzés - Popup)

Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., 1980, 263–64.

50 (Megjegyzés - Popup)

A pietizmus gazdag szakirodalmából az alábbiakat használtuk a legtöbb haszonnal: Schmidt, Martin: Pietismus. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1972; Stoeffler, Ernest F.: German Pietism during the Eighteenth Century. Leiden, 1973; Greschat, Martin: Zur neueren Pietismusforschung. Darmstadt, 1977; Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte III. Berlin–New-York, 1977, 103–14.

51 (Megjegyzés - Popup)

E kérdésekről részletesen vö. Martens, Wolfgang: Die Botschaft der Tugend. Die Aufklärung im Spiegel der deutschen Moralischen Wochenschriften. Stuttgart, 1968.

52 (Megjegyzés - Popup)

Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1816-ig. Bp., 1915; Valjavec. Fritz: Gottlieb von Windisch. Das Lebensbild eines südosddeutschen Bürgers der Aufklärungszeit. Bp., 1936; Fenyves, Katalin: „Der Freund der Tugend”, die erste moralische Wochenschrift in Ungarn. In: Festschrift Karl Mollay zum 65. Geburtstag. Bp., 1978 (Budapesti Beiträge zur Germanistik 4.).

53 (Megjegyzés - Popup)

E kérdésekről részletesebben Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Bp., 1971.

54 (Megjegyzés - Popup)

Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada (1705–1805). Bp., 1941. Szerinte 1787-ig létezett a lap. Feltételezését nem bizonyítja. Horányi István: Rát Mátyás soproni kapcsolatai. – SSz. 1965, 365; Batári Gyula: Az első német nyelvű hetilap Sopronban. SSz. 1977, 161–63.

55 (Megjegyzés - Popup)

A lap külső címlapján, az előszó előtt, legalább is így áll. A 2. számtól kezdve azonban Wochenblatt für die Liebhaber ... a lap neve. A továbbiakban Wochenblattként emlegetjük.

56 (Megjegyzés - Popup)

A pietizmus magyar útjáról Szent-Iványi Béla: A pietizmus Magyarországon. Bp., 1936 (Sopronról: 65–7) ; Kosáry i. m. 43–4., 113.

57 (Megjegyzés - Popup)

Erről összefoglalólag: Reallexikon ... i. h.

58 (Megjegyzés - Popup)

Von dem Lügen, der Schmeicheley, der Scheinheiligkeit, und der Verläumdung. Wochenblatt ...348–49., 365–67., 378–82.

59 (Megjegyzés - Popup)

Wolff, Christian: Vernünfftige Gedanken der Menschen Thun und Lassen. Halle, 1723. Idézi Martens i. m. 183.

60 (Megjegyzés - Popup)

Der Mensch 1740, 436. Idézi Martens i. m. 231.

61 (Megjegyzés - Popup)

(Das Bürgerliche, oder Privatleben). Wochenblatt ...319–20.

62 (Megjegyzés - Popup)

Von der Einbildung. Wochenblatt ...95–6.

63 (Megjegyzés - Popup)

Von der angenommenen Gewohnheit, oder Gebräuchen. Wochenblatt ...110.; Vom Verstande. Uo. A továbbiakban keserű megjegyzés, hogy a nagyok és előkelők ritkán becsülik az értelmes embereket.

64 (Megjegyzés - Popup)

Einleitung in die Vernunftlehre. Wochenblatt ... 193–96.

65 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 14. sz. jegyzetben i. m.

66 (Megjegyzés - Popup)

Von der Vergnüglichkeit, oder innerlichen Zufriedenheit. Wochenblatt ... 349–52.

67 (Megjegyzés - Popup)

Von der Wahl und dem Gebrauche eines vernünftigen Zeitvertreibes. Wochenblatt ... 254–56.

68 (Megjegyzés - Popup)

Von mässigem Genusse irdischer Freude ... Wochenblatt ... 295–97.

69 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

70 (Megjegyzés - Popup)

Wochenblatt ... 335–36.

71 (Megjegyzés - Popup)

Marteres i. m. 246.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vom Vergnügen, vom Schmerze, und vom Glücke. Wochenblatt ... 185–86., 204–8., 223–24., 239–40.,

241–46.

73 (Megjegyzés - Popup)

La Mettrie, Julien Offray de: Filozófiai írások. Ford. Horváth Henrik és Zigány Miklós. Bp., 1981, 397–457. (Az idézet a 457. lapon.)

74 (Megjegyzés - Popup)

Gottsched, Johann Christoph: Erste Gründe der gesammten Weltweisheit, darinn alle philosophische Wissenschaften, in ihrer natürlichen Verknüpfung ... Leipzig, 1762.⁷

75 (Megjegyzés - Popup)

Einleitung in die Weltweisheit, und ihre Theile ... Wochenblatt ... 129–35., 145–49., 161–64.

76 (Megjegyzés - Popup)

Az egyes diszciplínák értelmezéséhez: Lexikon für Theologie und Kirche I–XI. Freiburg im Breisgau, 1957–67.²

77 (Megjegyzés - Popup)

Einleitung in die Vernunftlehre. Wochenblatt ... 193–96., 209–13., 225–29., 241–44., 257–60., 273–76., 289–92., 305–8., 321–25., 337–40., 353–59., 369–70.

78 (Megjegyzés - Popup)

Gottsched i. m. I, 101.

79 (Megjegyzés - Popup)

Wochenblatt ... 161.

80 (Megjegyzés - Popup)

Gottsched i. m. I, 120.

81 (Megjegyzés - Popup)

Wochenblatt ... 321.

82 (Megjegyzés - Popup)

Gottsched i. m. 125.

83 (Megjegyzés - Popup)

Wochenblatt ... 337.

84 (Megjegyzés - Popup)

Vom Menschen, und seinen Eigenschaften, Wochenblatt ... 176.

85 (Megjegyzés - Popup)

Etwas von der Weltgeschichte. Wochenblatt ... 11–15.

86 (Megjegyzés - Popup)

Von der Fabel, Mythologie, oder der heidnischen Götterlehre. Wochenblatt ... 157–60., 181–64.

87 (Megjegyzés - Popup)

A német felvilágosodás teoretikusainak a mítoszról, illetve a meséről, valamint a biblia és a mitológia kapcsolatairól kialakított nézeteit elemzi Gockel, Heinz: Mythos und Poesie. Zum Mythosbegriff in Aufklärung und Romantik. Frankfurt am Main, 1981.

88 (Megjegyzés - Popup)

Von den mahlerischen Beschreibungen, oder den Bildern, in den Gedichten. Wochenblatt ... 133–35.

89 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos Ottó–Vendel Miklós: Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. és 1970. évi munkájáról. SSz. 1971, 81–86.

90 (Megjegyzés - Popup)

D. Deák Albert: A magyar bányászati műszaki szakoktatás története napjainkig. A bánya. Sopron, 1937, 174–227; Vozár, Josef: Odstahovanie vysokej banickej a lesnickej skoly z Banskej Stiavnice a zaciatok boja za jej obnovenie. Zbornik Slovenského Banského Muzea. IV. kötet. 1968, 101–122. (A Bányászati és Erdészeti Főiskola elköltöztetése Selmechányáról és a megújításáért indított harc kezdete.); Papp István: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és főiskolánk 1919-es történetéből. Mindnyájan voltunk egyszer az akadémián ... Az Erdészeti és Faipari Egyetem jubileumi évkönyve. Sopron, 1970, 27–48, 49–76; Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között. Sopron, 1975.

91 (Megjegyzés - Popup)

Kérelem egyesületünk igen tisztelt tagjaihoz, bánya- és kohóvállalatainkhoz, a magyar bányász kultúra minden barátjához. Faller Jenő–Krausz Sándor–Lázár Béla–Pohl Károly. Bányászati és Kohászati Lapok 1943, 400.

92 (Megjegyzés - Popup)

Faller Jenő: Sürgős tennivalóink az elhanyagolt bányászattörténeti kutatómunka terén. Bányászati Lapok 1952, 1–8.

93 (Megjegyzés - Popup)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. évi 4. sz. törvényerejű rendelete a műszaki emlékek védelméről és a Minisztertanács 14/1954. M. T. számú végrehajtási utasítása. Magyar Közlöny 1954. II.

24.

94 (Megjegyzés - Popup)

Faller Jenő: A Soproni Bányászattörténeti Múzeum. Bányászati Lapok 1955, 331–354. Faller Jenő: A soproni Bányászati Múzeum, Múzeumi Híradó. 1955. márc–ápr.

95 (Megjegyzés - Popup)

Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 8093–1(3). számú, 1955. augusztus 26-án kelt véghatározata.

96 (Megjegyzés - Popup)

A Bányászatról szóló 1960. évi III. törvény 54. §-a szerint: „Gondoskodni kell a magyar bányászat és bányászélet haladó hagyományainak ápolásáról a műszaki-történeti és a magyar bányászatra vonatkozó emlékek felkutatásáról és megőrzéséről”. A törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet 100. §-a szerint: „A bányászati műszaki emlékeket elsősorban a Központi Bányászati Múzeumban kell összegyűjteni. Emellett a bányavidékeken működő múzeumoknak is feladata, hogy gyűjtsék a tájegységre jellemző bányászati technológia anyagát”.

97 (Megjegyzés - Popup)

Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. SSz. 1958, 179–189; Faller Jenő: A Soproni Központi Bányászati Múzeum kalauza. Bp., 1959, 73 lap+40 fénykép.

98 (Megjegyzés - Popup)

A múzeumról írt cikkek közül itt csak az SSz-ben megjelenteket soroljuk fel. Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum éves beszámolói: 1959, 187–189; 1960, 281–282; 1962, 171; 1962, 371–372; 1963, 185; 1964, 185–186; 1965, 189–190; 1966, 190–192.

99 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos Ottó–Vendel Miklós: Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. évi és 1970. évi munkájáról. SSz. 1971, 84–86.

100 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Dercsényi Dezső: Sopron műemlékvédelmi Európa-díja. SSz. 1976, 39–46.

101 (Megjegyzés - Popup)

Az Országos Múzeumi Tanács 1971. február 9-i határozata az MSZMP KB. Tudománypolitikai irányelvei teljesítésének felülvizsgálatáról.

102 (Megjegyzés - Popup)

Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum és a bányászati múzeumi hálózat helyzete és fejlődésének iránya. Összefoglaló jelentés az MTA Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya Bányászati Tudományos Bizottsága részére. Sopron, 1977; Jegyzőkönyv a Bányászati Tudományos Bizottság 1977. március 9-én

tartott üléséről.

103 (Megjegyzés - Popup)

Az építésügyi miniszter 1/1967. (I. 31.) EM. számú rendelete a műemlékvédelemről. A rendelet 5. §. Jegyzet szerint Sopron belvárosa műemléki jelentőségű terület, építményei védettek.

104 (Megjegyzés - Popup)

NIM Műszaki Fejlesztési Főosztály és Bányászati Kutató Intézet: A múzeumok és gyűjtemények ügye a bányászatban. Előterjesztés a Műszaki Gazdasági Tanács részére. Bp., 1973.

105 (Megjegyzés - Popup)

A Múzeumok és gyűjtemények ügye a bányászatban. Emlékeztető a Nehézipari Műszaki Gazdasági Tanács 1973. május 9-i üléséről.

106 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Az Esterházy-palota a Templom utcában. Soproni Hírlap 1937. XII. 5.

107 (Megjegyzés - Popup)

Jancsovics Antal: Rauch András, az első soproni zeneszerző 1592–1636. SSz. 1974, 41–54. Hiller István: In sopron ...51–52. Megjelent Haydn-Gedenkstätten című könyvben, Eisenstadt, 1982., melyben két fényképet is közölnek az épületről.

108 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: Újabb adatok Joseph Haydn soproni kapcsolatairól. SSz. 1982, 169–173.

109 (Megjegyzés - Popup)

Az épület történetének irodalma: Mihályi Ernő: Sopron renaissance – és barokstílusban épült házai. Sopron, 1915, 13–15; Csatkai Endre–Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 2746–279; Dávid Ferenc–Pintér Attila–Rády Ferenc: A Központi Bányászati Múzeum barokk seccoiról. Kézirat, Sopron, 1979.

110 (Megjegyzés - Popup)

A múzeum látogatóinak száma 1981 évben 113 613 fő volt. Ezzel a magyarországi 505 múzeum és kb. 620 bemutató emlékhely között látogatottsági sorrendben a 43. helyet foglalja el. Múzeumi Hírlevél 1982, 6. sz. 1–2.

111 (Megjegyzés - Popup)

A Központi Bányászati Múzeum műemléki helyreállításának előfeltételeit Szekér Gyula nehézipari miniszter és Menyhárt László miniszterhelyettes utasítására az 1973 tavaszán alakult bányászati múzeumi bizottság teremtette meg. A bizottság elnöke Faller Gusztáv főosztályvezetőhelyettes volt. A rekonstrukció terveket Gyulay Zoltán egyetemi tanár, a múzeum 1971–75 közötti igazgatója és Kissné Nagypál Judit építész irányításával az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei készítették. A műemléki feltárást

Dávid Ferenc művészettörténész végezte. A kivitelezők az Országos Műemléki Felügyelőség soproni szakemberei voltak, Orosz József építésvezető irányításával. A belsőépítészeti terveket Csikszentmihályi Péter és Rubik Ernő, az Iparművészeti Főiskola adjunktusai készítették.

112 (Megjegyzés - Popup)

Nemességet és címert Freiseisen Krisztián Kristóf és testvére, Virgil kapott 1669. szept. 16-án.

113 (Megjegyzés - Popup)

Brechenmacher, Josef Karlmann: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. Limburg a. L., 1957–1963 (Mollay Károly közlése).

114 (Megjegyzés - Popup)

J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1895, Band V/5, S, 54, Taf. 65.

115 (Megjegyzés - Popup)

I.m. V/3: 78 (84. tábla).

116 (Megjegyzés - Popup)

Péché Antal: Alsó-Magyarország bányamívelésének története. Bp., 1884.

117 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel. Pest, 1858–1868, IV, 234; XIII, 242.

118 (Megjegyzés - Popup)

Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. Bp., 1912, IV, 187.

119 (Megjegyzés - Popup)

Papp István: Sopron város és vármegye felszabadulása (1944–45). Győr, 1974, 83; Ternyik Istvánné (szerk.): A felszabadulás és népi demokratikus újjászületés kezdetei Győr, Moson és Sopron megyében (1944–45). Győr, 1974, 83. Vö. még 1110/1945. tf. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1945. augusztus 5-i jelentése: Sopron thj. város területén működő iskolák 1945 első félévi helyzetéről: Sopron városi Levéltár (SVL.).

120 (Megjegyzés - Popup)

A szovjet katonai parancsnokság 1. sz. parancsa. SVL.: Nyomtatványok, 1945.

121 (Megjegyzés - Popup)

Sopron művelődéspolitikai vonatkozásai és eredményei. 1958. Sopron Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya gyűjteménye.

122 (Megjegyzés - Popup)

84–129/1952. Oktatási és Népművelési Osztály jelentése: SVL. Vö. még Boronkai Pál: Sopron újjáépítése. SSz. 1960, 8–53.

123 (Megjegyzés - Popup)

Az összes soproni iskolában meg kell kezdeni a tanítást. Uj Sopron, 1945. április 26.

124 (Megjegyzés - Popup)

1/1945., 1110/1945. tf. sz. Sopron vármegye kir. tanfelügyelője: SVL.

125 (Megjegyzés - Popup)

Sopron művelődéspolitikai vonatkozásai és eredményei. 1958. Sopron Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya gyűjteménye.

126 (Megjegyzés - Popup)

A tanítás beindulása. US, 1945. május 20. Vö. 1110/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1945. augusztus 5-i jelentése. Sopron thj. város területén működő iskolák 1945. első félévi helyzetéről. SVL.

127 (Megjegyzés - Popup)

Sopron még nem szabadult fel, amikor Debrecenben már tervek születtek a köznevelés demokratikus átalakításáról. Faragó nyolc osztályos népiskolát tervezett. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Hajdúszoboszlói mezőgazdasági szakiskola ir. XXVI. 636. 1. cs. 199/1945: „Magyar s népi rendszer és szellem közoktatásunk, közműveltségünk egész vonalán.” c. javaslat.

128 (Megjegyzés - Popup)

A tanítás beindulása. US, 1945. május 20. Vö. 1110/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1945. augusztus 5-i jelentése. Sopron thj. város területén működő iskolák 1945. első félévi helyzetéről. SVL.

129 (Megjegyzés - Popup)

1883/1945. VKM sz. rendelete az iskolában használt tankönyvek felülvizsgálatáról. Magyar Közlöny 1945. 31. sz.

130 (Megjegyzés - Popup)

684/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője jelentése. SVL.

131 (Megjegyzés - Popup)

818/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője jelentése SVL.

132 (Megjegyzés - Popup)

Tanárok átképző tanfolyamának mérlege. US. 1945. augusztus 9.

133 (Megjegyzés - Popup)

Mi lesz Sopron 49 iskolájával? US. 1945. augusztus 11.

134 (Megjegyzés - Popup)

Sopron művelődéspolitikai vonatkozásai és eredményei. 1958. Sopron Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya gyűjteménye.

135 (Megjegyzés - Popup)

1988/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

136 (Megjegyzés - Popup)

921, 1817/1945. tf. sz., Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

137 (Megjegyzés - Popup)

684/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője jelentése. SVL.

138 (Megjegyzés - Popup)

Az ifjúság tanítását minden áron folytatni kell. US. 1945 október 6, 11.

139 (Megjegyzés - Popup)

Az ifjúság tanítását minden áron folytatni kell. US. 1945 október 6, 11.

140 (Megjegyzés - Popup)

Több száz könyv és füzet az iskolás gyermekek részére. US. 1945. november 3.

141 (Megjegyzés - Popup)

Egy új ifjúsági szervezet létrehozása. US. 1946. január 10. Vö. Szita Szabolcs: Az ifjúsági mozgalom kibontakozása Sopronban a felszabadulás után (1945–1948). SSz. 1975, 5, 39.

142 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Nép. 1946. március 7.

143 (Megjegyzés - Popup)

Az iskolák államosítására csak 198-ban került sor. Vö. Szájer József: SSz. 1978, 143–150.

144 (Megjegyzés - Popup)

2114/1946. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

145 (Megjegyzés - Popup)

Gyökeresen átszervezik a közoktatást Sopronban. US. 1946. augusztus 16.

146 (Megjegyzés - Popup)

1812/1946. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

147 (Megjegyzés - Popup)

Valótlanok az iskolareformról terjesztett célzatos hírek. US. 1946. augusztus 14.

148 (Megjegyzés - Popup)

Felhívás a 6–14 éves tanköteles korú gyermekek 1946/47. tanévre újból való beíratására. US. 1946. augusztus 30.

149 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban, deportálás előtt, felszabadulás után című dolgozatom (SSz. 34, 1980, 142–145) nem tartalmazza azokat az eseményeket, amelyek a két soproni tartózkodás között történtek. Ezt most igyekszem pótolni.

150 (Megjegyzés - Popup)

A Pannonia Magazin Eisenstadtban (Kismarton) negyedévenként megjelenő folyóirat. Sebestyén György figyelmét nyilván fenti visszaemlékezésem keltette fel.

151 (Megjegyzés - Popup)

A Hajnal-testvérek nem voltak rokonaim az ezer fős táborban nem ismertem őket.

152 (Megjegyzés - Popup)

Az osztrák televízió „A második Ausztria” című dokumentumfilmjét 24 folytatásban sugározta.

153 (Megjegyzés - Popup)

A mai SZOT Csepel Üdülő helyén állt az akkori Lövér-szálló!